

VIZIUNI DE VIITOR: POLITICA CULTURALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

de la schimbări la viabilitate

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ:
КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА
от перемен к стабильности

VISION ON CULTURAL POLICY
OF MOLDOVA:
from changes to sustainability

european cultural foundation

VIZIUNI DE VIITOR:
POLITICA CULTURALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA
de la schimbări la viabilitate

VIZIUNI DE VIITOR:
POLITICA CULTURALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA
de la schimbări la viabilitate

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ:
КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА
от перемен к стабильности

VISION ON CULTURAL POLICY
OF MOLDOVA:
from changes to sustainability

Victoria Tcacenco,
responsabil de ediție

Editura Arc

VIZIUNI DE VIITOR: POLITICA CULTURALĂ A REPUBLICII MOLDOVA DE LA SCHIMBĂRI LA VIABILITATE

Fundația Culturală Europeană (ECF), Amsterdam, Olanda
Fundația Soros-Moldova, Chișinău, Moldova

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc fără acordul scris al Fundației Culturale Europene (ECF), Amsterdam, Olanda și al Fundației Soros-Moldova (FSM), Chișinău, Moldova. Pentru informații adresați-vă la Fundația Culturală Europeană (ECF), Amsterdam, Olanda și la Fundația Soros-Moldova, Chișinău, RM.

© 2009, European Cultural Foundation
© 2009, Soros Foundation-Moldova

Opiniile expuse în prezenta lucrare nu reflectă neapărat opiniile Fundației Culturale Europene și ale Fundației Soros-Moldova.

Această lucrare apare cu sprijinul financiar al Fundației Culturale Europene și al Fundației Soros-Moldova.

Publicația este distribuită gratuit. Această publicație poate fi accesată gratuit pe pagina web: www.cultura.md

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ: КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА ОТ ПЕРЕМЕН К СТАБИЛЬНОСТИ

Европейский Культурный Фонд (ECF), Амстердам, Нидерланды
Фонд Сороса в Молдове, Кишинев, Республика Молдова

Никакая часть настоящего издания ни в каких целях не может быть воспроизведена в какой бы то ни было форме и какими бы то ни было средствами, если на это нет письменного разрешения Европейского Культурного Фонда и Фонда Сороса в Молдове. За информацией и по всем возникшим вопросам можно обращаться в Европейский Культурный Фонд (ECF) (Амстердам, Нидерланды) и Фонд Сороса в Молдове (Кишинев, Республика Молдова).

© 2009, European Cultural Foundation
© 2009, Soros Foundation-Moldova

Взгляды, изложенные в данной работе, не обязательно отражают взгляды Европейского Культурного Фонда и Фонда Сороса в Молдове.

Работа издается при финансовой поддержке Европейского Культурного Фонда и Фонда Сороса в Молдове.
Публикация распространяется бесплатно. Бесплатный доступ к этому изданию на сайте: www.cultura.md

VISIONS ON CULTURAL POLICY OF MOLDOVA: FROM CHANGES TO SUSTAINABILITY

European Cultural Foundation (ECF), Amsterdam, The Netherlands
Soros Foundation-Moldova

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means without permission in writing from the European Cultural Foundation (ECF), Amsterdam, the Netherlands and the Soros Foundation-Moldova (FSM). Please direct enquiries to: European Cultural Foundation (ECF), Amsterdam, the Netherlands, Soros Foundation-Moldova, Chisinau, Republic of Moldova.

© 2009, European Cultural Foundation
© 2009, Soros Foundation-Moldova

The opinions of this work do not necessarily coincide with the ones of the European Cultural Foundation and the Soros Foundation-Moldova.

The edition was published with the support of the European Cultural Foundation (ECF), Amsterdam, the Netherlands, and the Soros Foundation-Moldova (FSM).

Distributed freely. The publication can be downloaded for free at: www.cultura.md

European Cultural Foundation (ECF)
Jan van Goyenkade 5
1075 HN Amsterdam, The Netherlands
www.eurocult.org
Tel.: +31 (0)20 573 38 68
Fax: +31 (0)20 675 22 31

Fundația Soros-Moldova
Str. Bulgara, 32, Chisinau
MD2001, Republic of Moldova.
www.soros.md
Tel. (+373 22) 270031, 270232, 274071
Fax (+373 22) 270507

CUPRINS

VIZIUNI DE VIITOR: POLITICA CULTURALĂ A REPUBLICII MOLDOVA DE LA SCHIMBĂRI LA VIABILITATE

Prefață	11
Introducere. METODOLOGIE	13
Capitolul I. CADRUL LEGAL DE REGLEMENTARE	
A CULTURII DIN REPUBLICA MOLDOVA	15
Capitolul II. SITUAȚIA ACTUALĂ DIN DOMENIUL CULTURII	
ÎN REPUBLICA MOLDOVA	20
§ 1. Artele interpretative	20
§ 2. Artele vizuale.....	22
§ 3. Literatura.....	24
§ 4. Industriile culturale.....	25
§ 5. Casele de cultură	32
Capitolul III. DESCENTRALIZAREA CULTURII ȘI ASIGURAREA	
ACCESULUI EGAL AL POPULAȚIEI LA VALORILE CULTURALE	34
Capitolul IV. PROTEJAREA ȘI DEZVOLTAREA PATRIMONIULUI CULTURAL.	
PĂSTRAREA IDENTITĂȚII CULTURALE	37
Capitolul V. REFORMAREA RAPORTULUI STAT VERSUS CULTURĂ.....	39
Capitolul VI. PARTICIPAREA CULTURII LA SOLUȚIONAREA	
PROBLEMELOR COMUNITĂȚII	43
CAPITOLUL VII. FINANȚAREA CULTURII. DIVERSIFICAREA	
SURSELOR DE FINANȚARE	45
Concluzii, recomandări, soluții	48

СОДЕРЖАНИЕ

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ: КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА ОТ ПЕРЕМЕН К СТАБИЛЬНОСТИ

Предисловие	57
Вступление. МЕТОДОЛОГИЯ	59
Глава I. ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ НОРМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВОПРОСОВ КУЛЬТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА	61
Глава II. ТЕКУЩАЯ СИТУАЦИЯ В СЕКТОРЕ КУЛЬТУРЫ РМ	67
§ 1. Исполнительское искусство	67
§ 2. Визуальное искусство	69
§ 3. Литература	72
§ 4. Индустрия культуры	74
§ 5. Дома культуры	82
Глава III. ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕССА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАСЕЛЕНИЮ РАВНОГО ДОСТУПА К КУЛЬТУРНЫМ ЦЕННОСТЯМ	85
Глава IV. ОХРАНА И РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ. СОХРАНЕНИЕ САМОБЫТНОСТИ КУЛЬТУРЫ	89
Глава V. РЕФОРМА СООТНОШЕНИЯ «ГОСУДАРСТВО-КУЛЬТУРА»	92
Глава VI. УЧАСТИЕ КУЛЬТУРЫ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ ОБЩЕСТВА	97
Глава VII. ФИНАНСИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ: РАЗНООБРАЗИЕ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ	99
Выводы, рекомендации, решения...	103

CONTENT

VISIONS ON CULTURAL POLICY OF MOLDOVA: FROM CHANGES TO SUSTAINABILITY

Preface	113
Introduction. METHODOLOGY	115
Chapter I. THE LEGAL FRAMEWORK GOVERNING THE CULTURE OF MOLDOVA	117
Chapter II. CURRENT CULTURE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	122
§ 1. Performing arts.....	122
§ 2. Visual arts	124
§ 3. Literature.....	126
§ 4. Cultural industries	127
§ 5. Houses of culture.....	133
Chapter III. DECENTRALIZATION OF THE CULTURAL ACT AND ASSURANCE OF EQUAL ACCESS OF THE POPULATION TO THE CULTURAL VALUES	136
Chapter IV. PROTECTING AND DEVELOPING CULTURAL HERITAGE. PRESERVING CULTURAL IDENTITY	139
Chapter V. REFORMING THE RELATIONSHIP STATE VERSUS CULTURE.....	141
Chapter VI. THE PARTICIPATION OF CULTURE IN SOLVING THE PROBLEMS OF THE COMMUNITY	145
Chapter VII. CULTURE'S FINANCING: DIVERSIFICATION OF FUNDING SOURCES.....	147
Conclusions, recommendations, solutions.....	151

VIZIUNI DE VIITOR: POLITICA CULTURALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

de la schimbări la viabilitate

Prefață

Această carte materializează intenția de a pregăti un teren propice pentru procesul de consolidare a capacitaților în sectorul cultural din Republica Moldova. Studiile inserate între coperțile ei reflectă rezultatele unui proiect-pilot care și-a propus:

- să elaboreze noi viziuni cu privire la politicile culturale și să stabilească un plan de acțiuni în vederea stimulării procesului artistic și cultural din Republica Moldova;
- să atragă un număr cât mai mare de realizatori și susținători ai acestui proces într-un schimb de idei, opinii, experiențe, recomandări pentru viitoarele politici culturale;
- să sprijine oamenii de artă în scopul promovării intereselor lor profesionale și să satisfacă aceste interese la toate nivelele politicilor culturale relevante.

Volumul însumează astfel rezultatele unei serii de activități. Printre acestea – organizarea a cinci mese rotunde, la care au participat reprezentanți ai artelor interpretative și vizuale, ai literaturii, industriei culturale și ai caselor de cultură; întrunirile au reunit oameni de artă și administratori ai instituțiilor culturale din orașele mari, dar și din localitățile mai mici ale țării, lideri ai unor instituții de stat și din sectorul privat, reprezentanți ai organizațiilor culturale neguvernamentale, factori de decizie de diferite nivale.

O altă activitate din cadrul proiectului a fost desfășurarea, timp de trei zile, a conferinței internaționale cu genericul „Politica culturală a Republicii Moldova în perioada de tranziție: experiență, provocări, viabilitate, perspective“. Acest for a convocat reprezentanți ai sektorului cultural și ai administrației publice, factori de decizie, experți locali și internaționali, personalități din lumea afacerilor și din alte domenii sociale importante. În baza dezbatelor inițiate de participanții la conferință, discuții ce au avut loc în cadrul unor ateliere tematice, s-au propus mai multe idei inovatoare în sprijinul politicilor culturale.

Organizatorii acestor proiecte împărtășesc convingerea că activitățile de acest gen, ale căror rezultate sunt reflectate în cartea de față, pot fi calificate ca un prim pas pe calea colaborării oamenilor de creație, a lucrătorilor din sfera culturii pentru elaborarea în comun a unor politici culturale eficiente și viabile, bazate pe înțelegerea rolului-cheie al culturii în dezvoltarea socială, pentru schimbarea în bine și creșterea nivelului de viață.

Credem că pașii deja întreprinși în acest sens, precum și activitățile care trebuie să urmeze, vor contribui la dezvoltarea durabilă a societății. În același timp, reprezentanții instituțiilor de cultură vor avea toate condițiile necesare pentru a se manifesta în calitate de actori reali în dezvoltarea comunității culturale, în aşa fel ca dialogul și cooperarea între actanți să asigure eficiența maximă a procesului de edificare a noilor politici culturale în Republica Moldova.

Victoria Miron,
Director Programe Politici Culturale și Mass-Media,
Fundată Soros-Moldova

Introducere

METODOLOGIE

Prezentul raport a fost realizat în trei etape. *Etapa inițială* a avut scopul de a determina mecanismul de selectare a materialului informativ privind politica culturală a Republicii Moldova, domeniile și problemele prioritare ale sistemului cultural moldovenesc și metodele de implicare a unui număr larg de specialiști din domeniu în dezbatările referitoare la problemele respective.

Pentru realizarea scopurilor propuse a fost selectat, în bază de concurs, un grup din cinci persoane, experți din diferite domenii ale culturii și managementului strategic. Din acest grup au făcut parte: Valeria Grosu, scriitoare, liber profesionist, autor al *Compendiului de date și tendințe generale în politica culturală a Europei*; Veaceslav Reabcinschi, director al Centrului de Politici Culturale, Ștefan Rusu, Centrul pentru Artă Contemporană KSA:K, editor-șef al programului TV „Alte Arte“, curator de proiecte și expoziții, coordonator de proiecte, sculptor; Victoria Tcacenco, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, conferențiar, doctor în studiul artelor, șef al Secției Integrare Europeană și Mobilitate Academică, directorul ONG „Music Unlimited“; Iurie Filip, coordonator de proiecte la ONG „Alternativa Nouă“, economist.

În urma unui șir de dezbateri, au fost stabilite, ca obiecte de studiu, următoarele domenii prioritare: **artele interpretative, artele vizuale, literatura, industriile culturale, casele de cultură** ca mijloc de promovare a culturii la sate.

Proiectul „Viziuni de viitor: politica culturală a Republicii Moldova de la schimbări la viabilitate“ este primul în R. Moldova care mizează, cel puțin la această etapă de realizare, pe orizontala culturii.

Dintr-un anume punct de vedere, acest proiect evită eșecurile „Raportului național privind politica culturală a R. Moldova“ (realizat în 2001, în cadrul Proiectului „Mosaic“ al CE), în care politica culturală națională este prezentată prin prisma unui reprezentant din fiecare sector cultural, în cel mai bun caz, sau prin viziunea unui funcționar public din domeniul culturii.

Cea de-a doua greșală, care a fost evitată cu succes, vizează metodologia aplicată. Reprezentanților din diverse sectoare culturale li s-a propus să reflecteze asupra unor componente importante care fac obiectul politiciei culturale în general, dar și a sectorului pe care îl reprezintă. Experții au stabilit obiectivele prioritare ale politiciei culturale din Republica Moldova:

- descentralizarea sistemului cultural și asigurarea accesului egal al populației la valorile culturale;
- protejarea și dezvoltarea patrimoniului cultural; păstrarea identității culturale;
- reformarea raportului Stat versus Cultură;
- participarea culturii la soluționarea problemelor comunității;
- finanțarea culturii: diversificarea surselor de finanțare.

Etapa a doua a avut ca scop colectarea, de la specialiștii din diferite domenii, a materialului informativ privind problemele formulate, căutarea posibilităților de rezolvare a lor și selectarea celor mai instruite persoane pentru continuarea proiectului.

La această etapă experții au organizat cinci mese rotunde pentru fiecare domeniu în parte, în cadrul cărora s-a discutat îndelung pe marginea problemelor stabilite. La fiecare masă rotundă au participat de la 15 până la 33 de persoane. În baza materialului acumulat, experții au pregătit câte un raport pentru fiecare domeniu. De asemenea, după desfășurarea meselor rotunde, au fost selectate persoane pentru participarea la discuțiile pe marginea raportului final.

Etapa a treia a avut ca scop elaborarea raportului final în baza analizei raporturilor de la fiecare masă rotundă și în baza studierii materialului statistic și legislativ.

În scopul eficientizării și dinamizării lucrului asupra raportului, doi dintre experți au discutat cu ceilalți membri ai echipei pe marginea rapoartelor de la fiecare masă rotundă, stabilind conținutul și forma raportului final. Acesta a fost elaborat în baza analizelor și a materialelor statistice și legislative și în conformitate cu forma aprobată.

La mesele rotunde au fost invitați și reprezentanți ai Ministerului Culturii și Turismului al Republicii Moldova, care și-a confirmat interesul față de proiect prin participare, în calitate de partener, numind o persoană responsabilă pentru coordonarea desfășurării proiectului. Astfel, a fost posibilă prezentarea diferitor vizuini asupra problemelor abordate, atât cea a specialiștilor din domeniu, cât și a administrației publice centrale. Este regretabil faptul că reprezentanții ministerului nu au reușit să participe la dezbatările din cadrul tuturor meselor rotunde, manifestându-se doar în cadrul mesei rotunde care a avut ca temă de discuție problemele artelor interpretative.

Capitolul I

CADRUL LEGAL DE REGLEMENTARE A CULTURII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Constituția Republicii Moldova, legea fundamentală a țării, determină dreptul cetățenilor la creație prin articolul 33, care prevede: „(1) Libertatea creației artistice și științifice este garantată. Creația nu este supusă cenzurii. (2) Dreptul cetățenilor la proprietatea intelectuală, interesele lor materiale și morale ce apar în legătură cu diverse genuri de creație intelectuală sunt apărate de lege. (3) Statul contribuie la păstrarea, la dezvoltarea și la propagarea realizărilor culturii și științei naționale și mondiale“. De asemenea, Constituția stabilește responsabilitatea cetățenilor asupra protecției mediului înconjurător, conservarea și ocrotirea monumentelor istorice și culturale (art. 59).

Cadrul cultural și totalitatea domeniilor de activitate culturală sunt determinate de *Legea culturii nr. 413-XIV* din 27.05.1999. Adoptarea legii a avut ca scop asigurarea și protecția dreptului constituțional al cetățenilor Republicii Moldova la activitatea culturală; stabilirea principiilor de bază ale politicii culturale a statului și ale normelor juridice, în baza cărora este asigurată dezvoltarea liberă a culturii. Legea stabilește obligațiile statului, drepturile și libertățile în domeniul culturii, patrimoniul național cultural, statutul oamenilor de creație, organizarea și reglementarea economică a culturii.

Prin prezenta lege, statul își asumă responsabilitatea elaborării politicilor culturale și stabilirii priorităților în activitatea culturală, responsabilitatea elaborării și finanțării programelor de stat privind protecția și dezvoltarea culturii, stabilește direcțiile, formele și modalitățile lor de aplicare, protejează drepturile oamenilor de creație la proprietatea intelectuală, apără interesele lor patrimoniale și nepatrimoniale legate de activitatea de creație, asigură accesul liber al cetățenilor la activitatea culturală, la valori și bunuri culturale.

Toate monumentele care se află pe teritoriul Republicii Moldova fac parte din patrimoniul ei cultural și natural și se află sub protecția statului conform *Legii privind ocrotirea monumentelor nr. 1530-XII* din 22.06.1993. Registrul monumentelor se constituie pe baza investigațiilor efectuate de Ministerul Culturii și de instituțiile subordonate lui, ministerale și instituțiile de resort, Academia de Științe, instituțiile de învățământ superior, de organizațiile obștești, savanți, muzeografi și bibliotecari, persoane particulare. Ocrotirea monumentelor de către stat prevede asigurarea lucrărilor de evidență, studiere, punere în valoare, salvare, protejare, conservare și restaurare; extinderea bazei materiale; folosința și accesibilitatea monumentelor pentru diverse investigații, în procesul de instruire și propagare. Ocrotirea de către stat este exercitată de Parlament, de Guvern,

de consiliile raionale, municipale, orașenești și comunale și de organele lor executive - prefecturi și primării. Ocrotirea monumentelor documentare se face în baza *Legii privind Fondul arhivistic al Republicii Moldova nr. 880-XII* din 22.01.1992, care stabilește principiile de organizare ale activității de completare, evidență, păstrare și utilizare a Fondului arhivistic. Conform legii, fondul se constituie din Fondul arhivistic de stat, Fondul arhivistic obștesc, Fondul arhivistic al persoanelor fizice, cetăteni ai Republicii Moldova, documentele și archivele scoase în trecut de pe teritoriul Republicii Moldova, care astăzi se află în posesia instituțiilor de stat, organizațiilor obștești și persoanelor fizice din alte țări.

Cadrul juridic general de organizare și funcționare a muzeelor în Republica Moldova este stabilit de *Legea muzeelor nr. 1596-XV* din 27.12.2002. Statul garantează condiții egale pentru organizarea și funcționarea muzeelor, indiferent de profilul și tipul de proprietate ale acestora. Legea definește patrimoniul muzeal, stabilește modul de organizare și funcționare a muzeelor, responsabilitatea autorităților de stat față de activitatea muzeelor, drepturile muzeelor și garanțiile sociale ale lucrătorilor muzeelor, baza tehnico-materială și finanțarea muzeelor, modul de organizare și lichidare a muzeelor. Autoritatea centrală a administrației publice, cu atribuții și competențe în domeniul muzeelor, care elaborează reglementările de specialitate în domeniu și urmărește aplicarea prevederilor legale este Ministerul Culturii. Anume acest minister, prin intermediul aparatului central și al structurilor specializate din subordine, asigură ținerea evidenței muzeelor de toate tipurile, precum și elaborarea și aplicarea strategiei naționale în domeniul muzeelor, respectarea prevederilor legale, a normelor și metodologiei în domeniu, asigură îndeplinirea angajamentelor asumate de Republica Moldova prin convențiile internaționale referitoare la funcționarea și protecția muzeelor, reprezintă statul în relațiile cu proprietarii și administratorii de muzee.

Regimul juridic al activității bibliotecilor este reglementat de *Legea cu privire la biblioteci nr. 286-XIII* din 16.11.1994. Prezenta lege stabilește principiile de bază ale activității bibliotecilor: accesibilitatea, neangajarea politică, autonomia profesională. Sistemul național de biblioteci este un ansamblu de rețele de biblioteci și centre biblioteconomice, organizate după principiul teritorial și de ramură, fondate și întreținute de stat, menite să satisfacă interesele și cerințele de informare, instruire și culturalizare ale societății și subordonate unui organ comun de coordonare. Totodată, legea conține reglementări privind colecțiile de bibliotecă, baza economică a bibliotecilor, responsabilitatea pentru încălcarea legii și mecanismul de colaborare internațională a bibliotecilor.

Principiile fundamentale ale activității creatoare a teatrelor, circurilor și organizațiilor concertistice, modul de înființare, reorganizare, lichidare, finanțare și administrare a lor este stabilit în *Legea cu privire la teatre, circuri și organizații concertistice nr. 1421-XV* din 31.10.2002. Adoptarea legii a avut scopul de a păstra tradițiile autohtone și autenticitatea culturii teatrale, dezvoltarea și propagarea realizărilor artei spectacolului, susținerea relațiilor culturale interetnice, regionale și internaționale; asigurarea drepturilor cetățenilor la libertatea de creație artistică, la participare în realizarea procesului

artistic al teatrelor, circurilor și organizațiilor concertistice, asigurarea accesului la arta lor; asigurarea de garanții legale pentru păstrarea sistemului instituțiilor de cultură (înclusiv a instituțiilor de învățământ de specialitate), municipale, departamentale, locale și pentru dezvoltarea armonioasă a unor astfel de instituții, indiferent de forma lor juridică de organizare și de tipul de proprietate; crearea condițiilor pentru descoperirea tinerelor talente, pentru completarea și renovarea permanentă a personalului de creație al teatrelor, circurilor și organizațiilor concertistice; crearea cadrului legal pentru activitatea economico-financiară a instituțiilor publice de cultură și artă, a unui sistem de protecție socială a lucrătorilor din domeniu.

Cadrul juridic pentru activitatea meșterilor populari în vederea păstrării meșteșugurilor artistice populare și dezvoltării lor pe baza tradițiilor autentice ale artei populare este reglementat de *Legea privind meșteșugurile artistice populare nr. 135-XV* din 20.03.2003. Activitatea în domeniul meșteșugurilor artistice este reglementată în baza următoarelor principii generale: a) garantarea libertății de creație; b) garantarea dreptului meșterilor populari de a activa independent și de a se asocia în structuri cu diverse forme juridice de organizare, prevăzute de legislație; c) susținerea de către stat a meșteșugurilor artistice, precum și a activității de cercetare științifică în domeniu; d) promovarea colaborării internaționale în domeniul cercetării, păstrării și dezvoltării meșteșugurilor artistice. Legea stabilește modul de activitate al meșterilor populari, al organizațiilor lor și al întreprinderilor din domeniul meșteșugurilor artistice, modul de atribuire a produselor meșteșugărești la categoria obiectelor de artizanat, competențele autoritatilor administrației publice.

Dreptul de autor și drepturile conexe, apărarea acestor drepturi și răspunderea pentru violarea lor sunt reglementate de *Legea privind drepturile de autor și drepturile conexe nr. 293-XIII* din 23.11.1994. Legea reglementează relațiile care apar în legătură cu crearea și valorificarea operelor literare, de artă și științifice (dreptul de autor), interpretărilor, fonogramelor și emisiunilor organizațiilor de radiotelefuziune (drepturile conexe). Autorul beneficiază de dreptul exclusiv de autor asupra operei sale, acesta rezultând din însuși faptul creării ei. Pentru apariția și exercitarea dreptului de autor nu se cere înregistrare, alte proceduri speciale sau respectarea altor formalități.

Dreptul de autor se extinde asupra operelor, indiferent de locul primei lor publicări, titularii dreptului de autor ai căror sunt persoane fizice sau juridice din Republica Moldova; operelor publicate pentru prima dată în Republica Moldova, indiferent de cetațenia titularului dreptului de autor; altor opere în corespondere cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte. Parlamentul Republicii Moldova a adoptat și un sir de legi care reglementează activitatea unor instituții din domeniul industriilor culturale. Astfel, după lungi discuții și dezbatere a fost adoptat *Codul audiovizualului al Republicii Moldova nr. 260-XVI* din 27.07.2006. Adoptarea codului a avut drept scop asigurarea drepturilor consumatorului de programe de a recepționa informații corecte și obiective, care ar contribui la libera formare a opiniei, asigurarea drepturilor radiodifuzorilor la libertatea editorială și libertatea de exprimare, instituirea principiilor demo-

cratice de funcționare a audiovizualului din Republica Moldova. Codul stabilește bazele juridice de reglementare a proceselor de elaborare, transmisie și/sau retransmisie prin intermediul mijloacelor de televiziune și radiodifuziune a serviciilor de programe ale radiodifuzorilor aflați sub jurisdicția Republicii Moldova și exercitarea controlului societății asupra activității instituțiilor în domeniul audiovizualului din Republica Moldova. Politica de stat în domeniul activității editoriale este reglementată de *Legea cu privire la activitatea editorială nr. 939-IV* din 20.04.2000. Legea stabilește principiile neadmiterii monopolizării, respectării deplinei libertăți, consolidării și modernizării bazei tehnico-materiale, organizatorice, juridice și științifice în domeniu. Politica de stat în domeniul activității editoriale este orientată spre: a) susținerea editării cărții naționale, completarea pieței și a fondurilor de biblioteci cu ediții în limba de stat, asigurarea cu literatură necesară a autorităților administrației publice centrale și locale, a instituțiilor de învățământ, de cultură, științifice, juridice și economice; b) editarea de carte națională cu sprijinul autorităților administrației publice și cu concursul comunităților național-culturale. Statul acordă priorități programelor naționale de carte, bazate pe principiile comenzi de stat, cu scopul de a asigura funcționarea și colaborarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească, a instituțiilor de ocrotire a sănătății, științifice, de învățământ, de cultură și de protecție socială a populației.

Conștientizând necesitatea elaborării unei strategii de dezvoltare a culturii în Republica Moldova la nivel guvernamental, au fost elaborate câteva documente. Primul a fost programul *Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova pentru anii 1993-2000*, document abrogat în 1997. Obiectivul principal al acestui program l-a constituit conservarea și ocrotirea moștenirii culturale a țării, de rând cu menținerea sistemului de instituții care asigură cadrul de dezvoltare a vieții spirituale. Sarcinile propuse erau o prioritate națională de scurtă și lungă durată, cu finanțare din surse bugetare și nebugetare, astfel încât formau un sistem plurivalent de susținere și creare a condițiilor pentru dezvoltarea și promovarea culturii.

Un alt document, care poate fi considerat un instrument al politicii de stat în domeniul culturii, a fost cel privind *Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova pentru anii 1997-1998*. Această strategie a trasat mai multe direcții de activitate, dar nu a oferit soluții sau acțiuni practice, care ar fi putut să ridice nivelul de dezvoltare a instituțiilor culturale. Programul a fost prelungit până în anul 2000 și mai târziu suplimentat cu un amplu proiect strategic până în anul 2005.

În cadrul Proiectului „Mosaic“, desfășurat de către Consiliul Europei, în Republica Moldova, în 2001, a fost lansat, pentru prima dată, studiul *Politica culturală a Republicii Moldova*, realizat de către experții moldoveni în colaborare cu experți internaționali, desemnați de către Consiliul Europei. În cadrul studiului, au fost elaborate un sir de recomandări pentru dezvoltarea strategiei culturale. Una dintre aceste recomandări se adresează Guvernului R. Moldova, care este chemat să trateze cultura ca un factor important al schimbărilor sociale, al regenerării și dezvoltării economice, și să lanseze o dezbatere națională pe marginea politicii culturale la nivel național, regional și local.

Politica culturală trebuie să includă noi strategii de atragere a banilor publici pentru protejarea și modernizarea instituțiilor și rețelelor de cultură, măsuri fiscale pentru necesitățile specifice ale artiștilor și instituțiilor de cultură în perioada economiei de piață, aplicarea stimulentelor pentru încurajarea sponsorilor și donatorilor individuali, asigurarea instruirii profesioniștilor din domeniul culturii în vederea elaborării de proiecte,abilităților de administrare.

Conform prevederilor *Legii culturii*, „autoritatea publică centrală de specialitate în domeniul culturii, care coordonează activitatea culturală în stat este ministerul de profil“. După alegerile din 2005 și aprobarea structurii Guvernului RM, a fost creat Ministerul Culturii și Turismului. Ministerul este unica autoritate a administrației publice centrale de specialitate care promovează politica statului în domeniul culturii, artelor, editării, poligrafiei, comerțului cu carte, cinematografiei și turismului. În urma restruc- turării realizate în cadrul ministerului au fost create opt direcții. Direcția Generală Stra- tegie și Dezvoltare are scopul de a elabora politica culturală a Republicii Moldova, docu- ment asupra căruia se lucrează în prezent.

Capitolul II

SITUAȚIA ACTUALĂ DIN DOMENIUL CULTURII ÎN REPUBLICA MOLDOVA

§1. Artele interpretative

Structura instituțională a artelor interpretative constă dintr-o rețea de unsprezece teatre dramatice, de comedie și muzicale, trei teatre pentru copii și tineret, Teatrul Național de Operă și Balet, organizații concertistice (Filarmonica de Stat, Sala cu Orgă, Asociația concertistică „Moldova-Concert“), colective artistice (două orkestre simfonice, o orchestră de cameră ș.a.), o rețea de instituții de învățământ muzical general (școli muzicale pentru copii) și profesionist (Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Liceul de Muzică „Ciprian Porumbescu“, Liceul de Muzică „Serghei Rahmannov“, Colegiul de Muzică „Ștefan Neaga“ ș.a.).

Activitatea instituțiilor din domeniul artelor interpretative este concentrată în Chișinău. Criza economică a avut un impact negativ asupra artelor: baza tehnico-materială a degradat, iar din cauza salariilor mici, mulți specialiști au ales alte domenii de activitate. Astăzi salariul unui profesor de la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice este de 780 lei (circa 47 Euro). Sărăcirea populației și, mai ales, a intelectualității, consumatorul principal de artă, a dus la scăderea interesului spectatorilor față de produsele artistice – spectacole, concerte etc.

Din aceleași considerente, colectivele artistice nu organizează turnee în localitățile rurale. Personalul instituțiilor culturale nu posedă suficiente cunoștințe și deprinderi pentru a activa în condițiile economiei de piață. Situația economică nu este favorabilă apariției și activității colectivelor artistice pe bază privată.

Schimbarea esențială de după 1990 este că actul cultural a devenit unul liber și necondiționat datorită libertății de exprimare însă, în același timp, societatea în general și artiștii-creatori în special s-au confruntat cu dificultăți majore în a-și exercita actul creativ, din cauza colapsului economic, lipsei unei strategii din partea ministrului de resort și a perioadei de tranziție mult prea îndelungate. În astfel de condiții, artiștii întâmpină mari probleme în activitatea lor de liber-profesioniști, neavând o acoperire juridică corespunzătoare.

Legea cu privire la teatre, organizații concertistice și circuri nu se realizează în practică. Lipsa mijloacelor financiare și mecanismul centralizat de finanțare a instituțiilor de cultură nu stimulează activitatea și creativitatea instituțiilor de cultură. Nu există un regulament care ar stabili mecanismul, prioritățile și principiile de finanțare

a instituțiilor. Bugetul central și cel local continuă să rămână unica sursă de finanțare a instituțiilor și activităților culturale. Instituțiile și organizațiile nestatale nu au acces la aceste mijloace financiare.

O posibilitate pentru colectivele teatrale și concertistice de a-și rezolva problemele financiare sunt turneele peste hotarele republicii. De exemplu, trupa Teatrului de Operă și Balet din Chișinău are numeroase deplasări în afara țării, durata cărora este de câteva luni de zile. Din această cauză, numărul de spectacole prezentate în Republica Moldova este în descreștere. Stabilitatea economică din ultimii ani a schimbat puțin și situația din sfera culturii. Astfel, dacă în 2004 au fost prezentate 1833 de spectacole, în 2005, numărul lor a constituit 2117 de reprezentații, iar numărul de spectatori care au vizitat teatrele a crescut de la 314 mii la 368 mii.

Instituțiile noastre culturale nu au avut posibilitatea să se dezvolte din cauza insuficienței resurselor umane (cantitative și calitative). După douăzeci de ani de tranziție socioeconomică, mulți dintre specialiști și-au părăsit țara, alții și-au schimbat profesia, fapt care influențează negativ asupra nivelului cultural și educațional al instituțiilor noastre.

Prezentul studiu a demonstrat că majoritatea oamenilor de cultură, elita culturală și artistică din R. Moldova susțin ideea promovării de către instituțiile statului a inițiatiivelor particulare, fiind convinși că în condițiile economiei de piață suportul statului este absolut necesar, mai ales în sfera culturii și artelor.

Modelul moldovenesc al politilor culturale se bazează pe o influență încă puternică a statului asupra instituțiilor și activităților culturale, în ultimul timp fiind vizibile și unele semne de democratizare (descentralizare, transparență, adaptarea la mecanismele pieței etc.). Mai mulți conducători artistici se plâng de faptul că presiunea statului asupra sectorului cultural este destul de mare (în multe cazuri, forțele politice utilizează cultura ca instrument de propagandă, Ministerul Culturii și Turismului deseori numește, în fruntea instituțiilor, directori devotați puterii etc.).

În același timp, mulți dintre oamenii de cultură nu sunt pregătiți să accepte mai multă democrație și independență: în locul concurenței libere, ei preferă să stea sub „umbrela” statului. Societățile și formațiile de muzică pop, în special, cele de succes, sunt singurele care dau dovedă de mai mult spirit întreprinzător în luarea deciziilor (de exemplu, Societatea „Cuibul”, care colaborează cu faimoasa grupă de muzică pop-rock „Zdob și Zdub“).

Timp de mai mulți ani unul din principalii susținători ai culturii și artei din Republica Moldova a fost Fundația Soros, care a venit în sprijinul oamenilor de artă prin intermediul diferitor programe, granturi, premii onorabile etc. Actualmente, asemenea programe nu mai există, fapt care are efecte nu doar negative, ci și pozitive. Astfel, animatorii culturali înțeleg mai bine necesitatea conlucrării cu organele de stat.

O altă soluție pentru obținerea fondurilor în sprijinul culturii este colaborarea arăștilor și a instituțiilor culturale de la noi cu organizațiile internaționale care susțin

schimbările politice, economice și sociale din Republica Moldova. Spre exemplu, piesa „A șaptea kafana“, care oglindește problema traficului de femei, a fost pusă în scenă cu sprijinul financiar al fundațiilor internaționale.

În același timp, trebuie menționat că organizațiile internaționale nu mai sunt atât de interesate în a oferi granturi pentru artă și cultură, în special, pentru muzică. În prezent, aceste domenii nu sunt o prioritate a donatorilor internaționali.

§2. Artele vizuale

Evident, situația din domeniul artelor vizuale în ansamblul peisajului cultural din Republica Moldova nu poate fi evaluată în totalitate în cadrul unei mese rotunde. Inițiativa Fundației Sorors-Moldova și a Fundației Culturale Europene este una extrem de oportună în identificarea problemelor cu care se confruntă artiștii din sectorul artelor vizuale, cu atât mult, cu cât o astfel de radiografie a situației nu a mai fost întreprinsă din 1990 încocace.

Instituțiile statului nu au fost prezente la masa rotundă dedicată artelor vizuale, pentru a lua act atât de situația actuală din sectorul cultural, cât și pentru a prezenta opiniei publice prioritățile și strategiile pe care această instituție le promovează în domeniul culturii. Astfel, nici Ministerul Culturii, nici administrația municipală a orașului Chișinău nu și-au delegat reprezentanți pentru a lua parte la aceste dezbateri, deși au fost invitați de organizatorii și coordonatorii meselor rotunde. În altă ordine de idei, potrivit lui Constantin Ciobanu, ar exista o strategie și un set de politici culturale, disponibile pentru public de la sfârșitul lui aprilie 2007. O astfel de abordare a problemei elaborării unor politici în domeniul culturii nu are nicio legătură cu realitatea, întrucât, până la acest moment, principalii actori din sectorul cultural nu au fost nici informați, nici consultați în vreun fel.

Potrivit unei relatări, după 1998 a fost promovat Programul de Stat *Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova în anii 1997-2000*. Însă acest program nu a avut efecte pozitive asupra creatorilor din sectorul artelor vizuale. Perioada de tranziție de la sistemul centralizat la economia de piață a condiționat reformarea sistemului instituțional de arte plastice. A scăzut numărul de comenzi, în special cele care veneau pe filiera Fondului Plastic al Uniunii Artiștilor Plastici (UAP), au crescut prețurile de întreținere a atelierelor de creație, plasticienii obțin tot mai greu un atelier, din motivul că astfel de construcții specializate nu se mai realizează. Lipsa unei piețe de desfacere în republică a dus la migrația masivă a plasticienilor și a operelor lor peste hotare. Astfel, arta profesionistă a scăpat de sub dominația ideologică, dar a ajuns sub presiunea factorului economic. Numărul de lucrări vândute și câștigurile obținute de pe urma lor sunt derizorii. Procesul de liberalizare economică, dispariția cenzurii ideologice și a interdicțiilor administrative au contribuit la diversificarea formelor de asociere a artiștilor plastici. Cu toate că Uniunea Artiștilor Plastici continuă să rămână cea mai mare or-

ganizație obștească de artiști din R. Moldova, ea și-a modificat simțitor modul de activitate, devenind, dintr-o asociație de breaslă, o uniune formată din mai multe grupuri de artiști plastici, reuniți pe bază de idei și programe artistice. De obicei, aceste grupări nu sunt mari și, deocamdată, au o perioadă scurtă de activitate. Ca exemplu pot servi grupul „Fantom“, care a activat în perioada anilor 1990 – 1993, și grupul „Zece“, care s-a constituit și s-a desființat în același an, 1993.

Un rol deosebit în viața artistică din R. Moldova îl are Centrul pentru Artă Contemporană KSA:K, care, începând cu anul 1997, promovează arta contemporană pe plan local. KSA:K a contribuit esențial la consolidarea relațiilor internaționale în domeniul artelor, dezvoltarea activităților de *advocacy* pentru definirea și consolidarea poziției artistului și practicilor artei contemporane în societate, diversificarea produsului comercial de artă contemporană, scoaterea și vinderea lui pe piață. Expozițiile și activitățile Centrului au scopul de a familiariza publicul din Republica Moldova cu noile tendințe și mijloace de expresie artistică în arta contemporană.

În ultimul timp, prin diferite activități culturale, s-au manifestat Asociațiile artiștilor plastici „Papyrus-studio“, „Ars Dor“, Asociația tinerilor plasticieni „Oberliht“. Asociația „Papyrus-Studio“ este o organizație neguvernamentală, care activează din 1999 și are ca scop animarea vieții artistice din Republica Moldova prin implementarea noilor tehnologii și materiale: în special, experimentarea cu hârtie manuală, cu obiecte de artă sau în gravură.

Asociația „Ars Dor“ reunește și promovează o nouă generație de culturologi, antropologi, manageri artistici, curatori, artiști, poeți din Republica Moldova. Din anul 2002 „Ars Dor“ implementează noi proiecte socioculturale, ce au drept scop renașterea societății prin cultură, creând o alternativă pentru tinerii din diverse domenii ale culturii. Pentru studierea fenomenelor artistice din R. Moldova, în cadrul Academiei de Științe au fost înființate secțiile „Arta plastică“ și „Artele decorative, arhitectura și designul“. Învățământul artistic în domeniul artelor vizuale este reprezentat de mai multe instituții prestigioase, cum ar fi Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Universitatea Pedagogică „Ion Creangă“, prin Catedra de pictură și grafică, Colegiul de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală“, Liceul de Arte Plastice „Igor Vieru“. Potrivit opiniei lui Ghenadie Șonțu, directorul Asociației „Ars Dor“, Parlamentul Republicii Moldova nu are o strategie clară explicită pentru dezvoltarea artelor, aceasta fiind una ambiguă și contradictorie. Un motiv e faptul că orientarea politică a țării este spre Vest, iar cea economică – spre Est (Rusia) și această situație cu dublu sens duce spre un colaps economic. Nici Ministerul Culturii din Republica Moldova nu are o politică culturală și o strategie clară de dezvoltare a sectorului cultural. De altfel, nu există o lege care să reglementeze relația artist-stat. Ministerul Culturii ar trebui să fie un avocat al culturii, dar în realitate nu este. Nu există publicații de cultură, editate în R. Moldova în perioada de după '90, care ar contribui la informarea publicului și a speciaștilor din domeniu. Singurul studiu la care ne putem referi este cel privind situația

din sectorul cultural al R. Moldova, elaborat de Valeria Grosu, care poate fi consultat pe site-ul Comisei Europene EricArt (<http://www.ericarts.org>), 2007. Nu este definit nici cadrul legislativ privind domeniul artelor vizuale, în special, nu există o lege care să reglementeze statutul artistului. Potrivit opiniei Claudiu Şerşun, şef al Secţiei Cultură, Ialoveni, nu este definitivat rolul Ministerului Culturii în promovarea culturii, nici cel al autorităţilor locale din regiuni. Este necesară o descentralizare a întregului sistem administrativ. Administraţia din sistemul cultural, atât cea de la vârf, cât şi cea din teritoriu, trece printr-o criză profundă de cadre: nu există un program de instruire a operatorilor culturali, în acelaşi timp, este nevoie de o nouă generaţie de manageri care să activeze în domeniul cultural. Trebuie să se stabilească exact care este rolul fiecărui actor din sectorul cultural, atât în administraţia centrală, cât şi în cea din teritoriu. Descentralizarea este necesară încrucişat cu existenţa şi cu promovarea produsului cultural în regiuni. După părerea lui Anatol Rurac, preşedintele UAP din Moldova, nu există un dialog real dintre UAP şi Ministerul Culturii, iar statul, în persoana celor aflaţi în vîrful puterii, urmăreşte doar satisfacerea intereselor proprii, în special, cele ale unei formaţiuni politice şi cele ale aparatului biocratic, prin urmare, nu se pot pune bazele unei relaţii constructive şi viabile.

§3. Literatura

Literatura este unul dintre puţinele domenii culturale care, până la ora actuală, nu beneficiază de un cadru legal specific. Legile care se referă în special la literatură fac parte din legislaţia privind domeniul culturii sau din legislaţia referitoare la sectoarele care se află în conexiune cu literatura: *Legea culturii* (1999); *Legea cu privire la drepturile de autor şi drepturile conexe* (2000; modificată în 2003); *Legea cu privire la biblioteci* (1994); *Legea cu privire la activitatea editorială* (2000, modificată în 2001); *Legea audiovizualului* (1995); *Legea cu privire la filantropie şi sponsorizare* (2002).

Dar nici aceste legi nu funcţionează normal, este depăşit şi statutul Uniunii Scriitorilor, de multă vreme reformată în sindicat de breaslă, dar fără eficienţă pe care s-a contat.

La ora actuală literatura se confruntă cu un proces dificil de schimbare a mentalităţii. Scriitorii încep să conştientizeze faptul că ei trebuie să ofere servicii culturale populaţiei. Or, această schimbare radicală de statut nu are încă un mecanism adecvat de funcţionare. Independentă prin toate normele ei, literatura depinde în realizarea acestui obiectiv de o totalitate de condiţii pe care nu le poate depăşi.

Literatura este o forţă economică, încrucişat ea „produce“ cultură generală, educaţie, civilizaţie, umanitate etc. Paradoxal, însă de această forţă nu se ține cont în programele de dezvoltare ale statului!

Datorită universalităţii sale, literatura este implicată şi poate fi utilă în mai multe domenii, dar politica culturală vizavi de acest domeniu al artei este una de marginalizare.

De rând cu multe alte sectoare culturale, literatura este „frustrată“ mereu de inechitatea deciziilor, luate „undeva“ de „nu se știe cine“ (prin taxe şi impozite exagerate, lipsă

programelor de stimulare și a unor criterii de selectare a persoanelor pentru proiectele literare, izolarea scriitorilor de public, onorarii sub orice limită de existență).

Această situație este agravată și de faptul că absoluta majoritate a literaților nu au deprinderile și cunoștințele necesare pentru a-și promova creația în condițiile economiei de piață.

Scriitorul își câștigă existența prin patronajul unor instituții sau din drepturile de autor. Dar aceste drepturi nu îi aduc suficienți bani pentru activitatea de creație. În R. Moldova, scriitorii nu dispun de un cadru fiscal flexibil și nici de un sistem de asistență socială.

În paralel cu aceste probleme, literatura se confruntă cu consecințele propriilor iluziei. Statutul ei „confortabil“ în perioada totalitară și în anii revoluției lingvistice nu mai este valabil într-o economie de piață. Or, salvarea scriitorului nu constă numai în ridicarea nivelului de receptare al literaturii, ci și în învingerea inerțiilor, extinderea și diversificarea strategiilor de acțiune.

§4. Industriile culturale

Printre domeniile de bază ale industriilor culturale în Republica Moldova pot fi evidențiate televiziunea și radioul, producerea și distribuirea filmelor, editarea și difuzarea cărților, publicitatea, presa, meșteșugurile populare, show-bussinesul.

Televiziunea și radioul

Primul post de televiziune din Republica Moldova a început să emită în anul 1958. Prima *Lege a audiovizualului*, adoptată în 1995, a pus începutul dezvoltării audiovizualului pe baza diversificării surselor și formelor de proprietate. Piața moldovenească TV a fost deschisă de două posturi de televiziune cu acoperire națională: postul public „Moldova 1“ și canalul rusesc „ORT“, care își retransmite emisiunile pe teritoriul RM. Mai târziu, a început să emită și postul de televiziune român TVR. Dezvoltarea rapidă a audiovizualului din țările vecine a dus la modernizarea sistemului de retransmitere a producțiilor TV străine în detrimentul producțiilor autohtone. Calitatea programelor emise de principalul producător de emisiuni TV, postul național „Moldova 1“, e sub nivelul așteptărilor, acesta nefăcând față concurenței pe piața media. Agenții economici își plasează publicitatea preponderent în cadrul emisiunilor TV retransmise din alte țări, mai ales, din Rusia. În anul 2006, alături de posturile TV cu acoperire națională enumerate a apărut și un post privat, canalul de televiziune NIT, care compilează o serie de emisiuni de la diferite posturi de televiziune din Rusia, alternându-le cu câteva programe proprii. Pe parcursul acestor ani s-a dezvoltat și piața posturilor locale TV. La începutul anului 2007 în RM existau circa 35 de studiouri cu emisie prin eter. Aceste studiouri realizează, în special, emisiuni de știri și emisiuni tematice.

Cea mai mare parte a operatorilor de televiziune prin cablu cu acoperire locală nu produc emisiuni originale, ci retransmitem emisiunile mai multor posturi de televiziune

din Rusia, Ucraina, România. În R. Moldova cel mai mare operator de televiziune prin cablu este Sun TV, care retransmite peste 40 de posturi de televiziune autohtone, rusești, românești, ucrainești, difuzând emisiuni de divertisment în limbile engleză, franceză și italiană. În prezent, posturi de televiziune prin cablu activează în toate raioanele țării, acordând servicii nu numai locuitorilor orașelor și orășelilor, ci și locuitorilor din localitățile rurale. Numărul total al operatorilor TV cu emisie prin cablu constituie peste 160 de posturi.

Primul post de radio, care a început să emită cu regularitate pe teritoriul țării noastre, a fost lansat în 1930. În R. Moldova există un singur post de radio cu acoperire națională - „Radio Moldova“, care face parte din Compania publică „Teleradio Moldova“. De asemenea, pe teritoriul RM activează un șir de posturi cu acoperire regională care retransmit emisiuni ale posturilor de radio din România și Rusia, cu intervenții scurte ale emisiunilor proprii, în mare parte, emisiuni de știri. Posturile locale de radio sunt amplasate în majoritatea absolută a raioanelor și constituie circa 44 de stații care difuzează prin eter și un post de radio cu difuzare prin cablu.

Doar postul național TV „Moldova 1“ și postul național „Radio Moldova“ sunt finanțate din bugetul statului. În rest, toate posturile de radio și televiziune sunt întreprinderi private, care activează pe bază de autofinanțare.

Autoritatea publică care reglementează și coordonează funcționarea companiilor, studiourilor și posturilor din domeniul audiovizualului este Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA). Cadrul legislativ, care determină activitatea CCA, se bazează pe *Codul audiovizualului* al Republicii Moldova, *Legea telecomunicațiilor*, *Legea presei*, *Legea privind accesul la informație*, *Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe*. În iulie 2006, după recomandările Adunării Parlamentare a Consiliului Europei și după îndelungate dezbateri cu societatea civilă, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat noul *Cod al audiovizualului*, care, potrivit opiniei mai multor experți, este un pas înainte spre îmbunătățirea condițiilor de activitate a operatorilor de radioteleviziune. În același timp, una din problemele esențiale, pe care noul cod nu a reușit să o elime, este influența politicului asupra activității Consiliului Coordonator al Audiovizualului și asupra Companiei publice „Teleradio Moldova“.

Producerea și distribuirea filmelor

Producerea filmelor în Moldova a început în 1952, odată cu lansarea studioului „Moldova Film“. În același an au fost turnate și primele filme documentare („Codrii“ și „Conservele moldovenești“), iar primul film de ficțiune a fost lansat în 1957 („Când omul nu-i la locul lui“). În anii '80 ai secolului trecut, producțiile studioului moldovenesc s-au afirmat și pe piața internațională, obținând chiar un Grand Prix la Cannes. La sfârșitul anilor '80, studioul „Moldova Film“ producea anual peste 25 de filme documentare, câte trei-patru filme de ficțiune de lungmetraj și patru filme de desene animate. Odată cu accentuarea problemelor economice generate de perioada de tranziție, industria ci-

nematografică din Republica Moldova a intrat în declin. Sumele alocate din bugetul de stat pentru acest sector nu acopereau nici cheltuielile curente ale studioului. În schimb, datorită unor fonduri de alternativă, au început să apară mai multe studiouri private de producere a filmelor: „Buciumul“ (1992), „SINM“ (1992), „OWH Studio“ (1995) și.a. În ultimii ani alocațiile statului pentru studioul „Moldova Film“ au crescut, astfel în 2006 a fost posibilă realizarea a cinci filme de scurtmetraj, nouă filme documentare și a unui documentar artistic de lungmetraj.

Odată cu trecerea la economia de piață, s-a distrus și rețeaua de difuzare și proiecțare a filmelor. Cinematografele au fost privatizate, iar noii patroni, în mare parte, nu au fost în stare să reamenajeze și să asigure sălile cu instalații cinematografice noi. Primul cinematograf reutilat după tehnologiile moderne a fost Cinematograful „Patria“, care în prezent are o rețea de cinematografe, cu două săli în Chișinău și câte o sală la Bălți, Ungheni și Cahul. La Chișinău funcționează încă trei cinematografe cu dotare tehnică modernă: „Flacăra“, „Odeon“ și „Gaudemus“. Cu excepția Cinematografului „Odeon“, unde, o bună parte din filme sunt prezentate în limba română, toate celelalte cinematografe rulează filme în limba rusă, importate din Federația Rusă. În localitățile rurale activează 44 săli de cinema.

În perioada 2001 – 2005, activitatea cinematografică din R. Moldova a fost coordonată de către Departamentul Cinematografie din cadrul Ministerului Culturii. Scopul departamentului era promovarea politiciei de stat în sfera producției cinematografice, reglementarea activității cinematografice în domeniul privat, crearea condițiilor necesare pentru producerea, difuzarea, exploatarea, restaurarea și conservarea operelor cinematografice de înaltă valoare artistică. În 2005, Departamentul a fost remaniat în Direcția Cinematografie pe lângă Ministerul Culturii și Turismului, iar în 2006 și această direcție a fost lichidată. Toate aceste schimbări frecvente și radicale denotă faptul că în R. Moldova nu există o strategie clară în dezvoltarea cinematografiei, iar tărgănarea elaborării unei politici naționale în acest domeniu poate duce la un declin total al acestei industriei.

Editarea și difuzarea cărților

Conform unor estimări, în R. Moldova sunt înregistrate peste 250 de edituri. În realitate sunt viabile și funcționează circa douăzeci de edituri. Aproape toată producția editorială este realizată de către editurile particulare. Cu toate că statul nu are o strategie de editare și promovare a cărții, numărul unităților de tipar a crescut de la 1,9 mii în 2002 până la 2,4 mii în 2005. Cota parte a edițiilor în limba română a constituit, în 2005, 78%. Prin adoptarea *Legii cu privire la activitatea editorială*, politica de stat în domeniul activității editoriale se bazează pe principiile neadmiterii monopolizării, respectării deplinei libertăți, consolidării și modernizării bazei tehnico-materiale, organizatorice, juridice și științifice. Prevederile legale stabilesc că „politica de stat în domeniul activității editoriale este orientată spre: a) susținerea editării de carte națională,

completarea pieței și a fondurilor de biblioteci cu ediții în limba de stat, asigurarea cu literatură necesară a autorităților administrației publice centrale și locale, a instituțiilor de învățământ, de cultură, științifice, juridice și economice; b) editarea cărții naționale cu sprijinul autorităților administrației publice și cu concursul comunităților național-culturale". Realizarea acestor prevederi legale necesită elaborarea unui set de documente care ar reglementa mecanismul comenzii de stat, ar stabili prioritățile comenzilor de stat la editarea cărților, ar asigura condițiile de concurență și transparență în plasarea comenzilor de stat.

În același timp, piața moldovenească duce o lipsă acută de manuale pentru instituțiile de învățământ superior, cărți de specialitate în domeniul auditului, tehnicii, diplomației etc. Rezolvarea acestor probleme ține de competența statului, deoarece numărul mic de cumpărători face neeficientă editarea unor astfel de cărți.

O altă problemă ce ține de cadrul legislativ este imposibilitatea editurilor de a obține dreptul de autor. Legislația prevede mecanismul de cumpărare a dreptului de autor doar pe o perioadă de timp strict stabilită.

Lipsa colaborării între edituri și a unui plan coordonat de apariții editoriale, tehnică depășită a tipografiilor, lipsa cadrelor și a specialiștilor calificați, creșterea prețurilor tipografice – acestea sunt doar o parte din problemele cu care se confruntă editurile și care necesită să fie rezolvate de urgență pentru o dezvoltare durabilă a producției de carte de la noi.

Ministerul Culturii și Turismului exercită drepturile de acționar și administrator al proprietății de stat și al patrimoniului, care se află în gestiunea a 30 de societăți pe acțiuni, dintre care 13 sunt librării, amplasate în diferite centre raioanale. Cele mai mari magazine de cărți se află în Chișinău, printre acestea „Făt-Frumos“, „Cartea Moldovei“, „Cartea Academică“. Întreprinderile care se ocupă cu difuzarea cărților sunt, după forma juridică de activitate, societăți pe acțiuni ori societăți cu răspundere limitată, fiind supuse acelorași taxe și impozite ca și alte întreprinderi comerciale.

Deoarece veniturile obținute din vânzarea cărților sunt mai mici ca cele provenite din alte tipuri de comerț, întreprinderile comerciale din acest domeniu sunt nevoite fie să-și dea spațiile în arendă, fie să vândă, pe lângă cărți, și alte mărfuri. Pentru dezvoltarea pieței de desfacere a producției editoriale se cere o colaborare mai strânsă între edituri și difuzorii de cărți, coordonarea politiciei de prețuri între librării, realizarea unor strategii de promovare a cărților cu implicarea editurilor și librăriilor.

Editarea cărților în Republica Moldova este reglementată de către *Legea cărții și Legea cu privire la activitatea editorială*, adoptată de către Parlament la 20 aprilie 2000. Această lege a stabilit condițiile de dezvoltare a domeniului editării de carte. Pe parcursul acestor ani numărul cărților și broșurilor editate a fost în creștere permanentă. Astfel, dacă în anul 2000 au fost editate 1300 unități de tipar, dintre care 939 în limba română, atunci în 2001 au fost editate 1715 (1244) unități de tipar, în 2002 – 1890 (1378), iar în 2005 – 2386 (1670) unități de tipar. Tirajul total al produselor editate în 2005 a fost de 2,4 milioane de unități, dintre care 1,9 milioane în limba română.

Doar 2,3% din întreaga producție editorială, apărută în 2005, a fost acoperită de către editurile de stat „Cartea Moldovei“ și „Lumina“, restul producției având sigla editurilor particulare. Facilitățile fiscale acordate editurilor (scutirea de taxa pe valoarea adăugată), noile tehnologii digitale, spațiul lingvistic comun și aderarea României la Uniunea Europeană creează noi oportunități pentru producătorii de carte din R. Moldova. În același timp, mai există probleme care se pot rezolva prin expunerea mai clară a unor termeni legali ce țin de impozitarea dreptului de autor, libera circulație a informației.

Privatizarea unităților comerciale din rețeaua unică de librării „Luminiță“, care a avut loc la mijlocul anilor '90, a dus la distrugerea sistemului centralizat de distribuție a cărții, creat în perioada sovietică. Librăriile, mai ales cele din localitățile rurale, nu au putut face față noilor condiții, dure, impuse de economia de piață. În prezent, societățile comerciale care se ocupă de difuzarea cărților plătesc aceleași taxe și impozite ca și ceilalți agenți comerciali. Deoarece veniturile din vânzarea cărților sunt mici, neexistând nici facilități fiscale sau de alt gen, puțini dintre agenții economici sau persoane private au curajul să deschidă o afacere în domeniul vânzării de carte. Excepție a făcut Primăria municipiului Chișinău, care pe parcursul mai multor ani a susținut un program al difuzării de carte, oferind diferite facilități agenților economici, ceea ce a contribuit la o creștere a numărului de librării în capitală.

Publicitatea

Publicitatea este instrumentul de bază care ajută la promovarea bunurilor și serviciilor. În același timp, publicitatea este și un produs al creației. Formarea pieței publicitare în R. Moldova a început odată cu trecerea la economia de piață.

Activitatea agenților economici din domeniul publicității este reglementată de *Legea cu privire la publicitate*, adoptată la 27 iunie 1997. În ultimul timp, acest domeniu se dezvoltă într-un ritm dinamic, numărul agenților de publicitate crescând anual cu 25-40%. Astfel, în prezent, mai mult de 200 de agenții prestează servicii de publicitate. Deocamdată există puține agenții cu branduri multinaționale, dar ritmul de creștere a pieței și a veniturilor este un fapt încurajator pentru oamenii de afaceri de peste hotare. În anul 2006 volumul afacerilor în publicitate a constituit peste 14 milioane de dolari. 80% din circuitul financiar publicitar din R. Moldova reprezintă finanțe din afara țării, aduse de agențiiile de publicitate, bani din care se plătesc impozite, se creează locuri de muncă, mărindu-se astfel capacitatea pieței de consum. Cu toate acestea, în țara noastră domeniul publicității rămâne în urma nivelului atins de țările vecine România și Ucraina.

Expertii consideră că multe dintre situațiile prevăzute de *Legea cu privire la publicitate* au pierdut din actualitate, urmând a fi rectificate. În special, este necesar să se opereze amendamente în articolele ce vizează noțiunea de publicitate, domeniul de aplicare a legii și cerințele generale aplicabile reclamei și difuzării acesteia. E necesară, de asemenea,

nea, o delimitare clară și concretă a noțiunii de publicitate, în scopul evitării litigiilor. În prezent, publicațiile periodice și organele fiscale nu interpretează în același fel problemele de impozitare a publicității politice și a publicității ce nu are legătură cu realizarea unei activități comerciale, cum ar fi anunțarea de posturi vacante, raportul semestrial al băncilor, avizele societăților pe acțiuni, cererile de chemare în instanță a părților în cazul în care domiciliul acestora nu este cunoscut etc.

Presă

Tirajul anual al revistelor și publicațiilor periodice în perioada 2002 - 2005 s-a dublat, ajungând de la 3,5 milioane de exemplare pe an până la 7,0 milioane. A crescut și cota parte a revistelor de limba română, de la 34% în 2002 până la 48% în 2005. O situație mai dificilă se observă la editarea ziarelor, tirajul unic pe parcursul acestor ani rămânând la același nivel – 1,2 – 1,5 milioane exemplare. Conform datelor sociologice, pentru 80% din populație principala sursă de informare este televiziunea și doar 26% se informează din presă. Situația socioeconomică dificilă determină atitudinea populației față de edițiile tipărite. Se poate afirma că produsele mass-media se află printre ultimele locuri în preferințele consumatorilor, în 2005, acestea constituind doar 0,43% din toate cheltuielile. În localitățile rurale decalajul este și mai pronunțat, unde, după estimările experților, acest procent constituie doar 0,27%. Pe parcursul ultimilor ani situația nu s-a schimbat semnificativ. Și cu toate că prețurile la edițiile tipărite cresc cu mult mai încet decât prețul produselor incluse în coșul de consum (în perioada 2001 – 2005 prețurile au crescut doar cu 19,3%, în timp ce coșul de consum a crescut cu 36,8%), cererea la produsele mass-media nu manifestă tendințe de creștere. Cu toate acestea, există posibilități de dezvoltare a pieței mass-media, deoarece în aceeași structură a cheltuielilor un procent destul de impunător îl constituie cheltuielile pentru băuturi alcoolice și tutun. Pentru a schimba situația, este necesară modificarea ofertei de ediții tipărite, inclusiv prin diversificarea locurilor de realizare a periodicelor.

Activitatea în domeniul presei este reglementată de către *Legea presei*, adoptată la 26 octombrie 1994. Această lege stabilește relațiile dintre mijloacele de informare în masă, stat și societate prin recunoașterea drepturilor și determinarea sferei de obligații ale jurnaliștilor și ale mijloacelor de informare în masă. În februarie 1999, prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 277-XIV, a fost aprobată *Concepția despre susținerea și stimularea de către stat a mijloacelor de informare în masă pentru anii 1999-2003*. În prezent, prevederile acestei hotărâri sunt la fel de actuale, deoarece multe dintre acestea încă nu au fost aplicate în practică. Până în momentul de față nu a fost adoptată o lege privind susținerea de către stat a mijloacelor de informare în masă, nu sunt create condiții echitabile pentru activitatea mijloacelor de informare în masă cu caracter informativ-publicistic, fără a ține cont de forma de proprietate și de organizarea juridică a acestora. Totodată, nu sunt create suficiente mecanisme efective care să contribuie la dezvoltarea presei naționale, nu există facilități pentru mijloacele de informare în masă, inclusiv în domeniul fiscal. În afară de aceasta, subvențiile de stat acordate unor anumi-

te mijloace de informare în masă sunt o mărturie a modului de abordare diferențiată pe care îl practică statul, și pun într-o situație de inegalitate publicațiile periodice existente pe teritoriul Republicii Moldova.

Meșteșugurile populare

Activitatea meșterilor populari, a organizațiilor lor și a întreprinderilor din domeniul meșteșugurilor artistice se desfășoară în baza *Legii privind meșteșugurile populare*, aprobată în martie 2003. În conformitate cu această lege, meșterul popular este în drept să-și desfășoare activitatea atât în baza contractelor cu persoane juridice, cât și în calitate de întreprinzător individual, fără a se înregistra ca persoană juridică. Meșterul popular poate să activeze în conformitate cu formele juridice de organizare prevăzute de legislație. Activitatea meșterilor populari este coordonată de Uniunea Meșterilor Populari (UMP) din R. Moldova. Această uniune de creație îi reunește pe cei mai reprezentativi meșteri populari din țară și activează conform statutului său, având drept scop păstrarea, dezvoltarea și propagarea meșteșugurilor artistice. În prezent, UMP întrunește mai mult de 250 de persoane – meșteri populari care își desfășoară activitatea în diferite domenii: ceramica populară, împletitul din paie, țesutul artistic, prelucrarea artistică a pietrei, pielii, lemnului, croșetare, confectionarea instrumentelor populare, împletitul din fibre vegetale și.a. Autoritățile publice locale sunt obligate să acorde meșterilor populari, organizațiilor lor și întreprinderilor din domeniul meșteșugurilor artistice facilități fiscale și de altă natură.

Cele mai dificile obstacole în practicarea meșteșugurilor populare în Republica Moldova sunt legate de lipsa pieței de desfacere, importul materiei prime, aprecierea incorectă a valorii artistice a lucrărilor, includerea meșterilor populari în categoria generală de întreprinzător, fără diferențierea specificului acestei activități, lipsa unui mecanism de atribuire a titlului de „meșter popular“.

Show-bussinesul

Industria show-ului în R. Moldova rămâne cu mult în urmă față de cea din țările vecine, mai ales față de Rusia și România, fiind influențată, în mare măsură, de aceste piețe. Teleradiocompaniile moldovenești nu dispun de specialiști și tehnică modernă pentru a crea produse-show de calitate. Cu toate acestea, în ultimii ani la noi au apărut mai multe studiouri de imprimare audio, care tind să realizeze produse de calitate nu numai pentru piața internă, dar și pentru cea externă. Se dezvoltă activitatea diferitor cluburi, crește profesionalismul producătorilor de videoclipuri, există câteva companii care au deja o bună experiență de organizare a concertelor, și, cel mai important, avem mai mulți interpreți și colective artistice care se bucură de succes nu numai în Moldova, dar și peste hotarele ei. O piedică în dezvoltarea rapidă a show-bussinesului este slaba activitate a pieței de consum. Din această cauză interpreții și colectivele artistice din Republica Moldova tind să se afirme mai mult în alte țări, în primul rând, în România (vorbitorii de limba română) și Rusia (vorbitorii de limba rusă).

O altă piedică în dezvoltarea acestei industriei este nefuncționarea *Legii privind drepturile de autor*. Acest fapt, la rândul său, duce la incapacitatea producătorilor de a investi în modernizarea și realizarea noilor produse. În ultimul timp lupta cu „pirateria“ intelectuală s-a eficientizat, însă situația este departe de a fi una normală.

§5. Casele de Cultură

În perioada sovietică autoritățile au depus eforturi maxime pentru a deschide în fiecare localitate rurală câte o casă de cultură. Această atenție deosebită se datorează faptului că aceste instituții de cultură erau considerate principalele verigi în munca ideologică a regimului comunist. Majoritatea activităților care se desfășurau în cadrul caselor de cultură aveau o tentă clară propagandistică.

În baza prevederilor *Legii administrației publice locale*, casele de cultură au trecut în subordinea administrațiilor locale. Patrimoniul obținut de primăriile locale în baza acestei legi a fost destul de important, deoarece chiar și după perioada dificilă a anilor '90, când capacitatea economică a localităților rurale a scăzut simțitor, Republica Moldova avea un număr impunător de edificii culturale. În anul 2002 în republică existau 1245 cămine culturale, 1333 biblioteci și 49 muzee. Fiind transmise la balanța administrațiilor locale, care se plâng mereu de lipsa mijloacelor financiare în bugetul local, o bună parte din casele de cultură au ajuns într-o stare deplorabilă: din 1245 de instituții doar 476 (37%) activau în condiții satisfăcătoare, 665 (53%) de clădiri necesitau reparații capitale, iar 108 de edificii erau total avariate.

Fără finanțare și alte posibilități de a întreține strictul necesar, fără reparații curente și încălzire, multe dintre aceste case de cultură s-au ruinat complet și s-au închis.

În ultimii ani, autoritățile s-au arătat tot mai interesate față de problemele instituțiilor de cultură. S-au făcut mai multe încercări de a renaște casele de cultură prin lansarea unor proiecte culturale, cum ar fi, de exemplu, Programul național de susținere a satului moldovenesc. Toate acestea însă nu sunt rezultatul unei politici hotărâte a statului pentru rezolvarea consecventă a problemelor caselor de cultură, stabilirii unor priorități și a unui plan de acțiuni în acest domeniu, ci sunt mai mult acțiuni haotice, de moment. Cu toate că alocațiile pentru casele de cultură au crescut, situația nu s-a îmbunătățit. Numărul acestor edificii a continuat să scadă, ajungând, în 2005, la 1223.

O altă problemă majoră este cea a specialiștilor din sectorul culturii, care și-au părăsit postul în favoarea altor activități, mai bine remunerate. Salariul unui șef al casei de cultură este de circa 400 de lei. Nu există profesioniști capabili să elaboreze strategii de dezvoltare, să caute fonduri, aceasta întrucât ei nu posedă cunoștințe de marketing cultural. De asemenea, nu există centre pentru instruirea specialiștilor în domeniul.

În mare parte, astăzi casele de cultură sunt la cheremul primarilor și consiliilor locale. Dacă primarul și consiliul sunt receptivi la nevoile culturale ale comunității, atunci și casele de cultură primesc alocații financiare nu doar pentru salarii, cum se întâmplă în majoritatea cazurilor, dar și pentru unele activități culturale. În prezent, administrația publică locală numește în funcție directorii caselor de cultură. și cu toate că, for-

mal, aceste numiri sunt coordonate cu secțiile de cultură raionale, decizia definitivă o iau primarii. Secțiile de cultură nu au instrumentele necesare pentru a influența această stare de lucruri. În consecință, mulți șefi ai caselor de cultură nu sunt specialiști în domeniu, fiind aleși de multe ori din anturajul apropiat primarului. Deseori se întâmplă ca acești șefi să-și ridice doar salariile, fără a organiza vreo activitate cu caracter cultural. Un exemplu bun, pentru a schimba situația, îl reprezintă raionul Ocnița, unde secția de cultură de aici continuă, chiar și după transmiterea caselor de cultură la balanța administrațiilor locale, să numească în funcție șefii caselor de cultură.

După părerea mai multor specialiști din domeniu, greșeala a constat în faptul că, la transmiterea caselor de cultură în balanța administrațiilor locale, nu s-a ținut cont de posibilitățile acestora de a întreține activitatea căminelor culturale. În rezultat, doar localitățile cu un număr mare de locuitori și cu agenți economici dispuși să investească în cultură au reușit să mențină „suflul” căminelor culturale. Majoritatea edificiilor însă au fost date în arendă pentru activități comerciale sau au fost închise, aflându-se astăzi într-o stare jalnică. Pentru revigorarea locașurilor de cultură, specialiștii propun ca aceste instituții să fie transmise din nou la balanța administrațiilor raionale.

Fiind parte componentă a administrațiilor locale, casele de cultură, în majoritatea cazurilor, nu sunt persoane juridice independente. Cu toate că legislația prevede posibilitatea acestora de a activa de sine stătător, lipsa mijloacelor financiare și a capacitaților managementiale ale conducătorilor caselor de cultură nu favorizează trecerea acestor locașuri la auto-gestiune. Din această cauză, instabilitatea politică din țară afectează serios activitatea lor.

Procesul de reabilitare a caselor de cultură a fost dinamizat în special datorită suportului finanțier alocat de FISM (Fondul Investițiilor Sociale din Moldova). În anul 2006 au fost restabile și reparate 17 case și palate de cultură din diferite raioane ale țării. Menționăm că relansarea activității caselor de cultură, chiar și cu suportul finanțier al FISM, este posibilă doar în cazul localităților mari, cu multă populație, unde există agenți economici puternici.

În cadrul mesei rotunde care a avut ca punct de discuție această temă, vorbitorii au remarcat faptul că locașurile de cultură au fost și trebuie să rămână principalele instituții de promovare și organizare a activităților culturale în satele noastre. Cu toate că situația lor este deseori deplorabilă, ele sunt singurele centre ce pot oferi spațiul necesar pentru activitatea diferitor cercuri, ansambluri, ateliere meșteșugărești.

Actualmente, principalul rol în asigurarea activității caselor de cultură le revine primăriilor locale și, respectiv, primarului.

Ca rezultat al acestei situații, în prezent casele de cultură se ciocnesc de două tipuri de probleme:

- insuficiența finanțării: bugetele comunităților rurale sunt foarte mici, iar alocațiile din bugetul de stat sunt nesemnificative;
- reprezentanții puterilor locale, primarul și consilierii, în special, nu conștientizează rolul și importanța activităților culturale în viața comunității, redirecționând deseori fondurile destinate culturii pentru alte necesități.

Capitolul III

DESCENTRALIZAREA CULTURII ȘI ASIGURAREA ACCESULUI EGAL AL POPULAȚIEI LA VALORILE CULTURALE

Problema descentralizării culturii a fost semnalată ca una prioritară de mulți participanți la mesele rotunde. Ministerul Culturii trebuie să se orienteze la modul cel mai serios spre reformă, acestuia revenindu-i funcția de „avocat al culturii“. S-a constatat că există o criză a administrației culturale la toate nivelurile, iar Ministerul Culturii nu are resursele necesare pentru a absorbi ideile care vin din afară, nu are nici capacitatea pentru a se reforma din interior.

Pentru a schimba situația, este necesară descentralizarea întregului sistem administrativ, definirea exactă a rolului fiecărui actor din sectorul cultural, atât în administrația centrală, cât și în teritoriu. În același timp, în Republica Moldova nu există o piață de artă funcțională, nu a fost stabilit un raport echilibrat de interacțiune între regiuni și centru, între localități nu se face schimb de produse culturale și de informații culturale de ordin general. La nivel național, lipsește un sistem de informare a publicului și a comunităților artistice, în special a celor din Chișinău, cu evenimentele care au loc în zonele rurale.

O altă lacună se referă la faptul că nu există și nu este promovat produsul cultural în regiuni. Nu există o autoritate care să evalueze întreg sistemul cultural, să eficientizeze proiectele din domeniul culturii. Evaluarea situației culturii atât din interiorul sistemului, cât și din afara acestuia ar genera soluții pentru dezvoltarea lui.

Despre necesitatea descentralizării culturii s-a amintit doar în actele oficiale, acest deziderat nereușind încă să se implementeze în practică. Dar aceasta este o necesitate stringentă pentru o țară cu dimensiunile R. Moldova, unde discrepanța între dezvoltarea culturii în centru și la periferii este la vedere, fapt care are consecințe asupra redresării sociale și economice a țării.

Conform datelor oficiale, începând cu anul 2001, din bugetul statului s-au alocat mai multe finanțe pentru activitățile culturale din teritoriu decât pentru cele din Chișinău (în 2005, bugetul destinat activităților culturale din raioane a constituit 132,9 milioane lei, iar cel destinat pentru centru – 118,6 milioane lei). Aceleași date oficiale arată că în 2005 în teritoriu au fost organizate peste 65 329 acțiuni culturale, cu o audiență de 8 803 000 oameni. Când, unde, de către cine și la ce nivel au fost organizate aceste manifestări sunt întrebări la care nu am găsit încă un răspuns. În cadrul meselor rotunde au fost identificate o serie de probleme care își aşteaptă rezolvarea: librării distruse, case

de cultură în ruină, biblioteci nefuncționabile, lipsa bibliotecarilor profesioniști, zeci de sate „uitate“ de autorități, private de orice posibilitate pentru a organiza activități culturale, sute de școli care se confruntă cu penuria de manuale, zeci de învățători, plecați să muncească „la negru“, în străinătate, ori „reprofilați“ acasă în fermieri, proasta funcționare a rețelelor de difuzare a cărții etc.

În același timp, în regiuni se observă o activizare a procesului cultural, ceea ce ar putea redresa actuala stare de lucruri. Cu excepția reconstrucției patrimoniului cultural imobil, care trebuie să devină un obiectiv primordial al statului, majoritatea propunerilor care s-au făcut auzite în cadrul meselor rotunde au vizat una din componentele principale ale descentralizării – transferul de responsabilități de la funcționarii culturali locali, care uneori nu sunt lăsați să gestioneze propriul buget, iar alteori nu sunt capabili să facă acest lucru, la cei care cunosc cauzele problemelor din interior, și manifestă interes, au soluții și idei pentru a schimba situația.

Produsele culturale au o dublă caracteristică: de produs destinat necesităților culturale, pe de o parte, și de produs comercial, pe de altă parte. Iată de ce accesul păturilor largi ale populației la bunurile culturale este strict condiționat de situația economică a societății în ansamblu, și, în special, de nivelul veniturilor reale ale populației.

În condițiile pauperizării absolute a societății moldovenești (R. Moldova ocupă ultimul loc în Europa după nivelul dezvoltării economice), accesul populației la produsele industriilor culturale poate fi asigurat, în primul rând, prin eficientizarea politiciei bugetare și fiscale a statului.

Astfel, se impune necesitatea participării active a statului în calitate de beneficiar al produsului cultural. În primul rând, se cere elaborat un mecanism transparent și eficient de procurare de către stat a produselor editoriale, fiind necesară o listă a priorităților după care să se facă achiziționarea cărților. Totodată, trebuie să se determine structurile care vor fi abilitate să formeze comanda de stat pentru editarea cărților.

Trebuie remarcat că, în cadrul discuțiilor, mai mulți participanți s-au pronunțat pentru transferarea responsabilităților de achiziționare a cărților pentru bibliotecile raionale și sătești secțiilor raionale de cultură, argumentând această propunere prin faptul că aici, la nivelul administrațiilor raionale, sunt concentrate cele mai competente cadre în domeniul.

Pentru o mai bună coordonare a funcționarilor culturali din comune cu cei din raioane, se cere crearea unor comisii pe lângă secțiile raionale, care să întrunească atât reprezentanți ai comunelor, cât și ai raioanelor, și care să elaboreze de comun acord mecanismul de achiziționare a cărților.

Un alt aspect în cazul susținerii de către stat a industriilor culturale este realizarea comenzilor de stat la nivel național. Actualmente, situația în acest sens se limitează doar la proiecte de editare a manualelor pentru nivelul primar, gimnazial și liceal. Este de remarcat că și acest lucru se face cu multe deficiențe, care creează editurilor, implicate în astfel de proiecte, probleme majore. Este absolut inadmisibil faptul că din atenția organelor de stat scapă problema editării manualelor și literaturii pentru instituțiile superioare de învățământ, în consecință, apar multe ediții de o calitate discutabilă.

O altă formă de contribuție a statului pentru facilitarea accesului la bunurile culturale ar fi aplicarea flexibilă a instrumentarului fiscal în cazul industriei culturale. Reducerea ratei de impozitare pentru obiectele și serviciile culturale ar contribui la scădereea prețului de vânzare al acestora și ar face produsele culturale mai accesibile consumatorilor. Putem presupune că dacă *Legea sponsorizării* ar permite acordarea de facilități fiscale pentru donațiile de cărți, acest fapt ar crea surse alternative de finanțare a bibliotecilor de toate nivelele.

Utilizarea mijloacelor electronice, a rețelelor de Internet fac posibil accesul populației la toată bogăția patrimoniului cultural din țara noastră și la valorile culturale mondiale.

Coordonarea activității caselor de cultură din sate de către secțiile raionale urmărează să fie făcută în aşa mod, încât, treptat, într-o perioadă scurtă de patru-cinci ani, acestea să devină adevărate centre de informare și educare spirituală a populației. Dar, pentru aceasta, în casele de cultură din localitățile rurale trebuie deschise mai întâi săli de calculatoare, cu acces la Internet.

Faptul că autoritățile noastre nu au o gândire strategică a fost demonstrat prin susținerea unui proiect cum ar fi „Caravela culturii“. Bugetul real al acestui grandios proiect, nu știm din ce cauză, nu a fost anunțat publicului, dar unele surse, care au avut tangențe cu structurile vechi ale Ministerului Culturii, ne-au informat că acesta a constituit aproape două milioane de lei.

În cadrul știrilor TV s-a anunțat că proiectul are ca scop dezvoltarea satelor din punct de vedere cultural. Însă în mare parte această „culturalizare“ se reduce la organizarea, în câte-o comună, a unui concert, la care participă doar un singur artist (de obicei, concertează persoana care e în fruntea acestui proiect și ale cărei calități artistice sunt îndoileșnice). Din acest motiv, societatea civilă nu înțelege cu claritate nici strategia, nici schimbarea pe care își propune s-o realizeze proiectul respectiv. După finisarea lui, nu se vor dezvolta nici abilitățile manageriale ale actorilor culturali locali, nici aptitudinile lor de a schimba situația din cultură, nu se va dezvolta nici infrastructura.

Infrastructura culturală în regiuni este o problemă-cheie pentru Republica Moldova. Mai mulți conducători artiștici sunt interesați de promovarea artiștilor locali în teritoriu, dar ei nu au parteneri în această activitate, nu au structuri de legătură, prin care să colaboreze cu aceștia.

Capitolul IV

PROTEJAREA ȘI DEZVOLTAREA PATRIMONIULUI CULTURAL. PĂSTRAREA IDENTITĂȚII CULTURALE

Actualul cadru legal privind patrimoniul cultural și istoric al R. Moldova este bazat pe *Legea cu privire la protecția monumentelor* și *Legea muzeelor*. Potrivit *Legii cu privire la protecția monumentelor*, monumente sunt obiecte ori ansambluri de obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor pe teritoriul țării, precum și ale dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale înscrise în registrul monumentelor ocrotite de stat. Dreptul de a dispune de monumentele de stat sub formă de bunuri imobile este exercitat, conform legii, de Parlament, de consiliile județene, municipale, orașenești și comunale, în funcție de categoria monumentului protejat: de importanță națională sau locală. Dreptul de a dispune de monumentele sub formă de bunuri mobile este exercitat, respectiv, de către Guvern, prefecturi și primării.

Potrivit opiniei lui Simion Zamșa, directorul Asociației „Papirus“, se semnalează o criză profundă a identității culturale, care este direct proporțională cu starea de conservare în care se află patrimoniul cultural: mobil și imobil. *Legea muzeelor* stabilește cadrul legal general de organizare și funcționare a muzeelor din Republica Moldova. Conform articolului 2 al *Legii muzeelor*, statul garantează condiții egale pentru organizarea și funcționarea muzeelor, indiferent de profilul și tipul de proprietate ale acestora. Muzeele sunt instituții non-comerciale care exercită funcții de constituire și dezvoltare a patrimoniului muzeal în conformitate cu profilul muzeului, de cercetare și promovare a patrimoniului muzeal în scop educațional și cognitiv. Legea prevede elaborarea și derularea proiectelor culturale și științifice în vederea dezvoltării spiritului comunitar, elaborarea și editarea catalogelor de colecții muzeale și a altor publicații științifice, realizarea schimburilor și cooperării intermuzeale, interne și internaționale.

Marea majoritate a edificiilor culturale (infrastructura culturală) din regiuni necesită renovare capitală.

În anii '90 ai secolului trecut, în Republica Moldova au avut loc mai multe conferințe internaționale, cu genericul „Criza de identitate în societățile posttotalitare“. Participanții la conferințe au epuizat subiectele de discuții la această temă, lăsând intactă problema dublei identități a R. Moldova, care se reduce la disputa din jurul dihotomiei *român – moldovean*. Pentru opțiunea „român“ se pronunță, în mare parte, intelectualitatea Republicii Moldova, iar pentru glotonimul „moldovean“ optează, de regulă, adeptii

statalității moldovenești. Scriitorii, prezenți la masa rotundă care a avut ca temă problema identității culturale, au reiterat câteva idei, care au fost enunțate și cu alte ocazii:

- depolitizarea problemei identitare;
- rectificarea articolului 13 din Constituție referitor la glotonimul antiștiințific „limba moldovenească“;
- promovarea valorilor culturale, indiferent de etniile cărora aparțin;
- modernizarea Muzeului Literaturii din cadrul Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Industriile culturale joacă un rol cu totul deosebit în procesul culturalizării societății, fiind printre principalii promotori ai valorilor culturale.

Astăzi se poate constata că acest rol și l-au asumat, în mare măsură, editurile din R. Moldova, care oferă publicului cititor o vastă gamă de produse editoriale, printre acestea: opere complete ale clasicilor, ediții care valorifică patrimoniul folcloric, precum și ediții dedicate artei contemporane.

Mai mult decât atât, unele edituri, cum ar fi, de exemplu, „Litera“, își propun să realizeze proiecte de promovare a artei interpretative pe purtători electronici, care să conțină atât texte, cât și materiale audio.

Ar fi de remarcat că utilizarea tehnologiilor moderne, inclusiv a tehnologiilor digitale, face posibilă acumularea, păstrarea și promovarea celor mai valoroase opere ale patrimoniului național la un nivel mult mai avansat.

Revenind la industriile culturale, menționăm că, în cadrul discuțiilor, s-a lansat ideea creării unui Fond electronic al valorilor culturale moldovenești, plasat în Internet, la a cărui susținere financiară ar putea contribui semnificativ agenții economici din domeniul.

Toți participanții la discuții au căzut de acord asupra faptului că locașurile de cultură de la sate au un rol deosebit în protejarea și dezvoltarea patrimoniului cultural local. Majoritatea activităților care au loc în casele de cultură sunt îndreptate spre realizarea acestui scop. Unii reprezentanți ai raionului Sângerei, prezenți la mesele rotunde, au declarat că majoritatea caselor de cultură din zonă au deschis în incinta lor muzee sau, cel puțin, „colțisoare muzeistice“, dedicate istoriei satului.

Pentru eficientizarea activității caselor de cultură și dezvoltarea patrimoniului cultural local, se impune o colaborare strânsă a acestor instituții cu școlile locale. Astfel pot fi organizate interesante manifestări de cultură, pot fi create noi ansambluri artistice, cercuri de dans etc.

A fost exprimată și ideea de a se reveni, cu participarea activă a caselor de cultură, la organizarea târgurilor de meșteșuguri tradiționale. Iar ca aceste târguri să se bucure de succes, ar fi binevenită participarea celor mai vestiți meșteri populari din republică și chiar de peste hotarele ei, fapt care necesită susținere financiară din partea autorităților centrale.

Capitolul V

REFORMAREA RAPORTULUI STAT VERSUS CULTURĂ

În cadrul mesei rotunde care a avut ca temă reformarea culturii a fost enunțată problema restructurării Ministerului Culturii, a definirii exacte a rolului acestuia pentru sectorul cultural. Statul, prin instituțiile sale culturale, este obligat să susțină și să protejeze artiștii și activitățile de creație, impunându-se necesitatea elaborării unor inițiative legislative pentru susținerea oamenilor de artă, în special, prin promovarea pachetului de legi privind statutul artistului. Însă inițiativa UAP-ului cu referință la elaborarea unei legi privind statutul artistului nu a mers mai departe de Ministerul Culturii, existând doar un proiect de lege în acest sens. În Republica Moldova încă nu există o piață de artă funcțională. Pentru crearea acesteia este nevoie de dezvoltarea relațiilor culturale la nivel internațional. Absolvenții școlilor de arte plastice, dar și artiștii profesioniști nu-și pot găsi un loc de muncă conform calificării lor, confruntându-se de cele mai multe ori cu probleme de ordin existențial. Problema integrării artiștilor în societate și asigurării protecției lor sociale se cere rezolvată de urgență. Potrivit datelor Ministerului Culturii și Turismului al Republicii Moldova, acesta este responsabil pentru învățământul specializat în 109 școli de muzică și arte plastice din 32 de raioane; 9 școli de artă medii și superioare din trei orașe ale R. Moldova; Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice; 5 colegii – de muzică, arte, pedagogie specializată, artă plastică și coregrafie; 3 licee-internat de muzică și artă plastică. Ministerul Educației este responsabil pentru învățământul general în toate aceste școli specializate.

Sistemul de învățământ specializat de la noi se bazează pe descoperirea copiilor talentați și selectarea lor pentru o instruire avansată în domeniul predilect. În cazul instruirii muzicale sau al instruirii în domeniul artelor plastice, procesul de învățământ poate să se extindă până la douăzeci de ani. Capacitatea școlilor de artă de a pregăti artiști profesioniști poate cuprinde câteva mii de elevi și studenți.

În prezent, se impune necesitatea elaborării unui studiu de evaluare a situației privind statutul artistului și a condițiilor în care funcționează artiștii liber-profesioniști. Formularea unui set de propunerii privind definitivarea statului artistului ar trebui să se bazeze pe un astfel de studiu, care să reflecte necesitățile reale ale artiștilor din R. Moldova.

Cu excepția unor prevederi generale din *Legea culturii*, la noi nu există un cadru legal specific pentru sectorul artelor vizuale. Pentru a constata situația reală din sectorul artelor vizuale, trebuie menționat că standardele și valorile impuse de Ministerul Culturii au fost și încă sunt tributare sistemului ideologic din perioada sovietică. Prin urmare, se cere o revizuire fundamentală a acestor valori, mai mult decât atât, se impune ajustarea lor la standardele europene, în acord cu valorile universale.

S-a constatat că Republica Moldova, în perioada de după 1945 până în prezent, nu s-a ghidat de un set de valori și principii fundamentale privind actul creativ, iar artiștii au fost, în mare parte, aserviți ideologiei sovietice. În acest sens, este stringență nevoie de o reformă a sistemului culturii, prin care să se impună revizuirea tuturor valorilor artistice.

În administrațiile culturale se atestă o lipsă acută de manageri culturali. Acest fapt este valabil atât pentru administrațiile regionale, cât și pentru sectorul privat.

Republica Moldova se mai confruntă cu problema reformării sistemului educațional. S-a constatat neficiența și nefuncționabilitatea Programului Bologna, R. Moldova aderând la acesta încă de la 1 septembrie 2005. Pentru noul sistem au fost acreditate câteva instituții de învățământ artistic: Colegiul de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală“, Colegiul de Muzică „Ștefan Neaga“, Colegiul Național de Coregrafie, școlile de artă din Soroca și Bălți. Însă toate aceste măsuri sunt insuficiente, întrucât nu sunt raportate la standardele și valorile europene privind promovarea artelor vizuale, în acest domeniu fiind necesară o reformă mult mai profundă.

În primul rând, este nevoie de reforma sistemului de învățământ prin introducerea artelor vizuale în programele de studiu, cu referință la tendințele actuale, tehniciile și mijloacele noi de lucru. Cu alte cuvinte, este necesară crearea unui sistem metodologic care ar face posibilă predarea artelor vizuale în sistemul de învățământ la toate nivelele.

Potrivit opiniei majorității profesorilor, prezenți la discuție, Programul Bologna nu funcționează în Republica Moldova și din alte motive. Calificarea cadrelor didactice se face după un sistem învechit, curriculumul școlar este și el depășit din simplul motiv că mai are la bază principii ale esteticii marxiste. Prin urmare, absolvenții instituțiilor superioare de profil sunt în mare parte extrem de slab pregătiți, fiind necesare eforturi suplimentare pentru pregătirea lor la nivelul artiștilor profesioniști din Europa.

Nivelul de pregătire al cadrelor didactice, calitatea programelor educaționale și a procesului educațional în general lasă de dorit. Nu există niciun program de pregătire a profesorilor din domeniu, prin care aceștia să ar putea familiariza cu noile tendințe în artă. Este nevoie de o democratizare reală a învățământului, fapt care le-ar permite elevilor și studenților să aleagă materiei care îi interesează nemijlocit și să nu se afle permanent sub presiunea profesorilor. Pentru pregătirea artiștilor plastici, dar și a cadrelor didactice, este nevoie de utilizarea tehnologiilor noi, la fel, trebuie susținute inițiativele artiștilor și a profesorilor în scopul reformării sistemului de învățământ.

Relația artistului cu puterea a fost întotdeauna complicată și controversată. În perioada totalitară, în Republica Moldova literatura era considerată, tacit, domeniul de artă cel mai „subversiv“, din simplul motiv că era scrisă în limba română. În perioada posttotalitară, scriitorii (intelectualitatea în general) au pus la îndoială „viitorul statului moldovenesc“, fiind din nou persoane incomode. În cadrul mesei rotunde, vorbitořii s-au referit la faptul că statul, în special, Ministerul Culturii, nu se implică suficient de mult în promovarea produselor culturale moldovenești pe piața internațională. De mult timp se cere, din partea ministerului, susținerea editurilor noastre la târgurile internaționale de carte.

Se mai cere elaborarea de către stat a unui plan de achiziții a cărților. În acest sens, s-ar putea merge și pe altă cale, spre exemplu, a întocmirii unui plan de editare a cărților, la care statul și-ar asuma o parte din cheltuieli. Aici, desigur, se cere ca selectarea editurilor care vor realiza planul respectiv să se facă cât mai transparent și echitabil posibil, pentru a nu fi favorizate editurile de stat.

Mai mulți directori de edituri sunt de părere că, pe lângă optimizarea raporturilor cu statul, se mai cere crearea și activizarea unor asociații ale editorilor, prin care ar putea fi coordonate planurile editoriale. Astfel, ar putea fi evitate cazurile când mai multe edituri scot pe piață aceeași carte al aceluiași autor.

Acstea asociații ar putea să-și coordoneze activitatea cu rețelele de difuzare a cărții, ceea ce ar permite stabilirea unor prețuri unice la carte pe tot teritoriul țării. Acest lucru ar crea o situație extrem de atractivă pentru cititor.

Totodată, s-a remarcat nu o dată că oamenii trebuie să conștientizeze valoarea produsului cultural și, în acest sens, toate acțiunile menite să echilibreze prețul cărții și puterea de cumpărare a cititorului nu trebuie să ducă la devalorizarea cărții. Populația trebuie să știe că o carte de valoare este un obiect de lux.

În cadrul mesei rotunde, reprezentanții caselor de cultură au exprimat ideea că centrele raionale ar trebui să fie veriga principală în gestionarea actului cultural din țară. Un argument în acest sens este faptul că, actualmente, cei mai buni specialiști din domeniul culturii activează anume în structurile raionale.

Mai întâi însă, este necesară reorganizarea secțiilor culturale de pe lângă consiliile raionale în direcții culturale. Totodată, pentru a oferi autorităților raionale posibilități reale de a asigura activitatea culturală, se cere formarea unor fonduri speciale cu destinație strictă pentru sectorul cultural.

Pentru asigurarea unei colaborări eficiente între autoritățile raionale și cele locale, se cere formarea unor comisii specializate, din care să facă parte cei mai competenți lucrători ai caselor de cultură din localitățile rurale, capabili să soluționeze diferite probleme legate de activitatea acestor instituții. Spre exemplu, o comisie ar putea fi completată cu cei mai buni bibliotecari, interesați să elaboreze planuri unice de achiziționare a cărților pentru bibliotecile sătești.

Măsuri privind definitivarea statutului artistului

În acest sens, este necesară o discuție amplă privind statutul artistului într-o țară precum este Republica Moldova, care se află într-o continuă stagnare politică. Acest fapt întârzie adoptarea unor noi politici economice, fiscale, sociale, educaționale și culturale. Însă o politică culturală eficientă trebuie elaborată doar cu participarea creatorilor (autorilor și artiștilor), altfel nu va fi viabilă și funcțională.

De aceea, artiștii liber-profesioniști trebuie să participe cât mai activ la procesul de deetatizare și privatizare a instituțiilor culturale, ceea ce ar reprezenta o alternativă la sistemul cultural actual.

Pentru definitivarea statutului artistului din Republica Moldova se cer întreprinse următoarele acțiuni:

- elaborarea unui studiu independent în problema evaluării situației actuale privind statutul artistului;
- elaborarea unui set de propuneri privind definitivarea statutului artistului, care să ia în calcul necesitățile reale ale liber-profesioniștilor din R. Moldova;
- lansarea unor programe culturale de interes internațional, pentru stabilirea legăturilor durabile la nivelul rețelelor europene.
- crearea unui centru sau departament de informare prin deschiderea unor site-uri care să conțină informații actuale despre artiști, instituțiile și activitățile culturale;
- elaborarea unui program de instruire a managerilor culturali.

Capitolul VI

PARTICIPAREA CULTURII LA SOLUȚIONAREA PROBLEMELOR COMUNITĂȚII

Pentru îmbunătățirea vieții culturale din Republica Moldova, în special a celei din localitățile rurale, la etapa actuală trebuie mai multe acțiuni, printre care:

- Crearea unei baze de date în cadrul instituțiilor culturale, care să conțină informații despre proiectele artistice, despre resursele culturale existente în teritoriu.
- Susținerea (financiară și logistică) de către Ministerul Culturii a colectivelor artistice din teritoriu și includerea lor într-un circuit cultural internațional; reorganizarea Centrului Național de Creație Populară.
- Implementarea *modelului suedeze* de finanțare a activităților culturale, oferind astfel muzicienilor și oamenilor de teatru posibilitatea de a evoluă în provincie de fiecare dată când acest lucru îl solicită spectatorii. Ministerul Culturii urmează să stabilească tarifele pentru diverse forme și genuri ale artei interpretative – muzică, teatru, dans etc.

Casele de cultură sunt locul ideal pentru desfășurarea activităților culturale și a discuțiilor publice, pentru informarea populației cu noutățile din cultură etc.

În ultimii șapte ani, peste 600 de mii de moldoveni au plecat la muncă peste hotarele țării, unii dintre ei fără gânduri de a se întoarce acasă. În multe din țările unde muncesc concetățenii noștri s-au creat comunități de moldoveni. Acestea duc lipsă de informații referitoare la cele ce se întâmplă pe pământurile natale. De aceea, este necesar să trimitem în toate țările unde sunt astfel de comunități cărți, CD-uri și DVD-uri cu muzică și filme realizate în Republica Moldova. Toate acestea vor contribui esențial la susținerea diasporei moldovenești.

Spre deosebire de alte domenii ale economiei, în industriile culturale este nevoie în permanentă de un aflux de talente cu capacitați artistice și creative. Misiunea funcționarilor e să contribuie la descoperirea și promovarea acestor talente și la crearea imaginii culturale a țării.

Pentru aceasta, este necesară crearea unor galerii de artă în zonele rurale, unde să fie expuse și prezentate importante expoziții de artă, dar și organizarea de proiecte, evenimente culturale, destinate oamenilor de la sate. De asemenea, este necesară intensificarea relațiilor de colaborare dintre instituțiile culturale centrale și cele din teritoriu (uniuni de creație, inițiative artistice, asociații și ONG-uri).

Problema cea mai dureroasă a R. Moldova, de la obținerea independenței încoace, este separatismul transnistrean. După 15 ani de la conflictul armat, în Transnistria a

crescut o nouă generație, care a fost educată în spiritul unei ideologii dușmănoase față de statul moldovenesc. Regimul separatist a limitat la maximum contactele dintre persoanele de pe ambele maluri ale Nistrului, a interzis pe teritoriul său presa din Republica Moldova, a creat o atmosferă tensionată în societate. Pentru a schimba situația existentă, trebuie restabilită mai întâi încrederea populației de pe cele două maluri ale Nistrului, iar cea mai mare influență, în acest sens, o pot avea industriile culturale. Presa, cărțile, filmele, concertele sunt cei mai buni mesageri ai R. Moldova pentru populația din regiunea transnistreană.

Deși Ministerul Culturii și Turismului a lansat un program amplu de renovare a caselor de cultură (infrastructura culturală), o mare parte din localitățile care se confruntă cu probleme de acest gen nu au avut acces liber la acest program. Ministerul nu respectă criteriile de selecție când se anunță proiectele pentru accesarea fondurilor publice, nu este suficientă transparență nici când e vorba de cheltuirea acestor fonduri. Casele de cultură joacă un rol important în viața spirituală a comunităților și anume:

- asigură protejarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural mobil și imobil;
- asigură păstrarea tradițiilor și obiceiurilor populare, a identității culturale din regiuni;
- asigură satisfacerea cerințelor și aspirațiilor culturale, contribuind la educația culturală a membrilor comunității;
- asigură accesul liber la informație, atrage populația în activitățile culturale;
- valorifică creațiile culturale.

Capitolul VII

FINANȚAREA CULTURII.

DIVERSIFICAREA SURSELOR DE FINANȚARE

În Republica Moldova se impune necesitatea organizării unor cursuri de instruire pentru managerii și operatorii culturali.

Pentru aceasta însă Ministerul Culturii nu are suficiente fonduri, la capitolul cheltuirii banilor publici o problemă fiind și lipsa transparenței. Guvernul forțează societățile comerciale să finanțeze proiecte grandioase, dar neficiente (de exemplu, Complexul Memorial din Chișinău, Monumentul „Lumânarea Recunoștinței“ din Soroca, „Caravela culturii“).

În cazul *Legii sponsorizării* trebuie menționat că aceasta, în realitate, nu funcționează, nefiind în interesul potențialilor sponsori. Un alt aspect important este că societățile comerciale nu cunosc specificul activității societăților civile și acest fapt creează un obstacol în plus când e vorba de apropierea sectorului privat de cel nonprofit.

Potrivit analizei efectuate de Centrul „Contact“, din cele peste 3000 de ONG-uri existente în R. Moldova doar 10% sunt axate pe cultură, iar din acestea doar 2% funcționează efectiv. În astfel de condiții, nu poate exista o piață de artă, iar capacitatea de *lobby* a societății civile în domeniul culturii este extrem de slabă. Prin urmare, statul, prin organele sale abilitate – Parlamentul, Guvernul, Ministerul Culturii –, ar trebui să susțină sectorul nonprofit implicat în activitățile culturale.

În perioada sovietică artiștii se bucurau din plin de protecția statului, iar la sfârșitul carierei lor erau asigurați cu o pensie bună. În prezent, ei sunt abandonati practic de stat, de unde apare necesitatea adoptării unui pachet de legi privind statutul artistului, prin care s-ar rezolva și problema protecției sociale a acestei categorii de oameni.

Ministerul Culturii ar trebui să fie un bun intermedian între artiști și parlamentari și să susțină ideea alocării unui procent din veniturile sectorului privat pentru sectorul nonprofit. Acest fapt ar permite susținerea directă a sectorului nonprofit de către sectorul privat.

Formarea profesională, la toate nivelele, a operatorilor culturali trebuie să fie susținută sub toate formele de către stat: prin programe de instruire, printr-un program de granturi mici, pentru a încuraja activitatea și performanța operatorilor în domeniul artelelor vizuale etc.

O altă problemă a sistemului cultural din R. Moldova este lipsa unei organizații la nivel național, care să activeze după principiile Consiliului European al Artiștilor („European Art Council“), sau a unui Fond Cultural, care ar funcționa după modelul țărilor

baltice (de exemplu, „Cultur Capital“ din Estonia), sau după cel al României („Fondul Cultural Național“).

Un Fond Cultural Național ar putea susține sectorul cultural cu un program de granturi pentru proiecte artistice, atât pentru zona centrală a țării, cât și pentru regiuni, ar putea promova creațiile artiștilor pe plan local și internațional, stabilindu-se astfel legături temeinice cu mediul artistic și organizațiile de artă profesionale din străinătate.

Crearea Fondului Cultural Național se poate realiza doar cu sprijinul nemijlocit al societății civile, aceasta fiind o necesitate stringentă pentru dezvoltarea sectorului cultural din Republica Moldova. Mecanismul de funcționare, precum și sursele de finanțare a acestui fond trebuie stabilite de comun acord cu Ministerul Culturii și Ministerul Finanțelor. Această inițiativă este de interes strategic atât pentru autoritățile publice, cât și pentru societatea civilă.

Excluși de la subvenționarea de stat din 1994 (actualmente, Ministerul Culturii finanțează uniunile de creație doar în baza unor proiecte culturale, conducându-se, evident, după criterii ideologice; în 2005, alocațiile pentru uniunile de creație au constituit 0,6% din totalul bugetului alocat ministerului), scriitorii sunt încă în căutarea unor surse alternative de finanțare. Unii dintre ei apelează la sprijin financiar în țările Europei Occidentale și de Est, guvernele țărilor respective fiind preocupate cu adevărat de dezvoltarea și promovarea operelor literare de valoare. În acest scop, au fost create un sir de instituții de literatură și fundații care susțin scriitorii merituosi.

În cadrul meselor rotunde, a fost abordată de mai multe ori problema difuzării și achiziției de carte și publicații. S-a constatat că în Republica Moldova consumul de carte este foarte redus, în consecință, editurile private sunt constrânse de situație să exporte 80% din producția de carte pe piața din România. Există o mare discrepanță între editurile cu finanțare de la stat și editurile cu capital privat. Primele editează foarte puțin (în jur de 2% din totalul producției editoriale), banii publici fiind cheltuiți de cele mai multe ori pe proiecte necunoscute, iar editurile private își riscă banii proprii, producând cea mai mare parte din producția editorială.

Ca și alte domenii ale economiei, industriile culturale au nevoie de condiții prielnice pentru dezvoltarea afacerilor. Dar, spre deosebire de alte domenii, industriile culturale contribuie, în cea mai mare măsură, la formarea și promovarea imaginii țării peste hotare. Acest lucru se întâmplă mai ales în țările mici, cu o economie slab-dezvoltată. Din această cauză implicarea statului în susținerea și promovarea industriilor culturale este absolut necesară. În Republica Moldova au fost făcuți deja primii pași în această direcție, mai mult în sfera editării de carte și mass-mediei. Scutirea de plată taxei pe valoarea adăugată nu a fost prevăzută însă și pentru alte domenii importante, precum cinematografia, realizarea și distribuirea filmelor, publicitatea, show-businessul. Exemplul editurilor demonstrează că acordarea unor facilități fiscale poate schimba simțitor situația. Adoptarea Legii cu privire la activitatea editorială și scutirea editurilor de plată TVA au contribuit la dezvoltarea acestui domeniu într-un ritm mult mai dinamic. Facilitățile fiscale ar stimula cu siguranță și activitatea altor sectoare ale culturii.

În domeniul editării de carte, participanții la mesele rotunde au venit cu ideea stimulării pe cale fiscală și a autorilor, aducând drept exemplu situația din Irlanda, unde veniturile autorilor se impozitează doar cu 2%.

O altă acțiune de susținere a industriilor culturale ar putea fi crearea unor condiții fiscale speciale pentru întreprinderile care se află la început de cale. Modalitățile de susținere ar putea fi diferite, de exemplu, acordarea de credite pentru procurarea echipamentului, acordarea unor „vacanțe fiscale“, stabilirea, pentru arenda spațiilor, a unui preț convenabil, mai mic decât cel existent pe piață sau arendarea lor pe gratis. În acest sens, autoritățile locale ar putea da în arendă cele mai solicitate spații din localitate doar pentru agenții economici antrenați în sfera culturii. Regretabil că una din cele mai bune formații muzicale din Republica Moldova, „Zdob și Zdub“, arendează spațiu situat într-o zonă mai puțin prestigioasă a capitalei, din motivul că aici prețul pentru arendă este mai mic.

În domeniul cinematografiei, este necesară elaborarea unui mecanism eficient de atragere a investițiilor străine în industria filmului. Cu toate că echipamentul de la „Moldova Film“ este învechit, studioul este arendat în permanență de diferite companii străine pentru producerea filmelor. Aceasta ne vorbește despre faptul că întreprinderea are capacitatea necesară pentru a realiza filme, dar pentru a impulsiona activitatea studioului, se cer întreprinse un sir de măsuri administrative și fiscale. În acest domeniu își așteaptă rezolvare a câteva probleme importante:

- elaborarea programului de dezvoltare a cinematografiei;
- determinarea formei de proprietate a studioului „Moldova Film“ (rămâne proprietate de stat în continuare, se privatizează ori se scoate la vânzare doar o parte din acțiuni, cu păstrarea pachetului de control din partea statului);
- instituirea, la nivel de stat, a unui departament cinematografic, în responsabilitățile căruia ar intra crearea condițiilor necesare pentru atragerea investitorilor străini în cinematografia moldovenească, facilitarea activităților de filmare prin reducerea la maxim a procedurilor birocratice în procesul de organizare a muncii.

Cât privește casele de cultură, acestea sunt finanțate din bugetele locale, cu defal cări din bugetul de stat, care se calculează conform quantumului de cinci lei pe cap de locuitor. Este evident că acest mod de finanțare este extrem de inechitabil, defavorizând din start localitățile cu un număr mic de populație.

La masa rotundă s-a formulat ideea modificării sistemului existent de finanțare prin majorarea quantumului de cinci lei per locuitor și prin alocarea unor sume fixe suplimentare, indiferent de numărul de populație, dar stabilite în funcție de realizările comunității în domeniul culturii. Aceste fonduri suplimentare urmează a fi distribuite de comisiile speciale, create la nivel raional într-un mod transparent, în baza unor proiecte concrete înaintate de casele de cultură locale.

În cadrul discuțiilor, s-a mai propus ca autoritățile să studieze experiența fiscală a altor țări, ca, după exemplul lor, să motiveze agenții economici locali să sponsorizeze activitățile culturale, organizate de casele de cultură.

Concluzii, recomandări, soluții

Pe baza opinioilor participanților la Proiectul „Viziuni de viitor: politica culturală a Republicii Moldova de la schimbări la viabilitate“ (2006-2007), realizat de Fundația Soros-Moldova în colaborare cu Fundația Culturală Europeană din Olanda, cu participarea Ministerului Culturii și Turismului din R. Moldova și a comunității artistice din republică, au fost formulate unele concluzii, recomandări, propuneri, care pot fi incluse într-un Plan de acțiuni în domeniul politicilor culturale din Republica Moldova. Publicăm mai jos toate aceste propuneri și recomandări, în speranța că organele competente vor lua act de ele.

I. Parlamentului Republicii Moldova

1. Îmbunătățirea sistemului de finanțare al culturii prin:

- a) Crearea Fondului Culturii, care ar include sponsorizări, donații, veniturile de pe urma organizării unei loterii naționale în domeniul culturii, defalcări (de un procent) din veniturile persoanelor fizice și juridice;
- b) majorarea salariilor specialiștilor din domeniul culturii și artelor, în special, a salariilor persoanelor care activează în instituțiile specializate de învățământ;
- c) stabilirea pensiilor onorifice pentru personalitățile din domeniul culturii și artelor;
- d) stabilirea unui coeficient obligatoriu pentru elementul artistic (design) în devizul de cheltuieli al obiectivelor aflate în construcție, reconstrucție și amenajare;
- e) licențierea și efectuarea unui control financiar al afacerilor ce țin de deservirea festivităților și ceremoniilor (hramuri, serate, nunți, cunetrii etc.);
- f) stimularea pe cale fiscală a autorilor (reducerea taxei fiscale pentru onorarii);
- g) extinderea posibilităților de susținere a uniunilor de creație, inclusiv prin organizarea de concursuri naționale anuale pentru desemnarea celor mai reușite creații artistice.

2. Adoptarea unei legi prin care să se protejeze drepturile oamenilor de artă și care să fie elaborată de Ministerul Culturii și Turismului în colaborare cu uniunile de creație după exemplul altor state.

3. Interzicerea de a redirecționa mijloacele destinate culturii spre alte domenii.

4. Revizuirea *Legii cu privire la sponsorizare*, în scopul susținerii activităților culturale de către agenții economici din țară și de peste hotare.

5. Reexaminarea *Legii cu privire la teatre, circuri și organizații concertistice*, în scopul adaptării ei la condițiile actuale și care ar prevedea:

- a) competitivitate în selectarea proiectelor culturale finanțate din bugetul de stat;
- b) stabilirea unui cadru normativ privind comanda de stat în domeniul culturii;

- c) stimularea creativității oamenilor de cultură și artă;
- d) susținerea proiectelor culturale venite din partea organizațiilor obștești și a unuior de creație;
- e) finanțarea instituțiilor teatral-concertistice în bază de proiecte.

6. Urgentarea procesului de adoptare a *Proiectului de lege cu privire la indemnizații-le viagere în domeniul culturii*, care se află în planul de activitate al Parlamentului Republicii Moldova.

7. Revizuirea *Legii cu privire la patentă* și includerea în nomenclatorul de meserii a lucrului în piatră.

8. Stabilirea unor facilități vamale și scutirea de TVA pentru comercializarea obiectelor de artă și meșteșugărit, confecționate în R. Moldova. Anexarea obligatorie la astfel de produse a copiei patentului de autor etc.

9. Modificarea *Legii muzeelor* pentru extinderea listei serviciilor contra plată.

II. Guvernului Republicii Moldova, Ministerului Culturii și Turismului

1. Realizarea reformei instituționale a Ministerului Culturii și Turismului, care ar conduce la descentralizarea culturii, stabilirea unor noi relații cu instituțiile naționale de cultură și direcțiile (secțiile) orașenești și raionale din domeniu.

2. Elaborarea unor hotărâri noi care ar contribui la protejarea și dezvoltarea patrionului cultural, la păstrarea identității culturale.

3. Elaborarea unui plan de acțiuni care ar contribui la soluționarea problemelor comunității (depopularea satelor, traficul de persoane, alcoolismul, narcomania, comportamentul imoral al unor tineri în societate etc.).

4. Elaborarea unor mecanisme mai eficiente de susținere a scriitorilor: organizarea unor concursuri de manuscrise, programe de editare și promovare a unor opere de valoare etc.

5. Elaborarea unui program de relansare a cinematografiei naționale, inclusiv prin atragerea de investiții străine în domeniu, redeschiderea sălilor de proiecție a filmelor și crearea unui centru de dublare/subtitrare a filmelor în limba română.

6. Apreciind acțiunile Guvernului RM întru stimularea activității editoriale din R. Moldova, se cere și susținerea statului întru promovarea editurilor pe piața internațională. Considerăm necesar, de asemenea, ca Guvernul să actualizeze politica de promovare a cărții pe piața internă.

7. Republica Moldova ar trebui să se manifeste mai activ în calitate de beneficiar al produsului cultural: prin organizarea de festivaluri, achiziții de opere de artă, achiziții de carte, instituirea unor burse (salarii), pensii speciale.

8. Reformarea administrativ-organizatorică a sistemului cultural la nivel raional și local. Transformarea secțiilor raionale de cultură în direcții. Crearea unor consilii pe lângă direcția raională, care ar include atât reprezentanți de nivel raional, cât și de comună, și care ar elabora în comun planul de acțiuni culturale, politica de achiziționare a fondului de carte etc. Acordarea, acolo unde este posibil, pentru casele de cultură și cluburi, a

statutului de persoană juridică, care le-ar permite să organizeze, și în domeniul culturii, servicii și acțiuni contra plată. Elaborarea unor recomandări în vederea colaborării case-lor de cultură sășești cu instituțiile de învățământ pentru relansarea activității lor.

9. Elaborarea și lansarea pe Internet a Fondului electronic al patrimoniului cultural moldovenesc. Elaborarea unui program care ar facilita accesul populației la valorile culturale, naționale și universale prin rețea electronică, dotarea instituțiilor de cultură și a bibliotecilor cu calculatoare, conectate la rețea Internet.

10. Elaborarea, în colaborare cu Uniunea Scriitorilor din Moldova și Biblioteca Națională, a unui plan de acțiuni care ar stimula interesul față de carte: întâlniri cu cititorii, lecturi publice în școli, biblioteci, muzeu; organizarea de iarmaroace ale cărții și „zile ale poeziei“, de trei-patru ori pe an, inclusiv în orașele mici și în cele mai mari localități rurale.

11. Elaborarea, la nivel de minister, a unor proiecte culturale, în special pentru localitățile rurale, inclusiv planuri de scenarii, concepte, asigurarea cu elemente de decor etc.

12. Fondarea de edituri ori de filiale ale editurilor la nivel regional.

13. Instituirea unor fundații culturale la nivel municipal, orașenesc, raional.

14. Depolitizarea problemei identității prin organizarea și desfășurarea diferitor acțiuni culturale.

15. Elaborarea și realizarea unui proiect de modernizare a Muzeului Literaturii;

16. Adoptarea unor acțiuni suplimentare încadrându-se în susținerea meșteșugurilor tradiționale: crearea unor spații expoziționale și de vânzare în fiecare oraș și centru raional și al unui centru metodic pe lângă Muzeul Satului.

17. În scopul atragerii specialiștilor din domeniul culturii la sate, se propune aplicarea măsurilor de protecție existente pentru pedagogi și medici și în cazul tinerilor specialiști din cultură.

18. Sunt necesare acțiuni de asigurare a transparenței în elaborarea activităților și politicilor culturale, organizarea unor discuții publice pe marginea principalelor proiecte culturale, formarea unor comisii care ar verifica oportunitatea și corectitudinea cheltuielilor publice în domeniu.

19. Se cere crearea unui sistem informațional în domeniul culturii, mai exact, crearea unor baze de date privind instituțiile culturale și potențialul lor, noile proiecte cultural-artistice, numele producătorilor din domeniu, artiștilor, regizorilor, mecenăților. Se resimte și lipsa unei publicații de cultură.

20. Organizarea de către ministerul de resort a unor cursuri de *fundraising* (capacitate de a obține finanțare) pentru directorii instituțiilor de cultură de toate nivelele.

21. Sporirea rolului și eficienței atașaților culturali ai Ambasadelor Republicii Moldova, a nivelului de cooperare a statului cu instituțiile de cultură și artă.

22. Crearea, în țară, a unui traseu turistic literar, promovarea mai activă a turismului intern pentru elevi, liceeni, studenți, pentru persoane de toate vîrstele.

23. Reformarea sistemului de învățământ artistic la toate nivelele prin predarea artelor vizuale, sincronizarea artelor din Republica Moldova cu tendințele artistice actuale din lume prin revizuirea și actualizarea întregului curriculum ajustarea metodologiei la standardele internaționale etc.

24. Se cer întreprinse unele acțiuni pentru susținerea și promovarea patrimoniului cultural-lingvistic național:

- a) susținerea de către stat a editării publicațiilor de limba română pentru o anumită perioadă de timp (3 ani);
- b) realizarea obiectivelor *Codului audiovizualului* astfel ca 80 de procente din volumul de emisie a radiodifuzorilor din țară să fie ocupat cu emisiuni în limba de stat;
- c) stimularea realizării și difuzării publicității în limba de stat;
- d) imprimarea și arhivarea principalelor evenimente culturale, spectacole etc.

25. Elaborarea și aplicarea unor standarde stricte pentru produsul artistic propus publicului, protejarea consumatorului de falsuri și uz de fals prin elaborarea unor restricții în utilizarea de către interpreți a fonogramelor, efectuarea de copii neautorizate etc.

26. Întru stimularea profesioniștilor din domeniul culturii, artei și mass-mediei se propune reintroducerea, ca normă obligatorie, a onorariului de autor la televiziune, radio, în presa scrisă.

27. E necesară identificarea și promovarea noilor lideri în domeniul culturii (propunere valabilă și pentru uniunile de creație și instituțiile private din domeniu).

28. Este necesară elaborarea unui program de studiere a experienței altor țări în domeniul dat și adaptarea acestei experiențe la condițiile Republicii Moldova.

29. Educarea cetățenilor în ideea de a fi consumatori permanenți ai produsului artistic, aceasta constituind cea mai sigură sursă de finanțare a culturii și artei.

30. În scopul asigurării accesului egal al populației la valorile culturale, se propune revitalizarea tradiției de organizare a turneeelor de către teatrele, muzeele, organizațiile concertistice din republică în centrele raionale și în comune. În acest scop, Ministerul Culturii și administrațiile publice locale urmează să elaboreze un program special de finanțare (stimulare) parțială a acestor turnee – cheltuielile de transport, cazare, iar, în unele cazuri, și plata diurnei.

31. Stimularea activității de mecenat și sponsorizare a culturii la nivel național și local.

32. Elaborarea unui nou program de reconstrucție și reparație a edificiilor culturale din localitățile rurale. Includerea, în proiectele preconizate, a unor spații pentru calculatoare, săli de expoziții, de învățământ artistic și biblioteci.

33. Se cere îmbunătățirea pregătirii cadrelor din domeniu la nivel național și local, conform cerințelor economiei de piață, și care ar prevedea:

- a) păstrarea, în subordinea Ministerului Culturii, a întregului sistem de învățământ artistic;
- b) introducerea în nomenclatorul specialităților a noțiunilor de „management cultural“, „activități culturale“;
- c) instituționalizarea cursurilor superioare de regie (film, teatru dramatic, teatru muzical) etc.;
- d) instituirea unor burse pentru stagieri peste hotare;

- e) implementarea unui program național de instruire continuă a cadrelor din domeniu (cel puțin o dată la cinci ani) și înființarea unui Centru metodic muzeografic;
- j) abilitarea Centrului Național de Creație Populară pentru a organiza activități de instruire a managerilor instituțiilor de cultură și a meșterilor populari din teritoriu.

34. Stabilirea unui dialog permanent între factorii de decizie, oamenii de cultură și public (consumatorul producției artistice).

35. Promovarea în R. Moldova a standardelor culturale europene; mobilizarea oamenilor de cultură și arte din republică pentru realizarea, împreună cu colegii lor din țările Uniunii Europene, a programelor și proiectelor comune.

36. Pentru asigurarea accesului egal la fondurile publice, se propune extinderea metodei de finanțare a proiectelor artistice prin organizarea de concursuri, inclusiv în domeniul arhitecturii, amenajării spațiului public.

37. Realizarea unei politici lingvistice statale în domeniul achiziției și proiectării filmelor; proiectarea filmelor din patrimoniul național.

38. Reexaminarea statutului Agenției de impresariat „MoldArtProduction“ în vedea atribuirii acestei instituții a funcțiilor de organ consultativ pentru obținerea fondurilor din străinătate.

39. Organizarea unei loterii naționale în colaborare cu instituțiile culturale.

40. Instituirea, prin hotărâre de guvern sau ordin ministerial, a obligativității instituțiilor de cultură de a stabili relații permanente cu publicul consumator de artă prin: sondaje de opinii; expoziții; organizarea conferințelor de presă; ședințe de întrebări-răspunsuri, în ordinea stabilită, la obiecțiile critice ale consumatorilor de artă; deschiderea de cluburi ale admiratorilor de artă.

41. Revizuirea regulamentului privind taxele minime de dare în arendă a spațiilor provizoriu neexploata ale edificiilor de cultură, astfel încât domeniul de activitate a arendașului să aibă tangențe cu cultura sau divertismentul, și ca acesta să aibă reputație de promotor al culturii.

42. Extinderea, în orașul Chișinău, și deschiderea în fiecare oraș/centru raional a magazinelor specializate de obiecte de artă și artizanat. Elaborarea și realizarea unui plan de editare și confectionare a prospectelor, albumelor, insignelor, afișelor, tricourilor, rechizitelor care ar promova valorile și realizările R. Moldova în domeniul culturii și artelor, ar aduce la cunoștința publicului traseele turistice ale țării. Deschiderea, în incinta instituțiilor teatral-concertistice, a unor chioșcuri de suvenire și obiecte artistice.

43. Să se stabilească, prin decizie de Guvern, ca o anumită cotă din fondul de premii pentru concursuri, loterii, victorine, olimpiade să fie acoperită cu obiecte de artă ori produse confectionate de meșterii populari (a se propune 25 procente).

44. Promovarea gratuită, pentru o anumită perioadă de timp, în presa scrisă și electronică, a evenimentelor cultural-artistice (festivaluri, concerte, spectacole, filme, lansări de carte, de discuri și videoclipuri etc.).

45. Instituirea titlului onorific „Mecenat al artei naționale“.

46. Evaluarea stării sediilor uniunilor de creație: Casa Presei, Casa Actorului, Fundul Plastic și verificarea lor în vederea utilizării spațiilor conform destinației. Luarea măsurilor necesare pentru reparația și/sau renovarea acestor clădiri. Se propune alocarea de fonduri pentru amplasarea în noile edificii din capitală a unor spații pentru ateliere de creație.

III. Alte obiective

1. Este necesar ca oamenii de cultură și autoritățile să treacă de la confruntare la dialog. În condițiile actuale ale Republicii Moldova, lipsa de cooperare între autorități și oamenii de artă este egală cu izolarea de societate și stagnarea în domeniu.

2. Oamenii de creație trebuie să-și revendice în permanență dreptul la libertatea de creație și la autonomia creatorului, drepturile de autor, apelând la sprijinul organelor legale și al asociațiilor obștești din domeniu.

3. Se cere constituirea unor organizații de reglementare în domeniul artelor, elaborarea unor coduri de conduită a oamenilor de creație, crearea unei rețele de ONG-uri culturale în principalele localități din țară.

4. Rămâne actuală problema organizării activității de *lobby* în sfera politicilor culturale.

5. Societatea civilă va trebui să monitorizeze modul de implementare a acestor obiective (strategii), să popularizeze succesele obținute în anumite localități, în anumite domenii.

6. Se cere diversificarea formelor de colaborare pe orizontală între teatre, muzeu, instituții concertistice, case de cultură, biblioteci.

7. Se propune organizarea, la nivel național, a unui program de abonamente cu participarea Filarmonicii Naționale și altor organizații teatral-concertistice.

8. Este oportună organizarea de către primăriile, școlile, liceele, secțiile de cultură din teritoriu a unor excursii în municipiul Chișinău, în scopul valorificării patrimoniului cultural al capitalei.

9. Este necesară sporirea volumului de emisiuni culturale la posturile de radio și televiziune din țară, în special la Compania „Teleradio-Moldova“, și soluționarea problemei conservării producției artistice (imprimarea și păstrarea în arhive a spectacolelor de teatru, manifestărilor artistice, expozițiilor).

10. Este necesară sporirea exigențelor (studii, creații, expoziții) față de candidații la titlul de membru al unei uniuni de creație (Uniunea Scriitorilor, Uniunea Artiștilor Plastici etc.).

11. De stabilit, în ordinea necesară, ca oamenii de afaceri care susțin permanent cultura, artele să poată deveni membri de onoare ai unor uniuni de creație, să fie propuși pentru a fi distinși cu titluri onorifice, cu ordine și medalii de stat.

12. Oamenii de cultură și artă sunt chemați să-și programeze diverse activități culturale în vederea educației estetice a cetățenilor.

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ:
КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА
от перемен к стабильности

Предисловие

Данная публикация обязана своим появлением нашему намерению создать прочный фундамент для наращивания потенциала в сфере культуры Республики Молдова. Материалы, вошедшие в настоящее издание, обобщают результаты годового pilotного проекта, ставившего своей целью:

- разработку новых концепций культурной политики и плана действий, содействующих стимулированию творческого и культурного процесса в Республике Молдова;
- вовлечение как можно большего числа участников, заинтересованных лиц и партнеров в процесс обмена идеями, опытом, выработки рекомендаций для будущей культурной политики страны;
- поддержку всех, кто причастен к искусству, путем продвижения их профессиональных интересов и удовлетворения этих интересов на всех возможных уровнях культурной политики.

Таким образом, материалы настоящего издания основаны на обобщении результатов самых разнообразных видов деятельности, включая организацию пяти «круглых столов» с участием представителей исполнительского и визуального искусства, литературы, индустрии культуры и домов культуры. Эти встречи объединили представителей культуры, деятелей искусства, менеджеров культурных учреждений как крупных городов, так и небольших населенных пунктов, руководителей государственных и частных организаций, лидеров неправительственных организаций, представителей разных уровней исполнительной власти.

Другой акцией данного проекта стала организация трехдневной международной конференции «Культурная политика Республики Молдова переходного периода: опыт, вызовы, жизнеспособность, перспективы». Этот форум объединил практиков культурного сектора и публичной администрации, политиков, молдавских и международных экспертов, представителей деловой элиты и других социально значимых слоев общества. На основе дискуссий участников конференции, а также тематических семинаров, было предложено множество новаторских идей в поддержку культурной политики Республики Молдова.

Организаторы проекта разделяют убеждение, что результаты усилий подобного рода, отраженные в настоящем издании, могут быть расценены как первый шаг на пути сотрудничества деятелей искусства и работников сферы культуры в целях совместной выработки эффективной и долгосрочной культурной политики, основанной на понимании ключевой роли культуры в социальном развитии общества и улучшении качества жизни.

Мы верим, что шаги, уже предпринятые в данном направлении, а также акции, которые должны за ними последовать, внесут весомый вклад в устойчивое развитие молдавского общества. Мы убеждены, что тем самым будут созданы необходимые предпосылки для того, чтобы деятели культуры и сотрудники учреждений культуры стали действенной силой в развитии культурного сообщества, а диалог и сотрудничество всех участников данного процесса обеспечат эффективность построения в Молдове новой культурной политики.

Виктория Мирон,
директор Программы культурных политик и СМИ
Фонда Сороса в Молдове

Вступление

МЕТОДОЛОГИЯ

Составление настоящего отчета осуществлялось в три этапа. Цель *первого этапа* состояла в определении механизма отбора информации о культурной политике в Республике Молдова, выявлении приоритетных областей и проблем культуры, в выработке методов вовлечения широкого круга специалистов данной области в обсуждение поставленных перед ними проблем.

Для достижения предложенных целей была на конкурсной основе создана группа из пяти человек, куда вошли эксперты определенных областей культуры и стратегического управления. В их числе – писательница, автор «Сборника сведений и общих тенденций политики Европы в области культуры» Валерия Гросу; директор Центра культурной политики Вячеслав Рябчинский; главный редактор программы *Alte Arte*, куратор проектов и выставок, координатор проектов, скульптор Штефан Русу (Центр современного искусства (KSA:K); доцент Академии музыки, театра и изобразительных искусств, доктор, заведующая отделом Европейской интеграции и академической мобильности, директор НПО *Music Unlimited* Виктория Ткаченко; координатор проектов НПО *Alternativa Nouă*, экономист Юрие Филип.

В результате многочисленных встреч и дискуссий были очерчены следующие приоритетные области: **исполнительское искусство, визуальное искусство, литература, индустрия культуры, дома культуры как средство продвижения культуры на селе.**

Проект **«Взгляд в будущее: культурная политика Республики Молдова от перемен к стабильности»** является первым проектом в Молдове, сфокусированным (по меньшей мере на данном этапе реализации) на проблемах культуры.

В какой-то степени данному проекту удалось избежать ошибок, допущенных в «Национальном отчете о культурной политике Молдовы» (реализованном в 2001 году в рамках проекта MOZAIC Совета Европы), где национальная политика в области культуры представлена сквозь призму одного представителя от каждой области культуры или с точки зрения одного государственного чиновника от культуры.

Еще одна ошибка, которой удалось избежать в настоящем проекте, касается применяемой методологии. Представителям разных секторов культуры было предложено сформулировать свое видение важнейших составляющих как культурной политики в целом, так и представляемого ими сектора.

Эксперты определили также приоритетные проблемы развития культуры, с которыми сталкивается Молдова. К таковым относятся:

- децентрализация процесса развития культуры и обеспечение населению равного доступа к культурным ценностям;
- поддержка и развитие культурного наследия; сохранение самобытности национальной культуры;
- реформа соотношения «государство-культура»;
- вовлечение культуры в решение проблем сообщества;
- финансирование культуры; расширение диапазона источников финансирования.

Целью *второго этапа* явился отбор представленного специалистами различных областей информативного материала относительно намеченных проблем и путей их решения, а также вовлечение лучших специалистов для последующей реализации проекта.

На данном этапе эксперты организовали и провели дебаты по очерченному кругу проблем в рамках пяти «круглых столов» (отдельно для каждой области культуры), в каждом из которых приняли участие от 15-ти до 33-х участников. На основании собранного материала эксперты составили отчеты (по одному для каждой обсуждаемой области). Кроме того, по итогам дебатов были отобраны участники, в задачу которых войдет обсуждение заключительного отчета.

Целью *третьего этапа* стало составление окончательного отчета, основанного на анализе материалов, предоставленных всеми участниками, а также на изучении статистических и законодательных данных.

Для повышения эффективности и оптимизации работы над отчетом двое из экспертов, которые во время дискуссий с другими членами группы определили содержание и форму окончательного отчета, проанализировали отчеты каждого «круглого стола».

На основании этого анализа, статистических и законодательных данных и был составлен окончательный отчет.

На «круглые столы» были приглашены представители Министерства культуры и туризма Республики Молдова. Приглашенные чиновники подтвердили свой интерес к проекту посредством участия в качестве партнеров и назначения лиц, ответственных за координацию и реализацию проекта.

Таким образом, специалистами всех областей культуры и представителями государственной власти были высказаны различные мнения по выявленным проблемам. Сожаление вызывает тот факт, что чиновники указанного министерства не смогли принять участие во всех «круглых столах», ограничив свое участие лишь в одном из них, посвященном проблемам исполнительского искусства.

Глава I

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ НОРМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВОПРОСОВ КУЛЬТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Конституция Республики Молдова – фундаментальный закон государства – устанавливает право граждан на творчество статьей 33, предусматривающей, что «(1) Свобода художественного и научного творчества гарантируется. Творчество не подлежит цензуре. (2) Права граждан на интеллектуальную собственность, их материальные и моральные интересы, возникающие в связи с различными видами интеллектуального творчества, охраняются законом. (3) Государство принимает участие в сохранении, развитии и распространении достижений национальной и мировой культуры и науки». Кроме того, Конституция устанавливает ответственность граждан за охрану окружающей среды, сохранение и защиту исторических и культурных памятников (ст. 59).

Нормы культуры и совокупность областей культурной деятельности определяются *Законом о культуре № 413-XIV от 27.05.99*. Принятие данного закона гарантирует конституционное право граждан Республики Молдова на деятельность в сфере культуры; устанавливает основные принципы культурной политики государства и юридические нормы, гарантирующие свободное развитие культуры. Данный закон устанавливает обязанности государства, права и свободы в области культуры, национального культурного наследия, статуса творческой личности, а также определяет организацию и экономическое регулирование культуры.

Согласно данному закону государство берет на себя обязательство разрабатывать политику в сфере культуры и определять приоритеты культурной деятельности; разрабатывать и финансировать государственные программы по защите и развитию культуры; устанавливать направления, формы и способы их применения; защищать права творческих личностей на интеллектуальную собственность; защищать их имущественные и неимущественные права, связанные с творческой деятельностью, а также гарантировать гражданам свободный доступ к культуре, культурным ценностям и наследию.

Все памятники, расположенные на территории Республики Молдова, являются частью ее культурного и природного наследия и находятся под охраной государства согласно *Закону об охране памятников № 1530-XII от 22.06.1993*. Реестр памятников составляется на основании данных Министерства культуры и подведомственных ему учреждений, исследований, проведенных компетентными

министерствами и организациями, Академией наук, высшими учебными заведениями, общественными организациями, учеными, работниками музеев и библиотек, частными лицами. Охрана памятников государством предусматривает учет, изучение, оценку, спасение, защиту, сохранение и реставрацию; расширение материальной базы; использование и доступность памятников для различных исследований в процессе образования и продвижения. Охрана государством осуществляется Парламентом, Правительством, региональными, муниципальными, городскими и общинными советами и их исполнительными органами – префектурами и примэриями. Охрана документальных памятников осуществляется на основании Закона об архивных фондах Республики Молдова № 880-XII от 22.01.1992, который устанавливает принципы организации комплектования, учета, хранения и использования архивного фонда. Согласно закону фонд состоит из Государственного архивного фонда, общественного архивного фонда, архивного фонда физических лиц граждан Республики Молдова, а также из документов и архивов, вывезенных в прошлом из Молдовы, которые в настоящее время находятся во владении государственных учреждений, общественных организаций или физических лиц других стран.

Общие правовые нормы, регулирующие создание и деятельность музеев Республики Молдова, устанавливаются Законом о музеях № 1596-XV от 27.12.2002. Государство гарантирует равные условия для создания и функционирования всех музеев независимо от их профиля и вида собственности. Закон определяет музейное наследие, устанавливает правовые нормы создания и функционирования музеев, формулирует ответственность государственной власти за деятельность музеев, устанавливает права музеев и предусматривает социальное обеспечение работников музеев, материально-техническую базу и финансирование музеев, формулирует нормы создания и ликвидации музеев. Центральным органом публичного управления, наделенным обязанностями и полномочиями, разрабатывающим специальные нормы в данной сфере и осуществляющим надзор за применением положений настоящего закона, является Министерство культуры. Министерство культуры посредством центрального аппарата и подведомственных специализированных структур обеспечивает учет музеев всех видов, разработку и применение национальной стратегии, соблюдение положений законодательства, норм и методологий музейного дела, обеспечивает исполнение обязательств, взятых на себя Республикой Молдова подписанием международных конвенций в области функционирования и защиты музеев, а также представляет государство в отношениях с собственниками и администрацией музеев.

Юридические нормы деятельности библиотек регулируются Законом о библиотеках № 286-XIII от 16.11.1994. Данный закон устанавливает основные принципы деятельности библиотек: общедоступность, политический нейтралитет, профессиональная автономия. Национальной системой библиотек является со-

вокупность сетей библиотек и библиотечных центров, организованных по территориальному принципу и на основе сферы деятельности. Библиотеки учреждаются и содержатся государством и предназначены для удовлетворения информационных, образовательных и культурных потребностей общества, подчиняясь единому общему координационному органу. В то же время в законе содержатся положения по регулированию библиотечных коллекций, экономической базы библиотек, ответственности за нарушение закона и механизма международного межбиблиотечного сотрудничества.

Фундаментальные принципы творческой деятельности театров, цирков и концертных организаций, порядок их создания, реорганизации, ликвидации, финансирования и управления, определяются *Законом о театрах, цирках и концертных организациях № 1421-XV от 31.10.2002*. Задачами данного закона являются сохранение местных традиций и самобытности театральной культуры, зрелищного искусства, поддержание межэтнических, региональных и международных культурных отношений, обеспечение прав граждан на свободу художественного творчества, на участие в художественном процессе, свободного доступа к творчеству театров, цирков и концертных организаций; обеспечение законных гарантий сохранения государственных (включая специализированные учебные заведения), муниципальных, ведомственных, местных учреждений культуры и искусства и гармоничного их развития (независимо от организационно-правовой формы и вида собственности); создание условий для открытия новых дарований, постоянного пополнения и обновления творческих коллективов театров, цирков, концертных организаций; создание правовой базы для финансово-экономической деятельности публичных учреждений культуры и искусства, а также системы социальной защиты работников этих учреждений.

Правовая база деятельности народных мастеров в целях сохранения народных художественных промыслов и их развития на основе подлинных традиций народного искусства регулируется *Законом о народных художественных промыслах № 135-XV от 20.03.2003*. Деятельность в области художественных промыслов регулируется на основе следующих основных принципов: а) гарантирование свободы творчества; б) гарантирование права народных мастеров действовать самостоятельно и объединяться в структуры различных организационно-правовых форм, предусмотренных законодательством; с) поддержка государством художественных промыслов, а также научных исследований в данной области; д) осуществление международного сотрудничества в сфере изучения, сохранения и развития художественных промыслов.

Закон также устанавливает принципы деятельности народных мастеров, организаций и предприятий художественных промыслов, принципы отнесения изготавляемых изделий к изделиям художественных промыслов, а также компетенции органов публичного управления.

Авторское право и смежные права, охрана этих прав и ответственность за их нарушение регламентируются Законом *об авторском праве и смежных правах № 293-XIII от 23.11.1994*. Данный закон регулирует отношения, связанные с созданием и использованием произведений литературы, искусства и науки (авторское право), исполнений, фонограмм и передач организаций радиотелевидения (смежные права). Автор пользуется исключительным авторским правом на свое произведение, вытекающим из самого факта его создания. Для возникновения и осуществления авторского права не требуется регистрации, иного специального оформления или соблюдения каких-либо других формальностей.

Авторское право распространяется на произведения независимо от места их первого выпуска в свет; обладателями авторских прав являются физические или юридические лица Республики Молдова независимо от гражданства обладателя авторских прав.

Парламент Республики Молдова принял также ряд законов, регулирующих деятельность определенных учреждений в области индустрии культуры. После долгих дискуссий и дебатов был принят *Кодекс телерадиовещания Республики Молдова №260-XVI от 27.07.2006*. Целью документа является защита прав потребителей программ, обеспечение права на получение верной и объективной информации, что будет способствовать свободному формированию мнений, обеспечению прав органов вещания на редакционную свободу и свободу выражения, утверждению демократических принципов функционирования телевидения и радио в Республике Молдова.

В соответствии с конституционными правами и свободами Кодекс устанавливает правовые нормы процесса создания, распространения и/или ретрансляции средствами телевидения и радиовещания программных комплексов вещательных организаций, находящихся под юрисдикцией Республики Молдова, а также осуществления общественного контроля над деятельностью телерадиорганизаций Республики Молдова.

Государственная политика в издательском деле регламентируется Законом *об издательском деле №936-IV от 20.04.2000*. Государственная политика в области издательского дела основывается на принципах недопущения монополизации, соблюдения полной свободы, укрепления и модернизации материально-технической, организационной, правовой и научной базы издательского дела. Государственная политика в области издательского дела направлена на: а) поддержку издания национальной книги, пополнение рынка и библиотечных фондов изданиями на государственном языке, обеспечение необходимой литературой органов центрального и местного публичного правления, учреждений образования, культуры, науки, права, а также хозяйственных организаций; б) издание национальной книги при поддержке органов публичного управления и содействии национально-культурных сообществ. Государство отдает приоритет государственным программам книгоиздания, основанным на принципах государственного

заказа, в целях обеспечения функционирования и сотрудничества законодательной, исполнительной и судебной властей, учреждений здравоохранения, науки, образования, культуры, социальной защиты населения.

Осознавая необходимость разработки определенной стратегии развития культуры в Республике Молдова, на государственном уровне было выработано несколько документов, в их числе – *Программа развития и защиты культуры и искусства в Республике Молдова на 1993-2000 годы*, аннулированная в 1997 году. Главной целью указанной программы было сохранение и защита культурного наследия вместе с поддержанием системы учреждений, обеспечивающих условия для развития духовной жизни. Поставленные цели были кратко- и долгосрочными приоритетами, финансируемыми из бюджетных и внебюджетных источников, формировавшими многообразную систему поддержки и создания условий для развития культуры.

Другим актом, который может рассматриваться в качестве инструмента государственной политики в области культуры, является документ о *Развитии и охране культуры и искусства в Республике Молдова на 1997-1998 годы*. Данная стратегия определила направления деятельности, но не предложила решений или практических действий, которые могли бы поднять уровень развития культурных учреждений. Программа была продлена до 2000 года, а позже дополнена обширным стратегическим проектом до 2005 года.

В рамках проекта MOZAIC, проводимого Европейским Советом в Республике Молдова, впервые в 2001 году в Молдове было начато исследование, проводимое молдавскими специалистами в сотрудничестве с международными экспертами, назначенными Европейским Советом, под названием «*Культурная политика Республики Молдова*». В рамках данного исследования был разработан целый ряд рекомендаций по стратегии развития культуры. Согласно этим рекомендациям, правительство должно относиться к культуре как к важному фактору социальных перемен, восстановления и развития экономики, а также должно начать диалог по вопросам культурной политики на национальном, региональном и местном уровнях. Политика в сфере культуры должна включать стратегии по привлечению новых бюджетных средств для сохранения и модернизации культурных учреждений и сетей; стратегии по внедрению фискальных мер для особых нужд деятелей культуры и культурных учреждений в условиях рыночной экономики; стратегии по созданию условий для привлечения спонсоров и частных дарителей, а также стратегии по обеспечению обучения профессионалов методам проектного менеджмента и развития управляемых способностей.

Согласно *Закону о культуре*, «центральная публичная власть в области культуры, которая координирует действия государства в области культуры, принадлежит соответствующему министерству». После выборов 2005 года и утверждения структуры правительства было создано Министерство культуры и туризма.

Министерство является единственным специализированным органом публичной власти, который реализует политику государства в области культуры, искусства, издательской деятельности, полиграфии, книготорговли, кинематографии и туризма. В результате реорганизации министерства было создано восемь управлений. Главное управление стратегии и развития преимущественно занимается разработкой культурной политики Республики Молдова. Именно над этим документом в настоящее время работает данное управление.

Глава II

ТЕКУЩАЯ СИТУАЦИЯ В СЕКТОРЕ КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

§ 1. Исполнительское искусство

Ведомственная структура исполнительского искусства включает 11 драматических, комедийных и музыкальных театров; 3 детских и молодежных театра; Национальный театр оперы и балета; концертные организации (государственная Филармония, Органный зал, концертная ассоциация *Moldova-Concert*); художественные коллективы (два симфонических оркестра, камерный оркестр и др.); сеть учреждений общего музыкального образования (детские музыкальные школы) и профессионального музыкального образования (Академия музыки, театра и изобразительных искусств, музыкальный лицей им. Ч. Порумбеску, и музыкальный лицей им. С. Рахманинова, музыкальный колледж им. Шт. Няги и др.).

Деятельность учреждений исполнительского искусства сосредоточена в городе Кишиневе. Экономический кризис негативно повлиял на исполнительское искусство – материально-техническая база устарела, из-за низких зарплат многие специалисты предпочли переквалифицироваться либо вообще сменили род занятий. Сегодня средняя зарплата преподавателя Академии музыки, театра и изобразительных искусств составляет 780 леев (около 47 евро). Бедность населения, в частности интеллигенции, являющейся главным потребителем культурных ценностей, привела к снижению зрительского интереса к культурному продукту исполнительского искусства – спектаклям, концертам.

По тем же причинам художественные коллективы не совершают турне по стране. Работники учреждений культуры не владеют необходимыми знаниями и навыками в условиях рыночной экономики. Экономическая ситуация не способствует появлению и функционированию художественных коллективов на частной основе. Существенные перемены после 1990 года привели к тому, что культурный процесс стал свободным и не подверженным цензуре. В то же время общество в целом и деятели культуры в частности столкнулись с большими трудностями при осуществлении творческого процесса, вызванными экономической разрухой, отсутствием у компетентного министерства четкой стратегии и слишком затянувшимся переходным периодом. В таких условиях свободная творческая личность оказалась лишенной в своей деятельности соответствующей правовой защиты. Закон о театрах, цирках и концертных организациях не применяется на практике. Отсутствие финансовых средств и централизованного механизма фи-

нансиования учреждений культуры не стимулирует их деятельность и творчество. Не существует регламентирующих актов, способных установить приоритеты и принципы финансирования учреждений. Центральный и местный бюджеты остаются единственным источником финансирования культурных учреждений и мероприятий. Негосударственные учреждения и организации и вовсе лишены доступа к этим финансовым средствам.

Нередко заграничные турне являются для театральных и концертных коллективов одной из возможностей решить проблему финансирования. Например, труппа Национального театра оперы и балета много времени проводит в турне, которые делятся месяцами. По этой причине число спектаклей, представленных молдавскому зрителю, крайне невелико.

Тем не менее, экономическая стабильность последних лет немного изменила эту ситуацию. Так, если в 2004 году молдавской публике было представлено 1833 спектакля, то уже в 2005 году их число увеличилось до 2117 представлений, а количество зрителей, посетивших театры, выросло с 314 тысяч до 368 тысяч соответственно.

Культурные учреждения (Молдовы в том числе) не способны развиваться без достаточных (количественных и качественных) человеческих ресурсов. За 20 лет социально-экономического переходного периода многие профессионалы покинули республику; утечка профессиональных кадров негативно влияет на культурный и образовательный уровень молдавских учреждений культуры.

Проведенные дискуссии показали, что представители культурной элиты Молдовы поддерживают идею создания такой модели культурной политики, которая сочетала бы государственную поддержку с развитием частной инициативы. Никто не выразил желания быть независимым от государства и организовывать свою деятельность в соответствии с рыночными условиями и требованиями. Большинство участников дискуссий уверено в том, что поддержка государства необходима культуре в целом и творческой личности в частности.

Таким образом, молдавская модель культурной политики основана на мощном влиянии государства на культурные учреждения, но с некоторыми элементами демократизации (децентрализация, прозрачность, сочетание господдержки с рыночными механизмами и т. д.). Однако наблюдается парадокс. С одной стороны, многие художественные руководители сетуют на чрезмерное давление со стороны государственной власти (политические силы используют культуру как инструмент влияния; Министерство культуры и туризма назначает лояльных ему руководителей, присваивает театрам различные категории, что влияет на уровень финансирования и т. д.). А с другой – художественные руководители не готовы принять больше демократии, больше независимости: вместо свободной конкуренции они предпочитают оставаться «под крылом» государства. Единственным сектором, обладающим большей свободой в принятии решений, в художественной политике и стратегии привлечения финансов, является рынок успешных му-

зыкальных поп-групп или независимых продюсеров (например, продюсерский центр *Civilul*, работающий с известной рок-группой *Zdob și Zdub*).

Специфика нынешней ситуации состоит в том, что в течение многих лет спонсором № 1 в культуре и искусстве Республики Молдова являлся Фонд Сороса в Молдове, который поддерживал музыкальное и драматическое искусство республики всевозможными программами, системой грантов, премий и т. д. Этого источника больше не существует, но и альтернативного источника финансирования не возникло, поэтому представители исполнительского искусства могут обращаться за грантами только в международные фонды. Такая ситуация имеет как положительный, так и отрицательный эффект (художественные руководители четче осознают необходимость сотрудничества с государственными структурами, сама обстановка побуждает их к поиску финансовых ресурсов из государственных источников).

Другим решением проблемы получения финансовой помощи является сотрудничество с международными организациями, поддерживающими политические, экономические и социальные перемены в Республике Молдова. Например, постановка драмы «*A șaptea cafana*», отражающей проблемы трафика молдавских женщин, стала возможной благодаря поддержке международных фондов.

В то же время международные организации, предоставляющие гранты, не проявляют желаемого интереса к культуре и искусству (особенно музыкальному): эти области не являются приоритетными у международных доноров.

§ 2. Визуальное искусство

Исследование ситуации в области визуального искусства, взятой с учетом общей ситуации в культуре Республики Молдова, не может претендовать на всеохватность в ходе одного «круглого стола». Поскольку подобное исследование не проводилось с 1990 года, инициатива Фонда Сороса в Молдове и Европейского культурного фонда является весьма своевременной для определения трудностей, с которыми сталкиваются представители визуального искусства.

Представители государственных структур не смогли присутствовать на заседании «круглого стола», посвященном исследованию текущей ситуации в области визуального искусства, и соответственно не смогли поведать общественности и участникам о приоритетах проводимой ими стратегии в области культуры. Таким образом, ни Министерство культуры, ни муниципальная администрация Кишинева не направили своих представителей для участия в дебатах, несмотря на обращение с соответствующей просьбой организаторов и координаторов «круглых столов». По заверениям К. Чобану, принявшем участие в заседании «круглого стола» по проблемам исполнительского искусства, существует ряд стратегий и политик в области культуры, которые станут известны общественности в конце апреля 2007 года. Такой подход к проблеме выра-

ботки политики в области культуры не имеет никакой связи с действительностью: основным фигурантам до сих пор не сообщили о самой этой политике и не поинтересовались их мнением о ней.

Несмотря на это, существует отговорка, согласно которой в 1998 году была запущена государственная программа «*Развития и охраны культуры и искусства в Республике Молдова в 1997-2000 годах*». Эта программа ни имела никакого отношения к главным участникам сектора визуального искусства.

Период перехода от централизованной системы к рыночной экономике обусловил реформу ведомственной системы изобразительного искусства. Сократилось количество заказов, особенно получаемых Фондом изобразительных искусств Союза художников, поднялись цены на содержание мастерских, трудно стало заполучить мастерские из-за прекращения строительства новых помещений. Отсутствие рынка сбыта привело к массовой миграции художников и вывозу их работ за границу. Таким образом, профессиональное искусство освободилось от идеологического давления, но попало под пресс экономический. Количество проданных работ ничтожно мало, а выручка от их продажи мизерна.

Процесс либерализации, освобождение от идеологической цензуры и административных запретов – всё это привело к разнообразию форм объединения художников. Хотя Союз художников продолжает оставаться самой значимой общественной организацией, он существенным образом изменил свою деятельность, перевоплотившись из объединения ремесленников в ассоциацию групп художников, связанных определенной творческой идеей. Как правило, эти группы немногочисленны, а период их функционирования короток. Примером могут служить действовавшая с 1990 по 1993 годы организация художников «Фантом»; учрежденная и расформированная в том же 1993 году группа «Десять».

С 1997 года особую роль в продвижении на национальном уровне современного изобразительного искусства играет Центр современного искусства (KSA:K). Важную роль сыграл KSA:K в укреплении международных связей в данной области, в отстаивании интересов художников. Значительная работа проделана Центром KSA:K в плане повышения статуса мастеров изобразительного искусства и всех, причастных к данной сфере. Существенные усилия приложены Центром в плане диверсификации коммерческого продукта современного искусства, выхода на рынок и продажи арт-продукта. Выставки и мероприятия Центра знакомят молдавского зрителя с новыми тенденциями и средствами художественного выражения в современном искусстве.

За последнее время при проведении различных культурных мероприятий проявили себя такие ассоциации художников, как «Папирус-Студио», «Дор», ассоциация молодых художников «Оберлихт». Ассоциация художников «Папирус-Студио» создана в 1999 году и является неправительственной организацией, в задачу которой входит возрождение художественной жизни республики путем внедрения новых технологий и материалов: в частности, экспериментирование с

так называемой «ручной бумагой» (это бумага ручного изготовления), гравюрай, всевозможными арт-объектами.

Ассоциация «Арс Дор» объединяет и представляет новое поколение культуры-рологов, антропологов, арт-менеджеров, кураторов, художников, поэтов и интеллектуалов Молдовы. С 2002 года «Арс Дор» осуществляет социально-культурные проекты, целью которых является возрождение общества через культуру, создавая альтернативные возможности для молодежи в сфере культуры.

С целью изучения художественных феноменов в республике при Академии наук Молдовы действуют подразделения «Художественное искусство» и «Декоративное искусство, архитектура и дизайн». Из образовательных учреждений, связанных с визуальным искусством, следует отметить факультет изобразительных искусств Академии музыки, театра и изобразительных искусств; кафедру живописи и графики Педагогического университета им. Иона Крянгэ; колледж изобразительных искусств им. Александру Плэмэдяля; лицей изобразительных искусств им. Игоря Виера и др. Не только в Молдове, но и за ее пределами помнят об их богатой истории и значимом вкладе в культуру нашей страны.

В то же время нельзя обойти и проблемы в данной области. По мнению директора Ассоциации «Арс Дор» Геннадия Шонцу, у Парламента нашей республики нет четко выраженной стратегии, а та, что существует – двойственна и противоречива. С одной стороны, политическая составляющая нашей республики направлена на Запад, но экономически мы ориентированы на Восток (в частности, на Россию). Такая стратегия обречена на провал.

Министерство культуры и туризма Республики Молдова не разработало культурную политику, не имеет четко выраженной стратегии развития культуры в РМ.

Не существует также законов, регулирующих соотношение «государство-культура». Несмотря на то, что профильное министерство должно выступать в роли защитника культуры, на деле же Министерство культуры РМ своего предназначения не выполняет. С 1990 года не издано ни одной соответствующей публикации, которая могла бы информировать общественность и специалистов о положении дел в данной области. Единственный изданный после 1990 года документ, о котором можно было бы вспомнить, это ERICarts 2007 – публикация о ситуации в культурном секторе Молдовы Валерии Гросу, размещенная на официальном сайте Еврокомиссии¹.

Правовые нормы относительно визуального искусства также не установлены. В частности, не существует закона, определяющего статус художника. По мнению начальника Управления культуры района Яловены Клавдии Шершун, роль Министерства культуры и местных региональных властей в продвижении культуры не определена. Несмотря на то, что министерство должно априори быть защитником культуры, так же необходима децентрализация всей административной

¹ См. ссылку <http://www.ericarts.org>.

системы. В настоящее время в системе управления культурой наблюдается глубокий кризис, который пронизал всю ее структуру: от верхушки до органов управления на местах. Не существует программы обучения персонала высшего звена в системе управления культурой, соответственно нет столь необходимого нового поколения управленцев. Следует определить роль каждого участника данного сектора в отношении центрального и территориального управления. Децентрализация необходима, так как в регионах не существует культурного продукта как такового, и он здесь не распространяется. По мнению председателя Союза художников Молдовы Анатолия Рурак, отсутствует реальный диалог между возглавляемым им Союзом и Министерством культуры, а государство преследует только собственные цели – цели заинтересованной политической фракции и бюрократического аппарата, что не позволяет выстраивать плодотворные и сколь либо продолжительные отношения.

§ 3. Литература

Литература является одной из немногих областей культуры, которая до сих пор лишена специальных правовых норм. Законы, затрагивающие литературу, являются частью общего законодательства относительно всего культурного сектора или законодательств смежных с литературой секторов.

К таковым можно отнести *Закон о культуре* (1999); *Закон об авторском праве и смежных правах* (2000; новая редакция в 2003); *Закон о библиотеках* (1994); *Закон об издательском деле* (2000, новая редакция в 2001); *Закон о радио и телевидении* (1995); *Закон о благотворительности и спонсорстве* (2002).

Малая эффективность этих законов, устаревший устав Союза писателей, давно преобразованного в синдикат ремесленников (не достигнув ожидаемых целей), неуверенность, обрушившаяся на творческую интеллигенцию – всё это создало ряд проблем, вопреки ожиданиям, основанным на фундаментальном реформировании современной литературы.

Представители литературы претерпевают сложный процесс изменения менталитета, начиная осознавать, что, помимо своей основной функции, литераторы предоставляют населению еще и культурные услуги. Однако это радикальное изменение статуса не имеет пока адекватного механизма действия. Всего один пример: независимая по своей сути, литература зависит в достижении своей цели от целого ряда условий, которые она, после многократных попыток подготовить себя к своей роли, не может выполнить.

Литература является экономической силой, а ее культурный продукт чрезвычайно многогранен: она создает общую культуру, влияет на воспитание, мышление и приоритеты, цивилизацию в целом, формирование гуманности и т. д. Парамадоксально, но при разработке программ развития государства эта экономическая сила во внимание не принимается!

В силу универсальности инструментов своего воздействия, литература может быть вовлечена и полезна во многих областях, но политика по отношению к этой области искусства обрекла ее на второстепенное положение.

Вместе с другими культурными секторами литература постоянно подвержена тривиальности и несправедливости решений, принимаемых неизвестно где и неизвестно кем, относительно ее инициатив (завышенные налоги и пошлины, отсутствие программ стимулирования и критериев оценки литературных проектов, обосновленность от общества, смехотворные гонорары).

Наряду с этими проблемами, литература сталкивается с последствиями своих собственных иллюзий. Ее статус, «удобный» при тоталитарном режиме и «исключительный» в годы языковой революции, более не жизнеспособен в условиях рыночной экономики.

Сегодня писатель должен заниматься не только созданием самого литературного продукта, но и всеми проблемами, возникающими в ходе творческого процесса. Эта ситуация осложняется тем, что большинство литераторов не владеют ни знаниями, ни навыками, необходимыми для продвижения творчества в условиях рыночной экономики.

Писатель вынужден самостоятельно зарабатывать на жизнь посредством поддержки, получаемой от определенных учреждений, или через авторские права. Но доход от авторских прав не приносит достаточных средств для обеспечения творческого процесса. Для писателей Молдовы не существует гибких налоговых норм или системы социальной помощи.

Несмотря на это, даже не принимая во внимание все вышеперечисленное, спасение писателя состоит не только в осознании текущего состояния литературы, но и в преодолении своего бездействия, в расширении и разнообразии стратегий действия.

§ 4. Индустрия культуры

Основными областями индустрии культуры² в Республике Молдова являются телевидение и радио, кинопроизводство и кинопрокат, книгоиздание и книготорговля, реклама, пресса, народные ремесла, шоу-бизнес.

Телевидение и радио

Телевидение

Первый телевизионный канал в Молдове начал свое вещание в 1958 году. Первый закон о телевидении и радио, принятый в 1995 году, положил начало развитию телевидения и радио на основе разнообразия источников и форм собственнос-

² Понятие индустрия культуры означает те отрасли, которые производят и распространяют культурные товары и услуги. – Примеч. редактора Носаченко Л.

ти. Телевизионный рынок начался с двух каналов, вещающих на всей территории республики, – национального канала «Молдова 1» и ретрансляции российского канала ОРТ. Позже, к этим двум каналам была добавлена ретрансляция государственного канала Румынии TVR.

Быстрое развитие телевидения и радио в соседних странах привело к развитию системы ретрансляции иностранной телевизионной продукции в ущерб местной.

Качество программ главного производителя телевизионных передач, национального канала «Молдова 1», значительно уступает качеству других телеканалов, поэтому размещение рекламы сконцентрировалось в рамках телевизионных продуктов, ретранслируемых из других стран, в частности, из России. В 2006 году, наряду с немногими телевизионными каналами, вещающими на всей территории республики, появился и частный канал НІТ, который предлагает сборник, состоящий из программ, транслируемых по разным телевизионным каналам России, и местных программ. За последние годы развился рынок местных телеканалов, насчитывающий к началу 2007 года примерно 35 выходящих в эфир местных студий. Продуктами этих студий являются, как правило, новостные блоки и тематические передачи.

Операторы кабельного телевидения местного покрытия, как правило, не производят передач, а лишь ретранслируют через свои пакеты услуги телевизионные каналы из России, Украины и Румынии. Самой большой компанией, занятой в сфере кабельного телевидения, является оператор Sun TV, который вещает в Кишиневе и ретранслирует более 40 местных, российских, румынских и украинских каналов, а также развлекательные каналы на английском, французском и итальянском языках.

Каналы кабельного телевидения работают сегодня во всех регионах страны, предоставляя услуги не только жителям больших и малых городов, но и населению сельской местности. Общее количество операторов кабельного телевидения составляет около 160.

Радиовещание

Первая регулярно вещающая в республике радиостанция была запущена в 1930 году. Но и сегодня в Молдове существует единственная радиостанция, вещающая на всю территорию Республики Молдова. Это национальная станция «РадиоМолдова», являющаяся частью общественной компании «Телерадио-Молдова». Кроме этого, существует ряд станций, вещающих в регионах, которые ретранслируют передачи радиостанций Румынии и России с короткими вставками собственных передач, в частности блоков новостей. Местные радиостанции существуют в подавляющем большинстве регионов, и их количество составляет 44 вещающие в прямом эфире станции и одна кабельная радиостанция.

Только национальный телеканал «Молдова 1» и национальная радиостанция «Радио-Молдова» финансируются из бюджета. Остальные теле- и радиостанции

являются частными предприятиями на условиях самофинансирования.

Государственным органом, регулирующим и координирующим деятельность компаний, студий и станций в области телевидения и радио, является Координационный совет по телевидению и радио (КСТР).

Правовые нормы, определяющие деятельность КСТР, основаны на Кодексе телерадиовещания Республики Молдова, Законе о телекоммуникациях, Законе о прессе, Законе о доступе к информации, Законе об авторском праве и смежных правах.

В июле 2006 года, в соответствии с рекомендациями Парламентского Собрания Совета Европы и после долгих дискуссий с гражданским обществом, Парламент Республики Молдова утвердил новый Кодекс телерадиовещания, который многими экспертами расценивается как шаг вперед в улучшении условий деятельности теле- и радиооператоров. В то же время, одной из основных проблем, от которой новый кодекс не смог избавиться, остается влияние представителей политической власти на деятельность Координационного совета по телевидению и радио и работу общественной компании «Телерадио-Молдова».

Кинопроизводство и кинопрокат

Производство фильмов в Молдове началось вместе с учреждением студии «Молдова-фильм» в 1952 году. Первые документальные фильмы были показаны в тот же год («Кодры», «Молдавские консервы»), а первый художественный фильм зри-тели увидели в 1957 году («Когда человек не на своем месте»). Во второй половине прошлого века продукция молдавской студии утвердила и на международном рынке: в 1967 году Гран-При в Каннах за фильм «Последний месяц осени» (1965); фильм «Лэутары» (1971) получил вторую премию (Серебряная Раковина) международного фестиваля в Сан-Себастьяне в 1972 году, специальную премию жюри, Серебряную Нимфу международного кинофестиваля в Неаполе в 1972 году и специальный диплом международного кинофестиваля в Орвиенто в 1972 году; фильм «Сады идут в завтра» (1974) удостоен золотой медали на Международном фестивале в Пардубице в 1974 году. До 1982 года «Молдова-фильм» выпустила 120 художественных и 800 документальных фильмов, 750 номеров киножурнала «Советская Молдавия», 40 номеров журнала «Устурич» и 40 мультипикационных фильмов. Вместе с экономическими проблемами переходного периода началась и деградация кинематографической индустрии в Республике Молдова. Суммы, получаемые из бюджета, не могли покрыть даже текущие расходы студии. Вполне закономерно на молдавском рынке киноиндустрии произошли изменения: при поддержке альтернативных фондов на смену государственной киностудии пришли частные. Так появились «Бучумул» (1992), «СИНМ» (1992), OWH studio (1995) и др.

В последние годы государственные ассигнования для студии «Молдова-фильм» увеличились, что позволило в 2006 году снять пять короткометражных

фильмов, девять документальных и одну полнометражную документально-художественную киноленту.

При переходе к рыночной экономике вместе с производством фильмов разрушилась и система кинопроката. Кинотеатры стали приватизированными, а новые владельцы по большей части оказались не в состоянии обеспечить оснащение новых помещений современным кинооборудованием. Первым кинотеатром, переоборудованным и оснащенным новыми технологиями, стал кинотеатр «Патрия», который в настоящее время представлен сетью кинотеатров с двумя кинозалами в Кишиневе и по одному в Бельцах, Унгенах и Кагуле. В Кишиневе работают еще три кинотеатра, оснащенных современным оборудованием – «Флакэра», «Одеон» и «Гаудеамус». В сельских регионах действует 44 кинозала. Кроме столичного кинотеатра «Одеон», где большая часть продукции демонстрируется на румынском языке, остальные кинотеатры предлагают зрителю фильмы на русском языке, привезенные из России.

Координирование кинематографической деятельности в Молдове в течение 2001-2005 годов осуществлялось Отделом кинематографии при Министерстве культуры Республики Молдова. В задачу данного отдела входила разработка государственной политики в кинопроизводстве, а также регулирование кинодеятельности в частном секторе, создание необходимых условий для распространения, использования, реставрации и сохранения кинопroduкций высокой художественной ценности.

В 2005 году Отдел был реорганизован в Управление кинематографии при Министерстве культуры и туризма Республики Молдова, которое в 2006 году было ликвидировано.

Все эти частые и радикальные изменения свидетельствуют о том, что в Молдове нет четкой национальной политики в области кинематографии, а промедление в данном секторе индустрии культуры грозит полным упадком.

Книгоиздание и книготорговля

Согласно некоторым оценкам, в Молдове зарегистрировано более 250 издательств. В действительности же, только 20 из них жизнеспособны и функциональны. Подавляющее большинство издательской продукции осуществляют частные издательства. Государственные издательства *Cartea Moldovei* и *Lumina* покрывают лишь 2,3 % рынка издаваемой продукции. Несмотря на то, что у государства нет четкой политики по развитию и продвижению книги, количество печатных единиц выросло с 1,9 тысячи в 2002 году до 2,4 единиц в 2005 году. Доля изданий на румынском языке в 2005 году составляла 78 %. При принятии закона об издательском деле государственная политика в области издательской деятельности основывалась на недопущении монополизации, соблюдении полной свободы, укреплении и модернизации материально-технической, организационной, правовой и научной базы.

Законодательные положения гласят, что «государственная политика в области издательского дела направлена на: а) поддержку издания национальной книги, пополнение рынка и библиотечных фондов изданиями на государственном языке, обеспечение необходимой литературой органов центрального и местного публичного управления, учреждений образования, культуры, науки, права, а также хозяйственных организаций; б) издание национальной книги при поддержке органов публичного управления и содействии национально-культурных сообществ».

Исполнение этих законодательных положений требует разработки пакета документов, способных регулировать механизм государственного заказа, установить приоритет госзаказа при издании книг, обеспечить условия конкуренции и прозрачности при подаче государственных заказов.

Снижение налога на добавочную стоимость для издательств привело к снижению цены на конечный продукт и повышению денежной массы от продажи книг.

Языковая общность с Румынией ориентировала деятельность издательств Молдовы на румынский рынок, более обширный и востребованный в отношении печатной продукции. В то же время молдавский рынок испытывает острый недостаток издательской продукции разной направленности. Сюда можно отнести учебники для высших учебных заведений, специализированные издания по аудиту, дипломации, техническую литературу и пр. Решение этой проблемы является задачей государства, так как скромный по масштабам потребительский рынок делает невыгодным издание подобной печатной продукции.

Другой проблемой правового характера является невозможность получения издательствами авторских прав. Законодательство предусматривает механизм покупки авторских прав только на строго ограниченный период времени.

Отсутствие между издательствами сотрудничества, скоординированного плана выпуска изданий, литературной критики, слабое и устаревшее техническое оснащение типографий, дефицит кадров и квалифицированных специалистов, рост типографских цен – всё это лишь некоторые из проблем, с которыми сталкиваются издательства и которые требуют принятия решения о долгосрочном развитии книжной продукции в Молдове.

Министерство культуры и туризма осуществляет правомочия акционера и управляющего государственной собственностью и имуществом в 30-ти акционерных обществах, среди которых 13 книжных магазинов, расположенных в различных региональных центрах. Самые крупные книжные магазины – *Făt-Frumos*, *Cartea Moldovei*, *Cartea Academiei* – находятся в Кишиневе. Предприятия, занимающиеся реализацией книг, будь то акционерные общества или общества с ограниченной ответственностью по организационно-правовой форме, платят те же налоги, что и другие коммерческие предприятия.

Так как доходы от книготорговли ниже, чем от иных видов коммерческой деятельности, книготорговые организации вынуждены предпринимать различные ухищрения: например, сдавать свои помещения в аренду, торговать непрофильными для книжных магазинов товарами и др.

Текущая ситуация на рынке сбыта издательской продукции требует более тесного сотрудничества издательств и продавцов книг, согласования ценовой политики магазинами, а также разработки стратегии по распространению книг с участием издательств и торговых предприятий.

Издание книг в Республике Молдова регулируется Законом об издательской деятельности, принятым парламентом 20 апреля 2000 года. Данный закон определил условия развития книгоиздания. Со временем принятия данного документа количество издаваемых книг и брошюр постоянно росло. Так, если в 2000 году было издано 1300 печатных единиц, из которых 939 на румынском языке, то в следующем 2001 году их количество увеличилось до 1715 (1244) печатных единицы, в 2002 – до 1890 (1378), а в 2005 году эта цифра достигла 2386 (1670) печатных единиц. Общий тираж изданий в 2005 году достиг объема в 2,4 миллиона экземпляров, включая 1,9 миллиона на румынском языке. Налоговые льготы, предоставленные издательствам (отмена налога на добавленную стоимость), новые цифровые технологии, языковая общность с Румынией и ее вступление в Европейский Союз позволяют говорить об оптимистических прогнозах развития книгоиздательства в Молдове. Одновременно с этим существуют и проблемы, которые должны быть решены посредством более четкого определения правовых норм относительно налогообложения авторских прав и свободного обращения информации.

Приватизация книжных магазинов из единственной книготорговой сети „Luminīța“, предпринятая в Молдове в середине 90-х, разрушила централизованную систему дистрибуции в сфере книжной торговли, созданную в советское время. Книжные магазины, особенно те, что находятся в сельской местности, не смогли противостоять новым жестким условиям рыночной экономики. В настоящее время книготорговля сосредоточена в руках коммерческих обществ, которые платят такие же налоги и пошлины, что и любые другие коммерческие агенты. По причине низких доходов от торговли книгами, отсутствия налоговых или других льгот очень немногие экономические агенты и частные лица рискуют начать бизнес в области реализации книг. Исключением может служить кишиневская примэрия, которая в течение нескольких лет вела программу по реализации книг, предлагая льготы различным экономическим агентам, что привело к более быстрому (в сравнении с другими регионами страны) развитию книжных магазинов в городе.

Реклама

Реклама является не только основным инструментом, способствующим продвижению товаров и услуг, но и плодом творческого процесса. Формирование рекламного рынка в Молдове началось одновременно с переходом на новую, рыночную систему экономики.

Деятельность экономических агентов в сфере рекламных услуг регулируется Законом о рекламе, принятым 27 июня 1997 года. В последнее время этот сектор развивается очень быстрыми темпами и растет ежегодно на 25-40 %. В настоящее время более 200 компаний предлагают рекламные услуги. Агентов, выступающих под международными брендами, пока мало, но темпы роста рынка и доходов являются решительным аргументом для бизнесменов из-за границы. В 2006 году объем сделок в рекламной сфере составил примерно 14 миллионов долларов. В Молдове 80 % рекламного финансового оборота составляют зарубежные денежные средства, инвестируемые рекламными агентами. Это деньги, которые тратятся в стране, из них выплачиваются налоги, создаются рабочие места, увеличивая тем самым объем потребительского рынка. И всё же уровень развития данной сферы (в сравнении, например, с Россией или соседней Украиной) остается относительно низким.

Эксперты считают, что многие обстоятельства, принятые во внимание при разработке закона о рекламе, в настоящее время утратили свою актуальность и должны быть подкорректированы. В частности, необходимо внести поправки в статьи, касающиеся самого понятия «реклама», а также относящиеся к области применения данного закона и общих требований к рекламе и ее распространению. Во избежание споров и недоразумений необходимо четкое, конкретное и всеобъемлющее определение понятия «реклама». Например, руководители периодических изданий и налоговые органы по-разному трактуют проблемы, связанные с налогообложением в сфере политической рекламы и рекламы, не связанной с какой-либо коммерческой деятельностью. Сюда можно отнести объявления о вакантных должностях, квартальные банковские отчеты, объявления акционерных обществ, судебные повестки в случае, когда место проживания обеих либо одной из сторон неизвестно.

Пресса

Годовой тираж журналов и периодических изданий за 2002-2005 годы увеличился вдвое: с 3,5 миллиона до 7 миллионов экземпляров в год. Продолжает расти доля журналов на румынском языке: с 34 % в 2002 году до 48 % в 2005 году. Более сложная ситуация наблюдается в области издания газет. За последние годы их тираж остается неизменным и не превышает 1,2-1,5 млн экземпляров. Согласно социологическим данным, для 80 % населения главным источником информации является телевидение и лишь 26 % граждан черпают информацию из прессы. Сложная социально-экономическая ситуация определяет отношение населения

к печатным изданиям. Исходя из семейного бюджета, можно утверждать, что печатные продукты средств массовой информации занимают последнее место в предпочтениях потребителей, составляя всего 0,43 % из всех расходов в 2005 году. За последние годы ситуация существенно не изменилась. Показатель расходов более выражен в сельской местности, где, по последним оценкам экспертов, этот процент составляет лишь 0,27 %.

Цены на печатные издания растут гораздо медленнее, чем тот набор, что составляет потребительскую корзину: за период 2001-2005 годов они выросли всего на 19,3 %, в то время как потребительская корзина «потяжелела» в ценовом отношении на 36,8 %.

Спрос на продукцию средств массовой информации не имеет тенденции к росту. И всё же возможности формирования спроса существуют, так как в структуре расходов большой процент занимают расходы на спиртные напитки и табачные изделия. Для того чтобы изменить ситуацию, необходимо изменить способ предложения печатных изданий, включая увеличение и разнообразие мест продажи периодических изданий.

Деятельность в области прессы регулируется Законом о прессе, принятым 26 октября 1994 года. Этот закон устанавливает отношения между печатными средствами массовой информации, государством и обществом посредством определения прав и обязательств журналистов и средств массовой информации.

В феврале 1999 года решением Парламента Республики Молдова № 277-XIV принятая *«Концепция о поддержке и стимулировании государством средств массовой информации на период 1999-2003 гг.»*. В настоящее время положения этого решения не потеряли своей актуальности, так как многие из них не реализованы до сих пор; до настоящего момента не принят закон о поддержании государством средств массовой информации, не созданы справедливые условия для деятельности средств массовой информации информационно-публицистического характера, независимо от их организационно-правовой формы. Одновременно не было создано достаточно эффективных механизмов, которые могли бы способствовать развитию национальной прессы, а также не существует льгот для средств массовой информации, включая налоговые нормы. Кроме того, субсидии, выделяемые государством определенным средствам массовой информации, являются свидетельством дифференцированного подхода к субсидированию, практикуемого властью. Это ставит в неравное положение периодические издания, существующие на территории Республики Молдова.

Народные промыслы

Деятельность как самих народных умельцев, так и организаций и предприятий в области художественных промыслов осуществляется на основании Закона о народных ремеслах, принятого в марте 2003 года. Согласно этому закону, народный умелец имеет право осуществлять свою деятельность как на основании договора

с юридическим лицом, так и в качестве частного предпринимателя, без необходимости регистрироваться как юридическое лицо. Народный умелец может осуществлять свою деятельность в любой организационно-правовой форме, предусмотренной законодательством.

Деятельность народных умельцев координирует Союз народных мастеров Молдовы – творческая ассоциация, объединяющая самых прославленных народных мастеров страны, которая действует согласно своему уставу. Цель Союза – сохранение, развитие и продвижение художественных промыслов. В настоящее время Союз объединяет более 250 народных мастеров, осуществляющих свою деятельность в разных областях искусства: керамика, плетение из соломы, художественная вышивка, художественная обработка камня, изделия из кожи, дерева, вязание, изготовление народных инструментов, плетение из лозы и др.

Местные органы управления должны предоставлять народным мастерам, их организациям и предприятиям художественных промыслов налоговые и другие виды льгот.

Наибольшие сложности в занятии художественными промыслами в Республике Молдова связаны с отсутствием рынка сбыта, импортом сырья, неадекватным определением художественной ценности работ, включением народных мастеров в общую категорию предпринимателей без определения специфики данной деятельности, отсутствие механизма присуждения звания «Народный мастер».

Шоу-бизнес

Развитие шоу-бизнеса в Молдове намного отстает от успехов соседних стран, особенно Румынии и России, рынки которых в наибольшей степени влияют на шоу-бизнес в Молдове. Молдавские телерадиокомпании не обладают ни специалистами, ни техникой, необходимыми для создания качественного продукта в этой сфере. Вместе с тем, за последние годы появилось много студий звукозаписи, которые пытаются продавать свой продукт на внутреннем и внешнем рынках. Развивается сеть различных клубов, растет профессионализм видео-продюсеров, существует несколько компаний, обладающих опытом в организации концертов, и главное – в стране существует большое количество исполнителей и творческих коллективов, которые пользуются успехом не только на территории Молдовы, но и за ее пределами. Препятствием в развитии шоу-бизнеса в значительной степени является скромный рынок и ограниченное число потребителей. По этой причине исполнители и творческие коллективы больше стараются добиваться успехов в других странах, в первую очередь в Румынии и в России.

Еще одним препятствием в развитии шоу-бизнеса является недееспособность закона об авторских правах. Это в свою очередь приводит к тому, что продюсеры не могут вкладывать деньги в модернизацию и реализацию новых продуктов. В последнее время борьба с «пиратством» наладилась, но в целом ситуация далека от идеала.

§ 5. Дома культуры

В советский период власти предприняли максимум усилий, чтобы в каждой сельской местности был дом культуры. Такое пристальное внимание к вопросам культуры на селе обусловлено тем, что дома культуры рассматривались как одно из основных средств идеологической пропаганды коммунистического режима. Большая часть проводимых в домах культуры мероприятий имела ярко выраженный пропагандистский характер.

В соответствии с положениями *Закона о местных органах управления*, дома культуры перешли в подчинение местным органам. Наследие, полученное местными примэриями, было довольно важным: несмотря на последствия 90-х годов, катастрофическое снижение экономического потенциала общества, Молдова вошла в новое тысячелетие с большим числом зданий культурного назначения.

В 2002 году в республике насчитывалось 1245 домов и дворцов культуры, 1333 библиотек, 49 музеев. Однако после их передачи на учет местным органам управления, у которых отсутствовало достаточных бюджетных средств, выяснилось, что большая часть домов культуры пришла в плачевное состояние. Так, из 1245 домов только 476 (37 %) находились в удовлетворительном техническом состоянии, 665 (53 %) зданий нуждались в капитальном ремонте, а 108 помещений оказались в аварийном состоянии.

Без финансирования, без текущего ремонта и отопления дома культуры в большинстве случаев полностью разрушились, а многие постепенно закрылись.

За последние годы было замечено повышенное внимание властей к проблеме культурных учреждений. Предпринимаются попытки реанимировать деятельность домов культуры посредством различных проектов в этой сфере, запуска национальной программы по поддержке молдавского села. Но всё это является не результатом определенной политики государства по постепенному решению проблем домов культуры, установки каких-либо приоритетов и определенного плана действий в данной области, а скорее результатом неких несистемных мер. Несмотря на то, что ассигнования увеличились, ситуация не улучшилась. Количество действующих домов культуры продолжает снижаться, достигнув 1223 в 2005 году.

Другой проблемой, достойной сожаления, является тот факт, что многие специалисты ушли из этих учреждений либо по причине неоплаты их труда, либо по причине перехода в другие сферы и отрасли. Зарплата директора дома культуры составляет около 400 леев. Руководителей со знанием современного управления функционирования домов культуры, способных разработать стратегии развития, найти фонды, знакомых с маркетингом культурного сегмента, практически нет, как нет центров по обучению специалистов в данной области.

Сегодня дома культуры по большей части отданы на попечение примэриям и местным советам. Если примар и муниципальный совет неравнодушны к куль-

турным нуждам своих сограждан, то дома культуры получают финансовые ассигнования не только для выплаты зарплат (что наблюдается в большинстве домов культуры), но и на проведение определенных культурных мероприятий. В настоящее время местная администрация назначает директоров домов культуры. Несмотря на то, что формально эти назначения согласовываются с региональными отделами культуры, окончательное решение принадлежит примарам, у отделов культуры нет никаких рычагов влияния на эти решения. В результате процветает кумовство: директорами многих домов культур являются не специалисты в данной области, а люди, приближенные к примарам, которые, как правило, просто получают зарплаты без осуществления какой-либо реальной деятельности.

Хорошим примером того, как можно исправить ситуацию, может служить район Окница, где местный отдел культуры в процессе передачи домов культуры под юрисдикцию местных властей сохранил за собой право назначать директоров этих учреждений.

Ошибка процесса децентрализации, по мнению многих специалистов, состояла в том, что при передаче домов культуры местным органам управления не учитывалась способность этих органов финансировать деятельность учреждений культуры. В итоге только регионы с большим количеством населения и сильными экономическими агентами смогли обеспечить жизнеспособность домов культуры. В других местах учреждения культуры либо были отданы в аренду коммерческим структурам, либо закрыты, вследствие чего ветшают и неотвратимо разрушаются. И процесс этот продолжается! Чтобы его остановить и возобновить работу этих учреждений, специалисты предлагают передать дома культуры, которые местные органы управления не могут содержать, под юрисдикцию региональных властей.

Будучи составной частью местных администраций, дома культуры в большинстве случаев не являются отдельными юридическими лицами. Даже несмотря на то, что законодательство предусматривает возможность действовать самостоятельно, отсутствие финансовых средств иправленческих навыков у руководителей домов культуры не способствуют переходу домов культуры на самоуправление. По этой причине политическая нестабильность сильно влияет на их деятельность.

Процесс реабилитации домов культуры был несколько реанимирован благодаря финансовой поддержке Фонда Социальных Инвестиций Молдовы. В 2006 году восстановлены и отремонтированы 17 домов и дворцов культуры в различных регионах страны. Следует отметить, что возрождение домов культуры, даже при финансовой поддержке ФСИМ, возможно только в тех регионах, где имеется большое количество населения или где действуют сильные экономические агенты.

Участники «круглого стола» особо отметили тот факт, что дома культуры были и должны оставаться флагманами в организации культурных мероприятий

в наших селах. Несмотря на плачевное состояние, они остаются единственными островками, способными предоставить место для деятельности различных кружков, ансамблей, ремесленных мастерских и т. д.

В настоящее время главная роль в деятельности домов культуры отведена местным примэриям и соответственно примарам, так как дома культуры отданы под юрисдикцию местных органов власти.

В результате дома культуры сталкиваются с двумя проблемами, которые можно охарактеризовать как:

- недостаток финансирования; малые бюджеты общин и незначительные ассигнования из национальной казны;
- непонимание отдельными представителями местных органов власти (примарами, советниками) основополагающей роли культуры в жизни общины, что ведет к перераспределению средств, отпущенных на нужды культуры.

Глава III

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕССА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАСЕЛЕНИЮ РАВНОГО ДОСТУПА К КУЛЬТУРНЫМ ЦЕННОСТЯМ

Проблема децентрализации была охарактеризована как приоритетная многими участниками «круглых столов». Министерство культуры самым серьезным образом должно задуматься о реформе. По мнению участников, Министерство культуры должно выступать в роли защитника культуры. Было установлено, что на всех уровнях управления наблюдается кризис, а Министерство культуры не имеет достаточных ресурсов для принятия идей извне с целью осуществления внутренней реформы.

Необходима децентрализация всей системы управления. Также необходимо точно определить роль каждого участника культурного сектора в центральном и территориальном управлении. Децентрализация необходима еще и потому, что продукт сектора культуры не доходит до регионов. В то же время в Республике Молдова не существует функционального рынка искусства. Нет взвешенной системы взаимодействия между центром и регионами, отсутствует взаимообмен продуктами культуры и информацией общего характера. На национальном уровне не существует системы информирования общественности и творческих коллективов, особенно тех, что расположены в Центральной зоне республики (Кишинев), о текущей ситуации в сфере культуры в сельской местности (районы, села).

Еще одним пробелом является тот факт, что в регионах отсутствует и не распространяется «культурный продукт». Не существует учреждений, которые могли бы оценить систему/структуру и проекты в области культуры. Оценка ситуации внутри системы и вне ее могла бы подсказать возможные решения для развития.

Формально децентрализация была подогнана под юридические нормы только в официальных документах, а фактически еще не произошла. Решение этой проблемы нельзя откладывать, тем более в такой маленькой стране, как Молдова, где огромная разница в развитии культуры между центром и периферией негативно отражается на социальной и экономической ситуации.

Согласно официальным данным, начиная с 2001 года государственное финансирование территориальных культурных мероприятий превышает финансиро-

вание центральных (в 2005 году местным бюджетом на нужды культуры отводилось 132,9 миллиона леев, а центральным – 118,6 миллиона леев). По тем же сведениям, в 2005 году в стране организовано и проведено более 65 329 культурных мероприятий, а число посетивших их составляет 8 803 000 человек. Когда, где, кто и на каком качественном уровне организовал эти мероприятия – это вопросы того же порядка, что и проблемы, выявленные в ходе заседаний «круглых столов»: разрушенные книжные магазины, лежащие в руинах дома и дворцы культуры; неработающие библиотеки (по причине отсутствия программы обучения библиотекарей). Как результат – отсутствие заказов на книги; десятки «забытых» сел, лишенных всякого доступа к культуре; сотни школ, испытывающих острый недостаток учебников (более или менее соответствующих времени), страдающих от нехватки учителей, уехавших на заработки за границу или «повышающих свою квалификацию» на фермах; отсутствие сети распространения книг и возможность совершать служебные командировки, отсутствие культурных связей между центром и провинциями и прочее, прочее.

В то же время некоторые регионы обладают значительным культурным потенциалом, который может исправить текущее положение дел. За исключением реконструкции недвижимого культурного наследия, которая должна стать первостепенной задачей государства, большинство предложений относительно главных компонентов децентрализации в рамках культурной политики сводилось к передаче ответственности из рук местных чиновников от культуры (которые иногда не могут, а порой не способны распоряжаться собственным культурным бюджетом) в ведение субъектов (местных либо центральных), которым известны внутренние проблемы культурного сектора и которые проявляют интерес, у которых есть решения и идеи по изменению ситуации.

Культурный продукт как таковой имеет двойную характеристику, так как продукт процесса культуры в определенной степени является еще и продуктом коммерческим. Именно поэтому доступ к нему широких слоев населения строго обусловлен экономической ситуацией в стране в целом и в особенности – уровнем реальных доходов населения. В условиях абсолютной нищеты молдавского общества (Республика Молдова занимает последнее место среди стран Европы по уровню экономического развития) доступ населения к продукции индустрии культуры может быть обеспечен, в первую очередь, посредством государственной бюджетной и налоговой политики. Под этим подразумевается активное участие государства в качестве покупателя культурного продукта. В частности, такая роль абсолютно нормальна в случае с издательствами и типографиями. Здесь должен применяться прозрачный и эффективный механизм приобретения/покупки государством типографской продукции. Этот механизм должен предполагать наличие списка приоритетов при закупке печатных изданий. Кроме того, должны быть определены те механизмы, которые смогут формировать государственный заказ на издание книг.

Следует отметить, что в ходе дискуссий многие участники высказались за то, чтобы переложить главную обязанность по закупке книг на региональные и сельские библиотеки, региональные отделы культуры, аргументируя это тем, что на уровне региональных отделов культуры сконцентрированы самые компетентные кадры в этой области.

С целью координирования местных интересов с региональными, предлагаются создание комиссий при региональных отделах, в которые входили бы как представители общин, так и представители регионов, и которые вместе могли бы разрабатывать политику приобретения книг.

Другой аспект поддержания государством индустрии культуры заключается в формировании государственного заказа на национальном уровне. В настоящее время ситуация в этом плане ограничивается лишь изданием учебников для начальных школ, гимназий и лицеев. Стоит отметить, что и это делается с существенными недостатками, которые создают для издательств, вовлеченных в эту работу, проблемы технического характера. Абсолютно недопустимым является тот факт, что от внимания государственных органов ускользает процесс издания вузовской литературы – учебников и пособий, предназначенных для вузов, что влечет за собой появление на прилавках множества изданий сомнительного содержания и качества.

Еще одной формой государственного вклада в облегчение широкого доступа к продуктам индустрии культуры было бы применение различных налоговых инструментов в этой сфере. Снижение налоговой ставки в сегменте производства предметов культуры и предоставления соответствующих услуг привело бы к снижению продажной стоимости, что сделало бы этот продукт более доступными для потребителя. Возьмем на себя смелость предположить, что если бы в законе о спонсорстве оговаривались фискальные льготы в случае дарения книг, это создало бы альтернативные источники финансирования для библиотек на всех уровнях.

Широкое использование достижений электронной промышленности, преимуществ, предоставляемых интернетом, делают возможным широкий доступ населения ко всему культурному наследию нашей страны и мировым культурным ценностям.

Координирование региональными властями сельских домов культуры должно осуществляться таким образом, чтобы в течение 4-5 лет эти дома стали настоящими центрами культурного информирования и воспитания населения. Такая цель и сейчас ставится перед домами культуры; эти дома должны быть оборудованы центрами информирования населения, основываясь на ресурсах интернета.

Наряду с традиционной культурной деятельностью, дома культуры могут осуществлять деятельность коммерческого характера, как, например, дискотеки, организация различных мероприятий, оказание услуг по удовлетворению нужд

населения в культурном досуге, что может стать дополнительным источником финансирования домов культуры.

Несмотря на это, системных изменений в данной области не запланировано. До общественности не дошло сообщение о стратегическом планировании в данной сфере, о создании новой культурной инфраструктуры. Каждый из нас понимает, что роль учреждений культуры должна быть изменена, а дома культуры – превращены в поливалентные культурные, образовательные и информационные центры, обладающие обученным персоналом.

Изъян стратегического мышления наших властей можно продемонстрировать, упомянув проект *Caravela culturii*. Реальный объем финансовых вложений в данный проект нам не известен, потому что он не обсуждался и не разглашался. Согласно слухам, просочившимся из источников, близких к прежним ведомствам Министерства культуры, бюджет проекта составил около 2 миллионов леев.

Насколько нам удалось понять из теленовостей, целью данного проекта было развитие культуры страны. На деле организаторы просто ездили из одного села в другое, приглашая людей продемонстрировать свое искусство (репертуар музыкальных ансамблей или ремесленные изделия), либо организовывали концерт «одного артиста» (как правило, это была определенная певица, вовлеченнная в данный проект, чьи артистические способности могут вызывать определенные сомнения). Таким образом, общество не понимает ни художественной стратегии, ни структурных изменений, которые принес означенный проект. По окончании проекта инфраструктура, управленческие навыки местных участников культурного сектора и их возможности изменить ситуацию останутся такими же, что и были до него.

Глава IV

ОХРАНА И РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ. СОХРАНЕНИЕ САМОБЫТНОСТИ КУЛЬТУРЫ

Существующие законодательные и организационные нормы относительно культурного и исторического наследия Молдовы базируются на *Законе об охране памятников* и *Законе о музеях*. Согласно *Закону об охране памятников*, памятники, внесенные в перечень охраняемых государством, представляют собой объекты или комплексы, имеющие историческую, художественную или научную ценность и являющиеся свидетельствами развития цивилизаций на территории страны, а также свидетельствами духовного, политического, экономического развития.

Право распоряжаться памятниками в качестве недвижимого имущества принадлежит, согласно закону, парламенту, региональным, муниципальным, городским или общиным советам, в зависимости от категории охраняемого памятника: национального, регионального или местного значения. Право распоряжаться памятниками в качестве движимого имущества принадлежит Правительству, префектурам и примэриям соответственно.

По мнению Симеона Замиша, директора ассоциации «Папирус», в настоящий момент наблюдается глубокий кризис самобытности культуры, который прямо пропорционален состоянию консервации, в котором находится культурное наследие: движимое и недвижимое. *Закон о музеях* устанавливает общие правовые нормы создания и функционирования музеев Республики Молдова. Согласно ст. 2 *Закона о музеях*, государство гарантирует равные условия для создания и функционирования всех музеев, вне зависимости от их профиля и вида собственности. Музеи являются некоммерческими учреждениями, которые выполняют свои функции по созданию и развитию музейного наследия (согласно профилю каждого музея), научно-исследовательской работе, проводят мероприятия по пропаганде музейного наследия в образовательных и познавательных целях. В задачи музеев входит, помимо перечисленных, разработка и реализация культурных и научных проектов, составление и издание каталогов музейных коллекций и других научных трудов, обмен и сотрудничество между музеями, расположенными как внутри страны, так и за ее пределами.

Большая часть зданий культурного назначения в регионе (культурная инфраструктура) требует капитального ремонта.

На многих международных конференциях, объединенных темой «Кризис самобытности в пост тоталитарных обществах» и проведенных в 90-е годы как в

Молдове, так и за ее пределами, обсуждались связанные с данной темой вопросы без учета двойной самобытности Молдовы – румынско-молдавской идентичности. Первая – румынская – очевидна для интеллигенции, а вторая – молдавская – служит фундаментом молдавской государственности. Затрагивая эту проблему, литераторы, присутствовавшие на «круглом столе», высказали несколько идей, упомянутых и при обсуждении других вопросов. К таковым относятся:

- деполитизация проблемы идентичности;
- удаление из конституции антинаучного глотонима «молдавский язык»;
- продвижение культурных ценностей вне зависимости от этнической принадлежности;
- модернизация Музея литературы.

Индустрия культуры играет особую роль в культурном процессе общества, становясь участником экономико-коммерческих отношений и проводником культурных ценностей. Представители индустрии культуры являются практически единственным фактором культурного процесса, которые могут обеспечить собственную деятельность, так как они ориентированы, в первую очередь, на получение коммерческой прибыли. Именно по этим причинам на данную индустрию возлагается особая ответственность за охрану и распространение национального культурного наследия и как результат – за сохранение культурной самобытности нашего народа.

Сегодня можно констатировать, что эта роль в значительной степени реализуется издательствами Молдовы, которым удалось предложить читателям огромный выбор произведений классиков, изданий, посвященных фольклорному наследию, а также изданий по современному искусству.

Более того, некоторые издательства (например, *Litera*) предлагают реализовать проекты в области исполнительского искусства на электронных носителях, содержащих не только тексты, но и аудио-материалы.

Следует особо отметить, что широкое использование современных технологий (в том числе цифровых) позволяет поднять культурную индустрию (нацеленную на сохранение, сбор и продвижение наиболее ценных произведений национального культурного наследия) на совершенно новый уровень.

Стоит отметить, что в ходе дискуссий возникла идея, что соответствующие экономические агенты могли бы существенно помочь в создании электронного фонда молдавских культурных ценностей, размещенного на интернет-сайтах во Всемирной сети.

Для всех участников дискуссий очевиден тот факт, что на сельские дома культуры возложена особая миссия по сохранению и продвижению местного культурного наследия. Практически вся деятельность, традиционная для домов культуры, направлена на достижение этой цели. Некоторые участники (в частности, представители района Сынжера) заявили, что в большинстве местных районных домов культуры организованы музеи или, по крайней мере, музейные уголки, посвященные истории села.

Для улучшения эффективности работы домов культуры, нацеленной на развитие местного культурного наследия, было налажено тесное сотрудничество с местными школами. В результате такого сотрудничества могут быть организованы различные культурные мероприятия, созданы музыкальные ансамбли, танцевальные коллективы, всевозможные кружки и т. д.

Многие участники «круглых столов» предлагали, чтобы в рамках деятельности домов культуры снова можно было организовывать ярмарки традиционных художественных промыслов. Здесь приветствовалась бы помощь со стороны центральных и местных органов управления (речь идет об участии лучших представителей народных промыслов в выставках национального или международного масштаба).

Глава V

РЕФОРМА СООТНОШЕНИЯ «ГОСУДАРСТВО-КУЛЬТУРА»

Во время дебатов была затронута проблема реорганизации Министерства культуры, определения его точной роли в культурном секторе и ответственности, которая вытекает из этих отношений. Государство при помощи своих учреждений обязано поддерживать художника³ и покровительствовать творчеству. Это требует определенных законодательных инициатив, особенно посредством принятия пакета законов, определяющих статус художника. Инициатива Союза художников о проекте закона о статусе художника не вышла за пределы Министерства культуры. В Республике Молдова не сформировался функциональный рынок искусства, не существует его и до сих пор. Для того чтобы создать жизнеспособный рынок искусства, необходима открытость на международном уровне и связи с европейскими организациями. Художники-профессионалы (выпускники вузов или те, что уже действуют на рынке) не могут найти работу по профессии, либо оставаясь безработными, либо сталкиваясь с социальными проблемами. Существует проблема их интеграции и обеспечения социальной защиты этой категории творческой интеллигенции.

Согласно данным, Министерство культуры Республики Молдова несет ответственность за следующие образовательные специучреждения: 109 школ музыкального образования и изобразительного искусства из 32 районов страны; 9 средних и высших школ искусства в трех городах Молдовы; Академию Музыки, Театра и Изобразительных искусств; 5 колледжа (музыкальный, искусств, педагогический, изобразительных искусств и хореографии); 3 средние школы-интерната музыкального профиля и изобразительных искусств. Министерство просвещения несет ответственность за общее образование во всех этих специализированных школах.

Система адаптирована по типу советской и основана на раннем выявлении талантливых детей и их отборе для обучения в специализированных школах. В случае музыкального образования или образования в области изобразительных искусств процесс обучения может длиться до достижения учащимся возраста 20-ти лет. Система предусматривает обучение нескольких тысяч студентов, готовя профессиональную элиту Республики Молдова.

³ Здесь и далее понятие *художник* приводится в широком смысле. – Примеч. редактора Носаченко Л.

Предлагается проведение отдельного исследования для оценки ситуации, касающейся статуса художника и условий, в которых работает вольный профессионал в настоящее время. Разработка пакета предложений по определению статуса художника должна основываться на таком исследовании, которое отражало бы реальные нужды вольных профессионалов в Молдове.

За исключением некоторых общих положений в Законе о культуре, в Молдове не существует специальных правовых норм для визуальных искусств. С целью констатации реальной обстановки в области визуального искусства следует отметить, что стандарты и практические ценности Министерства культуры были и до сих пор остаются напоминанием об идеологической системе социалистического периода и требуют фундаментального пересмотра. Кроме того, нормы должны быть подкорректированы под европейские стандарты и соответствовать ценностям, принятым во всем мире.

Стоит упомянуть тот факт, что в период после 1945 года Республика Молдова не руководствовалась ни набором ценностей, ни фундаментальными принципами творчества; все художественные принципы подчинялись идеологической программе, которая распространялась тоталитарным режимом посредством примитивных иrudimentарных инструментов пропаганды. В этой связи возникает острая необходимость изменить прежние ценности путем реформирования всей системы ценностей, практикуемых в системе образования.

Руководство культурой не в состоянии реализовывать национальные проекты, наблюдается острая нехватка руководителей в этой сфере. И это актуально как для регионального звена, так и для частного сектора.

Мы сталкиваемся с такой фундаментальной проблемой, как реформа системы образования. Констатируется неэффективность и нефункциональность Болонской системы, хотя Молдова присоединилась к Болонской конвенции о высшем образовании еще 1 сентября 2005 года. Были аккредитованы некоторые учреждения художественного образования: колледж изобразительных искусств им. Ал. Плэмэдялэ, музыкальный колледж им. Шт. Няги, Национальный колледж хореографии, школы искусств из городов Сороки и Бельцы. Но все эти меры недостаточны, так как не отвечают европейским стандартам и ценностям о продвижении визуального искусства и поэтому требуют коренной реформы принципов и ценностных ориентиров творческого процесса.

Необходима реформа всей системы образования посредством апеллирования к практике всех видов визуального искусства со ссылкой на современные тенденции. Назрела необходимость введения новых техник и методов на всех уровнях образовательной системы, необходим пересмотр учебных планов, требуется изменение всей методологии в системе образования. Кроме того, фундаментальные принципы, определяющие творчество, должны соответствовать международным стандартам. Таким образом, на всех его уровнях преподавания визуального искусства необходимо создать новую методологическую систему.

По мнению большинства специалистов, участвовавших в дискуссиях, Болонская система не функционирует в Республике Молдова и по другим причинам. Квалификация и сами кадры в системе образования глубоко устарели, учебные программы по специальности не соответствуют времени просто потому, что они были основаны на марксистской эстетике, которая по-прежнему является рудиментом системы ценностей, основанной на социалистическом реализме. В результате отмеченного, выпускники профильных высших учебных заведений иногда очень слабо подготовлены, требуются дополнительные усилия для их обучения и повышения их квалификации, которая соответствовала бы современным стандартам, ценностям искусства и современной культуре.

Педагогические кадры, как и качество образовательных программ и образовательного процесса, находятся в общем и целом на очень низком уровне. Преподаватели и педагоги в основной своей массе не знают современной практики, не существует и системы курсов в сфере обучения прежних кадров. Необходима реальная демократизация образования, потому что школьник и студент лишены права выбирать, находясь под постоянным давлением преподавателя. Необходимо использовать новые технологии для обучения художников и педагогических кадров (интернет, новые медиа), а также поддерживать инициативы художников и преподавателей в реорганизации системы образования.

Отношения художника с властью всегда были сложными и противоречивыми. В тоталитарный период литература считалась, не заявляя об этом вслух, самой «подрывной» областью искусства, просто потому что писалась на румынском языке. В пост тоталитарный период писатели (интеллигенция в целом) становятся угрозой самому «будущему молдавского государства». В ходе дискуссий тема отношений экономических агентов и государства затрагивалась во всех беседах. Участники прежде всего выделяли тот факт, что уполномоченные государственные структуры, в частности компетентное министерство, не участвуют в достаточной мере в продвижении на международный рынок продуктов молдавской индустрии культуры. Уже долгое время идет речь о том, чтобы министерство скоординировало и поддержало присутствие издательств на международных книжных торгах посредством возможного создания одного павильона.

В этом отношении также затрагивались вопросы формирования государством плана закупок книг. Можно пойти и другим путем, а именно – сформировать план по изданию книг, в котором государство взяло бы на себя часть затрат. В данном случае, конечно, требуется, чтобы отбор издательств, которые будут выполнять соответствующий план, был прозрачным и равноправным, т. е. чтобы с самого начала не отдавалось предпочтение издательствам, принадлежащим государству.

В то же время многими руководителями издательств была сформулирована идея, согласно которой, помимо улучшения отношений с государством, не-

обходимо создать некоторые организации саморегулирования. Таким образом, существование ассоциаций издательств позволит согласовывать издательские планы и исключать вероятность многократных повторов, т.е. максимально избежать ситуации, когда несколько издательств издают одну и ту же книгу одного и того же автора.

Существование координирования между ассоциацией издательств и сетью распространения книг позволило бы установить единые цены на всей территории страны. Подобная ситуация привлекла бы очень многих читателей.

Наряду с этим на протяжении «круглых столов» не раз отмечалось, что молдавский потребитель должен осознавать тот факт, что продукт культурной промышленности является ценным продуктом. В этом плане отмечалось, что все действия следует направить на уравнивание цены книги с покупательской способностью. Игнорирование этого усилия может привести к обесцениванию книги как культурного продукта. Население должно воспитываться с осознанием того, что книга в принципе является предметом роскоши.

Обсуждая этот вопрос, участники «круглого стола», представлявшие дома культуры, выразили мысль, что региональный уровень должен быть главным звеном в структуре управления творчеством в стране. Аргументом, представленным в этом смысле, стал тот факт, что лучшие и самые опытные специалисты в этой области работают именно там.

Рекомендуется реорганизация отделов культуры при региональных советах в управлении культуры. Вместе с тем, для того чтобы предоставить региональным властям возможность обеспечить культурный процесс, необходимо учредить специальные фонды, предназначенные только для культурной деятельности.

Для эффективного сотрудничества региональных и местных властей было бы полезным создать специальные комиссии, в состав которых вошли бы самые компетентные работники местных домов культуры, которые могли бы решать конкретные проблемы, связанные с работой домов культуры. Например, одна из таких комиссий, куда вошли бы работники библиотек, могла бы разрабатывать планы по закупке книг для сельских библиотек.

Меры по определению статуса художника

В этом смысле необходима многосторонняя дискуссия о статусе художника в стране, так как после переходного периода Республика Молдова находится в глубоком политическом застое и требует разработки политической, экономической, налоговой и социальной стратегии, а также стратегии в области образования и культуры. Культурная политика, разработанная и внедренная в практику без участия представителей творческой интеллигенции (писатели, художники), является нежизнеспособной и несоответствующей реальной обстановке. Поэтому развитие сектора независимых художников должно стать составной частью планирования по сокращению роли государства и приватизации рабо-

ты учреждений культуры, предоставляя альтернативу существующей системе. Предлагаются следующие меры:

- разработка независимого исследования о статусе художника;
- разработка пакета предложений об определении статуса художника, которое отражало бы реальные нужды вольных профессионалов в Молдове;
- запуск программы по открытию доступа на международный уровень и установлению прочных связей на уровне европейских организаций;
- создание центра/отдела по информированию, создание сайта с указанием всех сведений о художниках, учреждениях, инициативах; их постоянное обновление, мониторинг деятельности; составление мейлинг-листа для информирования и связей с общественностью;
- создание программы по обучению менеджеров в области культуры.

Глава VI

УЧАСТИЕ КУЛЬТУРЫ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ ОБЩЕСТВА

В создавшихся условиях необходимо формирование ресурсов для информирования общественности в стране, которые предполагают следующие меры:

- создание базы данных учреждений, культурных/художественных инициатив, проектов и ресурсов, существующих в стране (всё это в рамках национальной системы культурного информирования, упомянутой выше);
- поддержка со стороны Министерства культуры (финансирование и материально-техническая оснащенность) с целью включения коллективов страны в международную культурную систему посредством создания центра или реорганизации Национального центра народного творчества;
- внедрение шведской модели финансирования зрителя, которая дала бы возможность музыкантам, актерам театра постоянно выступать в провинции. Роль Министерства может заключаться в определении долей участия для каждой формы и жанра исполнительского искусства, будь то музыка, театр, хореография и т. д.

Дома культуры должны стать местом информирования, проведения публичных дискуссий и местом культурного досуга для общества.

За последние семь лет более 600 тысяч молдаван уехали за пределы страны на заработки. Много людей работает за границей по 5-7 лет, ни разу за это время не приезжая домой. Во многих из таких стран появились общины молдаван. Им нужны сведения из дома, вещи, которые напомнили бы им о родных местах. И такими вещами, по большей части, являются продукты индустрии культуры – книги, фильмы, компакт-диски, цифровые носители (CD и DVD) с записями молдавских фильмов, музыки. Всё это способствует моральной поддержке наших диаспор.

В отличие от других экономических областей, где для развития бизнеса необходимы лишь благоприятные экономические условия, в культурной индустрии необходим непрерывный приток талантливых людей с артистическими и творческими способностями. Своей деятельностью индустрия культуры способствует открытию новых талантов и созданию имиджа страны.

Согласно другим мнениям, необходимо создание галерей или помещений, предназначенных как для представления культурных проектов, так и для реализации других культурных мероприятий, адресованных сельскому населению. Не-

обходимо вовлечение сельских художественных коллективов в процесс сотрудничества между центральными и региональными культурными учреждениями (творческие объединения, художественные коллективы, ассоциации и НПО).

Самой важной проблемой Молдовы после получения независимости является проблема приднестровского сепаратизма. Спустя 15 лет после вооруженного конфликта в Приднестровье выросло новое поколение, которое было воспитано в рамках идеологии, враждебной молдавскому государству. Сепаратистский режим максимально ограничил контакты между людьми с обоих берегов Днестра, запретил прессу из правобережья, создал обстановку подозрительности в приднестровском обществе. Необходимо восстановить доверие населения с обоих берегов Днестра. Важным инструментом могла бы стать культура и, в частности, культурная индустрия. Пресса, книги, фильмы, концерты являются лучшими посланниками Молдовы на левобережье Днестра.

В ходе дискуссий было предложено создание или использование помещений для выставок (центры, галереи), культурных представлений или мероприятий в сельской местности.

Несмотря на то, что Министерство культуры и туризма запустило обширную программу по восстановлению домов культуры (и шире – культурной инфраструктуры), большая часть регионов, столкнувшихся с такой проблемой, не имела свободного доступа к данной программе. Министерство культуры не соблюдает критерии отбора и прозрачности в вопросе доступа к общественным фондам. Дома культуры, тем не менее, выполняют несколько важных социальных функций в обществе:

- обеспечивают охрану и заботу о движимом и недвижимом культурном наследии;
- обеспечивают сохранение народных традиций и обычаяев, региональной культурной самобытности;
- обеспечивают удовлетворение культурных нужд населения, а также культурное воспитание членов общества;
- обеспечивают свободный доступ к информации;
- используют культурные достижения.

Глава VII

ФИНАНСИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ: РАЗНООБРАЗИЕ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ

Была выявлена необходимость привлечения фондов для обучения персонала сектора культуры (культработников), а также для создания стратегии по обучению операторов культурного сектора. То есть, в Республике Молдова требуется организовать курсы для руководителей сектора культуры.

В то же время было установлено, что на уровне бюджета Министерства культуры не существует достаточных средств, но и отсутствие прозрачности тоже является проблемой. Статьи бюджета, запланированные Министерством культуры, ошибочны с самого момента их создания. Правительство постоянно добивается от бизнес-сообщества финансирования своих проектов, которые с трудом можно охарактеризовать, как культурные (Мемориал Солдата в Кишиневе, Свеча Народа в Сороках, Каравелла культуры).

Что касается Закона о спонсорстве, следует отметить, что он не работает. Главной причиной такого положения является тот факт, что спонсорство не в интересах потенциального спонсора. Другим важным аспектом является тот факт, что коммерческие предприятия не знакомы со спецификой работы гражданского общества, а это создает дополнительное препятствие в приближении частного сектора к некоммерческому.

Согласно анализу, проведенному Центром по связям с общественностью, из 3000 существующих НПО только 10 % вовлечены в сектор культуры, из них лишь 2 % функционируют эффективно. Вот причина, по которой не может существовать рынок искусства. Таким образом, способность гражданского общества отстаивать свои интересы очень слаба, поэтому государство при помощи своих компетентных органов (парламент, правительство, министерство культуры) должно поддерживать некоммерческие организации культурного сектора.

В социалистическом обществе художник играл важную роль, которой он пользовался в полной мере: получал государственную пенсию, работал на пользу общества. Сейчас же художник не защищен государством, отсюда возникает необходимость принятия пакета законов (тот самый статус художника), который создал бы социальную защиту, предусмотренную законом.

Министерство культуры должно быть посредником между художниками и парламентом и добиваться принятия закона о том, чтобы 1% доходов отчислялся некоммерческому сектору. Этот закон позволил бы напрямую оказывать поддержку некоммерческим культурным организациям частного сектора.

Важность поддержки операторов в области культуры на всех уровнях должна осознаваться и реализовываться государством в любых формах – образовательные программы, предоставление небольших грантов для стимулирования творческих проектов в области визуального искусства и др.

Еще одной проблемой является отсутствие на национальном уровне организации по принципу Европейского совета по искусству (*European Art Council*) или Европейского культурного фонда; организации, которая бы функционировала по примеру прибалтийских государств (например, *Cultur Capital* в Эстонии или Национальный культурный фонд в Румынии).

Создание Национального культурного фонда

Такой фонд мог бы выполнять задачи по поддержанию культуры посредством программы грантов на соответствующие проекты как в центре, так и в регионах. Он мог бы выполнять функции по информированию и обеспечению/поддержке (в национальном и международном плане) поездок художников, что является проблемой в развитии возможностей и установлении связей с художниками и зарубежными профессиональными союзами.

Появление Национального культурного фонда возможно только при непосредственной поддержке гражданского общества. Его создание является острой необходимостью для развития сектора культуры в Республике Молдова. Механизм деятельности и источники финансирования этого фонда должны быть согласованы между министерством культуры и министерством финансов. Подобная инициатива преследует стратегические интересы как публичной власти, так и гражданского общества.

Отрезанная от государственного субсидирования в 1994 году (в настоящее время Министерство культуры финансирует только творческие союзы на основании проектов по культуре и руководствуется идеологическими принципами; в 2005 году ассигнования для творческих объединений составили 0,6 % от центрального бюджета министерства), литература вот уже в течение 13 лет ищет альтернативные источники финансирования. По этой причине писатели постигают механизмы финансирования в странах Западной и Восточной Европы, изучают меру заинтересованности соответствующих правительств, которую те проявляют к развитию и продвижению столь важного сегмента национальной культуры, а также перенимают опыт по созданию всевозможных фондов.

В ходе заседаний «круглого стола» выявлены определенные проблемы, связанные с предметом потребления (книгой, публикациями) и его финансовым эквивалентом. В этом контексте были затронуты проблемы работы издательств, вопросы распространения и закупки книг и публикаций.

Было установлено, что потребительский рынок книги в Молдове очень мал, поэтому независимые издательства экспортируют 80 % своей продукции на рынок Румынии. Существует большой разрыв между издательствами, финансируе-

мыми государством, и независимыми издательствами. Первые производят очень малый объем (около 2 % от всей печатной продукции) и получают деньги по каким-то неизвестным принципам и критериям, а вторые рисуют собственными деньгами, производя большую часть печатной продукции.

Как и другие сферы экономики, для развития культурной индустрии требуется благоприятная атмосфера. Но, в отличие от других сфер экономики, эта отрасль самым решительным образом влияет на формирование и продвижение имиджа страны. Этот вопрос еще более важен для небольших государств со слабой экономикой. По этой причине культурная промышленность не может быть поставлена в полной зависимости от конъюнктуры рынка. Необходимо участие государства в поддержке и продвижении индустрии культуры. В Республике Молдова уже были сделаны кое-какие шаги в этом направлении, но они больше касались издания книг, прессы и в меньшей степени относились к другим областям культурной индустрии. Снижение налога на добавочную стоимость предусмотрено только в сфере реализации и распространения фильмов, рекламы, шоубизнеса. В то же время, пример развития издательств показывает, что предоставление налоговых льгот может существенным образом изменить ситуацию. Принятие закона об издательском деле и освобождение издательств от выплаты налога на добавленную стоимость привело к динамичному развитию этой области, в отличие от других областей культурной индустрии. Таким образом, изменения в налоговой системе могли бы стимулировать индустрию культуры. Необходимо проанализировать возможность освобождения продуктов культурной индустрии (включая книги) от налога с продаж.

По части книгоиздания участники дискуссий пришли к идеи о фискальном стимулировании авторов, приводя в пример Ирландию, где доходы авторов облагаются всего лишь 2%.

Другим способом стимулирования культурной промышленности могло бы стать создание специальных фискальных условий для предприятий, которые только начинают свою деятельность. Способы поддержки могут быть разными, например предоставление кредитов на покупку оборудования, предоставление «налогового отпуска», сдача в аренду помещений по более низкой цене или вовсе бесплатно. В этом плане местные органы власти могли бы дать толчок развитию культурной индустрии посредством предоставления престижных помещений только тем экономическим агентам, которые способны производить продукт соответствующего качества. Как пример можно привести одну из самых известных в мире музыкальных групп из Республики Молдова – рок-группу *Zdob si Zdub*, которая арендует помещение, расположенное в менее престижной зоне только потому, что там цена ниже.

Необходимо разработать эффективный механизм привлечения инвестиций в производство фильмов. Кроме того, что оборудование студии «Молдова-фильм» устарело, студия постоянно арендуется различными иностранными компания-

ми для производства фильмов. Это говорит о том, что предприятие сохранило способность выпускать фильмы, но для этого необходим ряд фискальных и административных мер, которые стимулировали бы деятельность студии. В этом культурном секторе необходимо решить несколько проблем, как то:

- разработка программы по развитию кинематографа;
- определение формы собственности студии (либо студия и далее остается собственностью государства, либо она приватизируется, либо продается часть акций с сохранением за государством контрольного пакета);
- учреждение на государственном уровне кинематографической организации, задачей которой было бы создание условий, необходимых для привлечения в молдавский кинематограф инвестиций со стороны многонациональных производителей; облегчение процесса съемок посредством устранения всех бюрократических проволочек при создании фильма.

В настоящее время источником финансирования домов культуры является местный бюджет, который дополняется отчислениями из центрального бюджета, рассчитываемыми в зависимости от количества жителей (из расчета 5 леев на одного жителя общины). Очевидно, что такой метод расчета неэффективен и несправедлив, поскольку подобный алгоритм изначально ставит в невыгодное положение регионы с небольшим числом жителей.

В ходе «круглых столов» была высказана мысль о необходимости изменить существующую систему финансирования посредством значительного увеличения квоты на жителя (ибо нынешние 5 леев смехотворны), посредством ассигнования дополнительно установленных сумм вне зависимости от количества жителей, но определяемых в зависимости от достижений общины в области культуры. Данные дополнительные фонды должны распределяться специальными комиссиями, созданными на региональном уровне с применением методов транспарентности и открытости для общественного контроля, на основе конкретных проектов, выдвинутых местными домами культуры.

В ходе дискуссий была также озвучена идея об изучении фискального опыта других стран, способствующего привлечению местных экономических агентов поддержанию культурной деятельности в общинах, организованной домами культуры.

Выводы, рекомендации, решения...

На основе фактов, тенденций, мнений и обобщений, высказанных участниками проекта «Взгляд в будущее: культурная политика Республики Молдова, от перемен к стабильности», реализованного Фондом Сороса в Молдове в сотрудничестве с Европейским культурным фондом, Нидерланды, при участии Министерства культуры и туризма РМ (2006-2007), были сформулированы выводы, рекомендации и предложения, которые составляют программу действий в области культурной политики Республики Молдова. Приведем основные положения данного документа:

I. Парламенту Республики Молдова

1. Коренным образом улучшить финансирование культуры при помощи конкретных мер. К таковым следует отнести:

- a) создание Фонда культуры, который включал бы спонсорские ассигнования, пожертвования, национальную лотерею в области культуры, отчисления от доходов физических и юридических лиц (1 %);
- b) повышение зарплаты специалистов сферы культуры и искусства, особенно занятых в специализированных образовательных учреждениях;
- c) установление достойных пенсий для лиц, работающих в секторе культуры и искусства;
- d) установление обязательного процента на художественные элементы и дизайн в сметах объектов строительства, реконструкции и благоустройства;
- e) выдачу лицензий и строгий финансовый контроль мероприятий по обслуживанию праздников и церемоний (храмы, вечера, свадьбы, крещение, именины и т. д.);
- f) стимулирование авторских гонораров посредством фискальных инструментов;
- g) расширение способов поддержки творческих объединений, включая организацию ежегодных национальных конкурсов художественных произведений.

2. Принять закон о статусе художника/артиста, разработанный Министерством культуры и туризма совместно с творческими объединениями (по примеру других стран).

3. Запретить перенаправление средств, предназначенных для культуры, на другие нужды.

4. Пересмотреть закон о спонсорстве с целью стимулирования поддержки культуры экономическими агентами своей страны и из-за рубежа.

5. Пересмотреть Закон о *театре, цирках и концертных организациях* с целью приведения его в соответствие современным условиям, который предусматривал бы следующее:

- a) конкурентную борьбу в выборе культурных проектов, финансируемых из государственного бюджета;
- b) установление правовых норм для государственного заказа в области культуры;
- c) стимулирование творческого процесса;
- d) поддержку проектов в сфере культуры среди общественных организаций и творческих объединений;
- e) переход к финансированию театрально-концертных учреждений на основе проектов.

6. Ускорить процесс принятия проекта законов, касающихся пожизненных пособий в области культуры, рассмотрение которого планируется Парламентом.

7. Пересмотреть закон о патентовании и включить в его номенклатуру работу по камню.

8. Установить таможенные льготы и снизить НДС для продажи предметов искусства и народных промыслов, изготовленных в Молдове. Установить обязательное приложение к таким продуктам копии авторского патента и других необходимых документов.

9. Изменить закон о музеях, расширив список услуг, предоставляемых за плату.

II. Правительству Республики Молдова, Министерству культуры и туризма

1. Произвести ведомственную реформу Министерства культуры и туризма, что могло бы привести к децентрализации творческого процесса, установлению новых отношений с городскими и региональными национальными культурными учреждениями и управлениями (отделами).

2. Разработать новые решения, которые приведут к охране и развитию культурного наследия, сохранению культурной самобытности.

3. Разработать план действий и мер, которые способствовали бы решению проблем общества (сокращение числа сельского населения, торговля людьми, пьянство, наркомания, непристойное поведение в обществе и т. д.).

4. Разработать более эффективные механизмы для поддержания писательской деятельности, включая конкурсы рукописей, редактирования, продвижение наиболее ценных произведений.

5. Разработать программу по возобновлению работы национального кинематографа, включая привлечение в эту сферу иностранных инвестиций, открытия кинозалов, создания центра по дублированию/созданию субтитров на государственном языке.

6. Оценив действия правительства по стимулированию издательской деятельности в Молдове, стало ясно, что требуется поддержка государства в плане выхода издательств на международный рынок. Также считаем необходимым, чтобы правительство обновило политику продвижения книги на внутреннем рынке.

7. Республика Молдова как государство должна активнее проявлять себя в качестве покупателя продукта культуры (при помощи организации фестивалей; закупки произведений искусства; приобретения книг; учреждения специальных стипендий, премий, пенсий).

8. Произвести административно-организационную реформу системы культуры на региональном и местном уровне. Превратить региональные отделы культуры в управления. Создать советы при региональных управлениях, куда вошли бы представители как регионального масштаба, так и общинного, и которые совместно разрабатывали бы планы действий в области культуры, политики по закупке книг и т. д.

Предоставить (где это возможно) домам культуры и клубам статус юридического лица, что позволит им предоставлять услуги и организовывать культурные мероприятия за плату. Разработать рекомендации по сотрудничеству сельских домов культуры с учебными заведениями с целью возобновления их работы.

9. Разработка и размещение в интернете электронного фонда молдавского культурного наследия. Разработка программы, которая облегчила бы доступ населения к национальным и мировым культурным ценностям через электронную сеть; обеспечение культурных учреждений и библиотек компьютерами, подключенными к сети Интернет.

10. Разработать совместно с Союзом писателей и Национальной библиотекой план действий по стимулированию интереса к книге: встречи с читателями, публичные лекции в школах, библиотеках, музеях; организация книжных ярмарок и «дней поэзии» по 3-4 раза в год в городах и селах РМ.

11. Разработать на уровне министерства культурные проекты, предназначенные специально для жителей сел, включая планы сценариев, концерты, обеспечение элементами декора и т. д.

12. Учредить издательства или филиалы издательств на региональном уровне.

13. Учредить культурные фонды на муниципальном и региональном уровнях.

14. Деполитизировать проблему молдавско-румынской идентичности при организации и проведении культурных мероприятий.

15. Разработать и реализовать проект по модернизации Музея литературы;

16. Принять дополнительные меры по поддержке традиционных народных промыслов: создание выставочных и торговых помещений в каждом городе и районном центре и методического центра при Музее села.

17. С целью привлечения молодых специалистов культурного сектора предлагаются установить меры социального обеспечения, существующие для педагогов и врачей.

18. Необходимо принять меры по улучшению прозрачности при разработке культурных политик и мероприятий, организации публичных обсуждений культурных проектов; сформировать комиссию, которая контролировала бы целесообразность и правильность публичных затрат в этой области.

19. Требуется создание информационной базы данных о культурных учреждениях и их потенциале, о новых культурно-художественных проектах, о производителях в этой области, об артистах, режиссерах, меценатах.

20. Организовать курсы по «фандрэйзингу» (умение привлекать финансирование) для директоров культурных учреждений на всех уровнях.

21. Усилить роль и эффективность атташе по культуре в посольствах Республики Молдова, находящихся в других странах, а также уровня их сотрудничества с учреждениями культуры и искусства.

22. Создать в стране литературный туристический маршрут, более активно продвигать внутренний туризм среди школьников, учащихся лицеев, студентов и людей всех возрастов.

23. Осуществить реформу системы образования в области искусств на всех уровнях посредством использования потенциала визуального искусства, синхронизации с текущими тенденциями; посредством пересмотра и обновления учебных программ, корректировки методологии в соответствии с международными стандартами и т. д.

24. Требуется осуществление действий по поддержке и продвижению культурно-языкового национального наследия:

- a) поддержание государством изданий на румынском языке в течение определенного срока (3 года);
- b) реализация целей Кодекса телерадиовещания РМ с тем, чтобы 80 % всех вещаемых передач в стране были на румынском языке;
- c) стимулирование производства и распространения рекламы на румынском языке;
- d) запись значимых культурных мероприятий (концертов, спектаклей и т. д.) и их хранение.

25. Разработать и внедрить строгие стандарты для художественного продукта, предлагаемого обществу, законодательно обеспечить защиту потребителя от контрафактной продукции, предотвращение использования фонограмм, несанкционированное производство копий и т. д.

26. С целью стимулирования профессионалов в культуре, искусстве и средствах массовой информации предлагается ввести в качестве обязательной нормы выплату авторского гонорара за выступление представителей культуры и искусства на телевидении, радио и в прессе.

27. Необходимо выявить и продвигать новых руководителей в области культуры (это касается как творческих объединений, так и частных предприятий).

28. Разработать программу по изучению опыта других стран в сфере культуры и адаптировать этот опыт к условиям Республики Молдова.

29. Воспитывать каждого гражданина страны как требовательного и постоянного потребителя художественных продуктов: граждане являются самым надежным источником финансирования культуры и искусства.

30. С целью обеспечения равного доступа населения к культурным ценностям предлагается возродить организацию гастроли театров, концертных организаций в районные центры и общины. Для этих целей Министерство культуры и местные публичные власти должны открыть специальную статью частичного финансирования (стимулирования) этих турне (расходы на транспорт, проживание, а в некоторых случаях, суточные).

31. Стимулировать деятельность меценатов и спонсоров в области культуры на национальном и местном уровне.

32. Разработать новую программу по реконструкции и ремонту культурных зданий в сельской местности. Включить в данные проекты компьютерные, выставочные и конференц-залы, помещения для художественного обучения и библиотек.

33. Требуется улучшение подготовки кадров на национальном и местном уровне, согласно требованиям рыночной экономики, которое включало бы:

- a) сохранение всей системы художественного образования, находящегося в подчинении Министерства культуры;
- b) включение в номенклатуру специалистов следующих специальностей: «Менеджмент в области культуры» и «Культурные мероприятия»;
- c) учреждение высших режиссерских курсов (кинопроизводство, драматический театр, музыкальный театр);
- d) учреждение стипендий для стажировки за границей;
- e) внедрение национальной программы непрерывного образования для музеиных кадров (не менее одного раза в пять лет) и учреждение Методического центра музеографии;
- j) вменить в обязанности Национальному центру народного творчества обязательное обучение менеджеров культурных учреждений и народных мастеров страны.

34. Необходимо установление постоянного диалога между политиками, представителями искусства и потребителем художественной продукции;

35. Продвижение в Молдове культурных ценностей Европейского Союза; вовлечение представителей культуры в реализацию программ и проектов, осуществляемых Республикой Молдова совместно с Европейским Союзом;

36. Для обеспечения равного доступа к общественным фондам предлагается расширение способов финансирования художественных проектов посредством организации конкурсов (включая конкурсы в сфере архитектуры и благоустройства).

37. Реализация государственной языковой политики в области закупки и показа фильмов, показа фильмов из национального наследия.

38. Пересмотр статуса Агентства «МолдоваАртПродакшн» с целью предоставления ему функций консультативного органа в области получения фондов извне.

39. Проведение лотереи, связанной с культурой и культурными ценностями.

40. Решением правительства или приказом министерства обязать культурные учреждения (организации) установить постоянные отношения с обществом-потребителем продуктов творчества, а именно: проводить опросы общественного мнения, вести рекламную кампанию предстоящих премьер, презентацию дисков, рекламу выставок; организацию пресс-конференций; ответы в установленном порядке на критические замечания потребителей художественной продукции; открытие фан-клубов; создание фотографий, значков, футболок, альбомов с изображением эмблемы учреждений или подписями звезд.

41. Пересмотреть регламент по минимизации цен на сдачу в аренду временно неиспользуемых помещений в учреждениях культурного назначения при условии, что деятельность арендатора связана с культурой и досугом, а сам арендатор снискал репутацию распространителя культуры.

42. Увеличение в городе Кишиневе и открытие в каждом городе/районном центре специализированного магазина по продаже предметов искусства и народных промыслов. Разработка и реализация плана по изданию и изготовлению проспектов, альбомов, значков, афиш, футболок, туристических буклетов, других реквизитов, которые способствовали бы рекламированию достижений Молдовы в области культуры и искусства. Открытие в театрально-концертных учреждениях киосков сувениров и предметов искусства.

43. Решением Правительства установить, чтобы определенная доля призов в различных розыгрышах, конкурсах, викторинах, олимпиадах состояла из предметов художественной ценности или изделий народных мастеров (предлагается 25 %).

44. Утвердить на определенный период решение о том, чтобы объявления в письменной и электронной прессе о культурно-художественных мероприятиях (фестивали, премьеры, концерты, спектакли/фильмы, концерты, книги, диски, видеоклипы и т. д.) считались рекламой социального характера и распространялись/печатались бесплатно.

45. Учредить почетное звание «Меценат национального искусства».

46. Произвести оценку зданий творческих объединений, домов прессы, домов актера, художественного фонда, проанализировать соответствие их фактического использования и изначального назначения; принять меры по ремонту/реконструкции этих зданий. Предлагается также выделить фонды для создания в новых зданиях столицы помещений, которые могли бы стать художественными мастерскими.

III. Другие цели

1. Необходимо, чтобы деятели культуры и искусства перешли от споров к диалогу с властями нашей страны всех рангов, так как отсутствие подобного сотрудничества означает изолированность от общества и застой в культуре.
2. Творческие работники должны получить свободу творчества, авторские права, возможность обращаться за поддержкой к правовым органам и общественным организациям.
3. Требуется создание организаций по саморегулированию в области культуры; необходимы разработка кодексов поведения творческой личности, создание сети творческих НПО в регионах страны.
4. Сохраняется проблема организации мер по принятию политики в сфере культуры;
5. Гражданское общество должно следить за методами достижения перечисленных целей (стратегий), обнародовать достигнутые в определенных регионах и областях успехи.
6. Разнообразить формы сотрудничества между театрами, музеями, концертными учреждениями, домами культуры, библиотеками.
7. Предлагается организовать на национальном уровне программу подписки с участием Национальной филармонии и других театрально-концертных учреждений.
8. Было бы своевременным, если бы примэрии, школы, лицеи, отделы культуры организовали экскурсии в Кишинев с целью приобщения к культурному потенциалу столицы.
9. Актуальной остается проблема увеличения объема культурных передач в учреждениях теле- и радиовещания (в частности, на «Телерадио-Мoldova») и проблема сохранения художественной продукции (запись и хранение в архиве записей театральных спектаклей, концертов, культурных мероприятий, выставок).
10. Ужесточение требований для кандидатов на получение звания члена творческого объединения.
11. Упорядочить и утвердить деятельность бизнесменов, которые постоянно поддерживают культуру, искусство с тем, что они могли стать почетными членами творческих объединений, а также предоставить возможность получения ими почетных званий, государственных орденов и медалей.
12. Деятели культуры и искусства должны составить программу действий и ответственности за эстетическое воспитание граждан своей страны.

VISION ON CULTURAL POLICY OF MOLDOVA:

from changes to sustainability

Preface

This book appeared from our desire to pave the ground for the capacity building process in the cultural sector of the Republic of Moldova. The materials which have been collected in this book, reflect the results of a multi-year project which aimed to achieve the following goals:

- to develop several initial cultural policy visions and identify concrete practical measures for cultural development in the Republic of Moldova;
- to attract a significant number of local stakeholders from the cultural sector and give them the possibility to share experiences, express their ideas and opinions, formulate their recommendations in the cultural policy area;
- to help local cultural actors fulfill their current needs, promote interests and advocate in their name at all relevant policy levels;

The presented materials are based on the evaluation and outcome of different activities developed in the framework of the project.

Five round tables have been organized with representatives of performing arts, visual arts, literature, cultural industries and houses of culture involving cultural administrators both from big cities and provinces, leaders of state cultural organizations, the private sector, the third sector (non-governmental organizations in the cultural sector), executives at different decision-making levels in culture.

A 3-day long international conference entitled „*Visions on cultural development in the Republic of Moldova*“ gathered representatives of the cultural sector, public administrations, policy-makers, local and international experts, business and other relevant stakeholders. The conference included public debates, lectures held by experts and practitioners, workshops, drafting of concrete proposals and presentation of platforms for innovative ideas on cultural policy in the Republic of Moldova.

The organizers of these activities are strongly convinced that reflecting results in this book, might contribute to the understanding of the key role culture holds in the social development and quality of life improvement in the Republic of Moldova, as well as catalyze a sustainable development of the Moldovan cultural sector and the intercultural dialogue and cooperation.

Victoria Miron,
Cultural Policies and Mass Media
Program Director,
Soros Foundation-Moldova

METHODOLOGY

The present report was accomplished in three stages.

The first one was targeted at establishing the procedure of selecting the information regarding the Moldovan cultural policy, the priority problems and fields of the Moldovan cultural system as well as the methods of involving a large number of field specialists in the debates with regard to the determined problems.

In order to achieve the set goals, a group of 5 people, experts in different domains of strategic management and culture was selected on the basis of an open competition. They are: Valeria Grosu, writer, freelancer, author of the general tendencies and data in the European Cultural Policy Compendium; Veaceslav Reabcinschi, director of Cultural Policy Center, Stefan Rusu, Center for Contemporary Art KSA:K, editor-in-chief of the TV program „Other Arts“, projects and exhibitions director, project coordinator, sculptor; Victoria Tcacenco, associate professor of the Academy of Music, Theatre and Fine Arts, Ph.D. in Arts Studies, head of European Integration and Academic Mobility department, director of the Music Unlimited NGO, Iurie Filip, economist, project coordinator of „The New Alternative“ NGO.

After a long row of debates and meetings in the frame of the Ministry of Culture and Tourism there have been established the following priority fields, which are to be studied: interpretative arts, visual arts, literature, cultural industries, cultural houses as means to promote culture in the villages.

The project „Visions on Cultural Policy of Moldova: from change to sustainability“ is the first project in Moldova that stakes, at least at this stage, on the cultural orizontala.

From a certain point of view, this way it avoids the failures of the „National report on Moldova’s cultural policy“ (developed in 2001, in the frame of the MOZAIC project of the CE), where the national cultural policy is presented in the best case through the eyes of a representative from each cultural field or through those of a civil servant in the cultural area.

The second successfully avoided mistake regards the applied methodology.

Representatives from different cultural sectors where asked to ponder on some important components which are the object of the cultural policy in general, but in the light of the represented sector. Experts have also established the priority issues with which Moldova’s cultural system has to deal:

- Decentralization of the cultural act and ensurance of the population’s equal access to the cultural values
- Protection and development of the cultural heritage. Maintaining the cultural identity;

- Reformation of the State vs Culture ratio;
- Involvement of the cultural system in the process of the community problems solving;
- Financing the Culture: diversifying the financing sources.

The second stage was aimed at selecting informative material regarding the approached problems from specialists in different areas, their opinions on solving those problems and selecting the best trained specialists for their further involvement in the project development.

At this stage the experts have carried out debates on each separate area in the frame of five round tables. The number of participants at each round table varied from 15 to 33 persons. Based on the gathered material, the experts have prepared a report on each separate area.

There have also been chosen the persons that will participate at the debate of the final report.

The third stage was aimed at developing the final report, based on the analysis of the report from each round table and study of the statistic and legislative material.

In order to increase the efficiency and dynamics of the work on the report, two of the experts, that in discussions with other team members have established the content and form of the final report, have reviewed the reports from each round table. Based on this analysis, on the statistical and legal materials, a final report was prepared in accordance with the approved form.

The round tables were held in the participation of representatives of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Moldova, that has confirmed its interest towards the project through its participation as a partner and has named a person responsible for coordinating the project. Thus it was possible to present different views on the issues addressed, both, that of specialists in the field and of the public administration. It is regrettable that the representatives of the Ministry failed to participate in all the round table debates, taking part only in a round table for problems regarding the performing arts.

Chapter I

THE LEGAL FRAMEWORK GOVERNING THE CULTURE OF MOLDOVA

The Constitution of the Republic of Moldova, the country's fundamental law, determines the right of citizens to creation by Article 33, which provides „(1) freedom of artistic and scientific creation is guaranteed. Creation is not subject to censorship. (2) The right of citizens to intellectual property, their material and moral arising in connection with various types of intellectual creations are protected by law. (3) The State shall contribute to the preservation, development and propagation of national and world cultural and scientific achievements.“ The Constitution also establishes the responsibility of citizens for the environmental protection, conservation and protection of historical and cultural monuments (art. 59).

The cultural framework and all areas of cultural activity are governed by the *Law of Culture nr.413-XIV* of 27.05.99. The passing of the law aimed at guaranteeing and protecting the constitutional right of Moldovan citizens to cultural activities, establishing the basic principles of cultural policy of the state and legal norms which provide for a free development of culture. The law establishes the state's obligations, rights and freedoms in the field of culture, the national cultural heritage, the people of creation, the financial organization and regulation of culture.

By this law the state assumes responsibility for the elaboration of cultural policy and establishing priorities in cultural development, for elaborating and funding of state programs on protection and development of culture, determines directions, forms and methods of their application, protects the rights of creative people to intellectual property, defends their interests and assets related to their creative activity, ensures free access of citizens to cultural activities, values and goods.

All monuments, located in Moldova, as part of its cultural and natural heritage are protected by the state under the *Law on protection of monuments no. 1530-XII* of 22.06.1993. The register of monuments is based on investigations conducted by the Ministry of Culture and its subordinate institutions, ministries and concerned institutions, the Academy of Sciences, higher education institutions, public organizations, scholars, museum and library workers, private individuals.

Protecting monuments by the state provides insurance for track work, studying, implementing value, rescue, protection, conservation and restoration, expansion of material basis, use and accessibility of monuments for various investigations in the process of training and dissemination. Protection by the State is exercised by Parliament, the

Government, by the district, municipal, town and community bodies and their executives – prefectures and city halls.

Protection of documentary monuments is made on the basis of the *Law on archive fund of the Republic of Moldova 880-XII* of 22.01.1992, which establishes the principles of organization of work on records, storage and use of Fund papers. According to the Law, the fund consists of the state paper archive, the public paper archive, the paper archive of individuals, citizens of the Republic of Moldova, documents and archives of past life, which today is in possession of state institutions, public organizations and individuals from other countries.

The general legal framework for the organization and functioning of museums in the Republic of Moldova is established by *Law on museums nr. 1596-XV* of 27.12.2002. The state ensures equal conditions for the organization and operation of museums, regardless of the profile and type of property to them. The law defines the museum heritage, establishes the organization and functioning method, the state responsibility towards the work of museums, museums rights and the guarantees of social workers of museums, material and technical basis and funding of museums, the organization and liquidation of museums. The central authority with powers and skills in the field of museums, which draws up field regulations and applies the legal provisions is the Ministry of Culture.

Namely, the ministry through the means of the central body and specialized structures in subordination ensures the record of all types of museums, as well as the development and implementation of the strategy in the field of national museums, the compliance with laws, regulations and methodology in the field, ensures the fulfilment of commitments assumed by the Republic of Moldova through the international conventions related to the functioning and protection of museums, represents the State in dealing with owners and managers of museums.

The legal framework of libraries is governed by the *Law on libraries nr. 286-XIII* of 16.11.1994. This law establishes the basic principles of library work: accessibility, apolitical hiring, professional autonomy. The national library system is a set of library networks and library centers organized by territory and branch principles, founded and maintained by the state, designed to meet the interests and requirements of information, training and enlightenment of society and subjected to a joint coordination body. At the same time, the law contains rules on library collections, on the financial basis of libraries, the responsibility for breaching the law and the mechanism of international cooperation of libraries.

The basic principles of creative activity of theaters, circuses and concert organizations, the method of their establishment, reorganization, liquidation, financing and management is provided in the *Law of theaters, circuses and concert organizations no. 1421-XV* of 31.10.2002. The passing of the Law aimed at preserving local traditions and authenticity of the theater culture, of the performing arts, development and propagation of the achievements of art show, supporting inter-cultural relations, regional and international; ensur-

ing citizens' rights to freedom of artistic creation, to participation in the artistic process of theaters, circuses and concert organizations, ensuring access to their art; providing legal guarantees for the preservation of the system of municipal, departmental, local cultural institutions and arts of the State (including institutions of specialty education), and for the development of such institutions, regardless of their legal form of organization and type of property; creating conditions for discovering young talents, and for permanent supplement and renewal of the creative staff of theaters, circuses and concert organizations; creating the legal framework for economic and financial activity of public institutions of culture and art, a system of social protection for workers in the field.

The legal framework for the activity of craftsmen aimed at preserving folk art crafts and their development based on the authentic traditions of folk art is governed by the *Law on folk artistic crafts Nr.135-XV* of 20.03.2003. The activity in the artistic crafts field is regulated in confirmity with the following general principles: a) guaranteeing freedom of creation; b) guaranteeing the right of craftsmen to work independently as well as associate in structures with various legal forms of organization as provided by law; c) the state support of artistic crafts as well as of activities and scientific research in the field; d) promoting international collaboration in research, preservation and development of artistic crafts.

The law regulates the work of craftsmen, organizations and businesses of artistic crafts, the way of ascribing craft products to the category of objects of art, the powers of public authorities.

Copyright and related rights, the protection of these rights and the responsibility for their violation the law are covered by the *Law on copyright and related rights no. 293-XIII* of 23.11.1994. The Law regulates relations arising in connection with the creation and use of literary, scientific and art works (copyright), interpretations, phonograms and broadcast organizations programming (related rights). The author benefits from the exclusive right of the author of the work, resulting from the very fact of its creation. For the emergence and exercise of copyright there shall not be required registration, other special procedures or compliance with other formalities.

Copyright applies to works, regardless of their place of first publication, the copyright holders of which are natural or legal persons from the Republic of Moldova; it also applies to works published for the first time in Moldova, regardless of the nationality of the holder of copyright, and to other works in compliance with international treaties to which Moldova is party.

The Parliament of the Republic of Moldova passed a series of laws that regulate the activity of several institutions of cultural industries. So after long discussions and debates the *Audiovisual Code of the Republic of Moldova nr. 260-XVI* of 27.07.2006 has been passed. Passing the Code was to ensure protection of the programmes' consumer's rights to receive fair and objective information that would contribute to the free formation of opinion, the rights of broadcasters to editorial freedom and freedom of expression, the establishment of democratic principles of operation of broadcasting in Moldova.

The Code establishes the legal basis governing the processes of design, transmission and/or retransmission by means of radio and television of the programs services of broadcasters under the jurisdiction of the Republic of Moldova and the process of society's control over the activities of broadcasting institutions in Moldova.

State policy in publishing activity is regulated by the *Law on editorial activity nr. 939-IV* of 20.04.2000. The law provides the principles of prohibiting the monopol, maintaining full freedom, strengthening and modernizing the technical, material, organizational, legal and scientific basis. State policy in the editorial work is oriented towards: a) supporting national book publishing, supplying the market and library funds with editions in the official state language, providing the necessary literature to the central and local public administration authorities, to the educational institutions and to the cultural, scientific, legal and economic ones;

b) publishing the book with the support of the public authorities and that of the national-cultural communities. The State grants priority to the national book programmes, based on State control, aimed at ensuring operation and collaboration of the legislative, executive and judicial powers, of the health protection institutions and of the scientific, educational, cultural and social protection ones.

Realizing the need to develop a strategy for cultural development in the Republic of Moldova at a governmental level, several documents were developed. The first was the launch of the program *Development and protection of culture and art in the Republic of Moldova for the years 1993-2000*, being repealed in 1997. Its main purpose was the conservation and protection of cultural heritage, along with the maintenance of the system of institutions that provide the framework for the development of spiritual life. The set objectives were a short and long term priority, being funded from budgetary and non-budgetary sources, thus forming a plurivalent support system and creating conditions for the development and promotion of culture.

Another document, which can be considered an instrument of state policy in culture was that regarding the *Development and protection of culture and art in the Republic of Moldova for the years 1997-1998*. This strategy has drawn lines of activity, but did not provide solutions or practical actions, which could have raised the level of development of cultural institutions.

The program was extended until 2000 and later supplemented with a comprehensive strategic project till 2005.

Within the MOSAIC project conducted by the Council of Europe in Moldova for the first time in 2001, was released a study entitled „*Cultural Policy of the Republic of Moldova*“, conducted by Moldovan experts in collaboration with international experts, appointed by the Council of Europe. In the frame of the study there were developed a number of recommendations for cultural strategy development, among which the government is required to treat culture as an important factor of social changes, of economic development and regeneration, and to launch a national debate on cultural policy at national, regional and local level. Cultural policy should include strategies that would

attract new sources of public money to protect and modernize the institutions and networks of culture, tax measures to meet the specific needs of artists and cultural institutions in a market economy, implementation of incentives to encourage individual donors and sponsors, providing trainings in project development and management skills for cultural professionals.

According to the *Law of Culture* „the central public authority specialized in the field of culture, which coordinates cultural activities in the state is the Ministry of Culture. After the elections of 2005 and the approval of the structure of government, the Ministry of Culture and Tourism was created. The Ministry of Culture is the sole authority of the specialized central public administration, which promotes the state policy in culture, arts, publishing, printing, book trade, film and tourism. Following the reorganization undertaken within the Ministry of Culture there were created 8 directions. The general direction for strategy and development aims to develop the cultural policy of the Republic of Moldova, a document which is currently being worked at.

Chapter II

CURRENT CULTURE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

§ 1. Performing arts

Institutional structure of the performing arts consists of a network of 11 drama, comedy and musical theaters, 3 theaters for children and youth, National Opera and Ballet Theater, concert organizations (State Philharmonic, Organ Hall, the concert association „Moldova concert“), artistic collectives (two symphonic orchestra, a chamber orchestra and others), network of institutions of general music education (music schools for children) and professional (Academy of Music, Theater and Fine Arts, Music Lyceum „C. Porumbescu“, and Music Lyceum „S. Rahmaninov“, Music College „St.Neaga“ etc.).

The institutions of the performing arts are concentrated in Chisinau. The financial crisis had a negative impact on the arts - the technical material basis has degraded, because of low salaries, many practitioners have moved to other fields. Today the salary of a professor at the Academy of Music, Theater and Fine Arts is 780 lei (about 47 Euro). The population's poverty, and especially of the intellectuals, who are the main consumer, led to a decreased interest from spectators towards artistic products - shows, concerts.

For the same reasons artistic teams do not practice art tours in the country. The staff of cultural institutions do not possess knowledge and skills to work in market economy conditions. The economic situation is not favorable to the emergence and activity of artistic teams on private basis.

The essential change since 1990 is that the culture has become free and unconditional due to freedom of expression, but at the same time society, in general, and especially the artists-creators faced major difficulties in the exercise of the creative act because of the financial collapse, lack of a strategy of the concerned Ministry and the transition period that is much too long. In such conditions artists-creators faced complex problems, their activity as free lancers not having any proper legal cover.

The law on theaters, concert and circus organizations does not function in practice. Lack of financial means and mechanism for centralized funding of cultural institutions does not stimulate activity and creativity of cultural institutions. There is no regulation that would establish the mechanism, the priorities and principles of financing the institutions. The central and local budgets continue to be the sole source of financing for cultural institutions and activities. The NGOs do not have access to these funds.

A possibility to solve financial problems for the concert and theatrical teams are tours abroad. Thus, the Opera and Ballet Theatre troupe has numerous trips abroad

which take several months. Therefore, the number of performances presented in Moldova is quite small.

Economic stability in recent years has changed the situation a little. Thus, if in 2004 there were presented 1833 shows, then in 2005 their number was 2117 and the number of spectators who visited theaters increased from 314 thousand to 368 thousand, respectively.

Our cultural institutions could not develop without sufficient (quantitative and qualitative) human resources. After 20 years of socio-economical transition many professionals left the country or their profession, the fluctuation of professionals negatively influences the cultural and educational level of our institutions.

The discussion demonstrated that majority of cultural workers, cultural and artistic elites of the RM support the idea of the model of cultural policies which combine the state support and a private initiative development. Nobody expressed desire to be free from the state and to organize their activity in correspondence with market conditions and requirements. The majority of them are strictly convinced that the state's support is necessary. And what is more, they insist upon a strong state support in culture and arts.

Therefore the Moldovan model of Cultural Policies is based on a strong influence of state upon cultural institutions and activities, but with some signs of democratization (decentralization, transparency, combination with market mechanisms, etc.). There is a paradox: many art leaders are complaining that the pressure of state is high enough (the political forces use culture as their instrument of political influence, the Ministry of Culture and Tourism nominates loyal directors, the ministry attribute different categories for different theaters which mean different level of financing etc.).

At the same time they are not ready to accept more democracy, more independence: instead of free competition they prefer to stay under the state „umbrella“. The only sector which feels more freedom in decision making, in artistic policy and fundraising strategies are market oriented successful pop music units or independent art managers and producers („Cuibul“ producing center which deals with famous pop rock group Zdob&Zdub).

The specific feature of situation lies in the fact that for many years the donator nr.1 in culture and arts for Republic of Moldova was Soros Foundation which supported music and theatre through different programs, grants system, honorable premiums etc. Now this source doesn't exist anymore, but we also don't have alternative sources and could apply for grants exclusively to international foundations. This situation has both negative and positive effect (art organizers understand more clearly the necessity to work with state bodies, to push them, obtaining money from state sources).

Another solution to get some financial support is collaboration with international organizations which support political, economical and social changes within the Republic of Moldova. For example, a drama performance „A șaptea cafana“ reflected the women's traffic problems in Republic of Moldova have been supported by international foundations.

At the same time there is no real interest of international organizations which provide grants in arts and culture especially in music: these areas are not a priority of international donors.

§2. Visual arts

Examining the area of visual arts as a whole cultural frame in Moldova obviously can not be fully assessed at a round table, and although such a scan hasn't been undertaken since initiative after 1990, the initiative of the Soros Foundation-Moldova and the European Cultural Foundation is highly desirable to identify the problems faced within the visual arts.

State institutions were not present at the round table convened to scan the current situation in the cultural sector in relation to visual arts and to present to the public opinion and key players the priorities and the strategy that this institution promotes in the field of culture. Thus neither the Ministry of Culture or the Chisinau municipal administration has delegated representatives to take part in these discussions although they were invited by the organizers and coordinators of round tables. On another register and according to the words Mr. C. Ciobanu's who attended the round table on the performing arts section, there is a strategy and set of cultural policies which were supposed be publicly available in late April 2007. Such an approach to the problem of cultural policy development has no connection to the reality because the main actors in the cultural sector until this moment were neither informed nor consulted in any way.

There is however an account that in the period after 1998 the state program „*Development and protection of culture and art in the Republic of Moldova between 1997-2000*“ was promoted. The given program had no effect whatsoever on the visual arts actors.

The period of transition from centralized to market economy conditioned the reformation of the institutional system of fine arts. The number of orders has decreased, especially those for the Plastic Fund of the Artists Union (UAP), the workshops maintenance prices have increased, the possibility of obtaining a workshop has lowered due to lack of construction of new rooms. Lack of markets led to a mass migration of artists and their works abroad. Thus, professional art escaped the ideological marginalization, but hit the economic marginalization. Number of items sold and the gains obtained are ridiculous.

The liberalization process, the disappearance of ideological censorship and administrative prohibitions have contributed to the diversification of forms of association among artists. Although the Artists Union remains the largest artists public organization from Moldova, it has changed its activity dramatically, converting from a guild association to an association of groups of artists, united on the basis of ideas and creative platforms. Usually these groups are not large and yet their period of activity is quite low. As an example can serve organizations of artists „Ghost“ that activated between 1990 - 1993, the „Ten“ was created and abolished in the same year 1993.

A special role in the artistic life is played by the Center for Contemporary Art KSA:K, which has been promoting contemporary art locally since 1997. KSA:K contributed essentially to the strengthening of international relations in the area; to the development of advocacy activities that aim to define and strengthen the position of the artist and contemporary art practices in society; to the contemporary art commercial product diversification, market access and selling the product. Exhibitions, Center activities acquaint the Moldovan spectators with new trends and means of artistic expression in contemporary art.

Lately, through various cultural activities, the artists associations „Papyrus-Studio“, „Ars Dor“, Association of Young Artists „Oberlicht“ showed themselves. The Association of Artists „Papyrus-Studio“ is a NGO, operating since 1999 and aims to animate the artistic life of the Republic of Moldova through implementing new technologies and materials: in particular experiments in manual paper, engraving, art-object.

The „Ars Dor“ association unites and presents a new generation of cultural experts, anthropologists, art managers, curators, artists, poets and intellectuals in Moldova. Since 2002 „Ars Dor“ has been implementing socio-cultural projects, which aim at the renaissance of society through culture, creating an alternative for young people in various areas of culture. For the study of artistic phenomena in Moldova, the Academy of Sciences offers the working stations „Fine Arts“ and „Decorative arts, architecture and design“.

Artistic education in visual arts is achieved by institutions with valuable history and great achievements, like the Academy of Music, Theater and Fine Arts, the department of painting and graphic of the Pedagogical University, the College of Fine Arts „Alexander Plamadeala“, School of Arts „Igor Vieru“ etc. According to the Director of the „Ars Dor“ Association- Ghenadie Şonțu, the Moldovan Parliament hasn't got an explicit, clear strategy but the latter is rather ambiguous and contradictory; the political orientation is towards the West and the economic one is towards the East (Russia) and is headed for collapse. The Ministry of Culture of the Republic of Moldova does not have a cultural policy and no clear strategy to develop the cultural sector. Moreover, there is no law governing the relationship artist-state. The Ministry of Culture should be an advocate for culture, but in reality fails to fulfill this task. At the same time there are no publications on culture published in Moldova in the aftermath of 1990 which would help to inform the public and the professionals. The only document to which we can refer in the post 1990 period is a document on the situation in the cultural sector in Moldova prepared by Valeria Grosu and which can be found on the site of Ericart European Comission 2007 (<http://www.ericarts.org>). The legislative framework on visual arts is also not defined, in particular there is no law governing the status of the artist. In the view of the Chief of the Ialoveni Cultural Department- Claudia Sersun the role of the Ministry of Culture and of the local authorities in promoting culture is not yet defined. The Ministry must have the function / power of attorney of culture, but also there is a need for a decentralization of the whole administrative system.

There is a profound crisis of cultural administration, both central and local, there is no training program for cultural operators, while the need for a new generation of managers in the cultural field is acute. It is also essential to define the exact role of each actor in the cultural sector from the central and local authorities. Decentralization is necessary since there is not promoted cultural product in the regions. The UAP Moldova President - Anatol Rurac believes there is no real dialogue between UAP and the Ministry of Culture, while the State seeks only its own interests, those of a political party implicitly and of the bureaucracy, and therefore the basis of viable and constructive relations can not be built.

§ 3. Literature

Literature is one of the few cultural fields that up to this day does not have a specific legal framework. Laws relating to literature are part of the general legislation or of that of the sectors connected to literature: *Law on Culture* (1999), *Law on Copyright and Related Rights* (2000, amended in 2003), *Law on the libraries* (1994) *Law on publishing* (2000, amended in 2001), *the Broadcasting Act* (1995), *Law on Charity and Sponsorship* (2002).

The little functionality of these laws and the outdated statute of the Writers Union, an organization long turned to guild union (not that it was efficient), the uncertainty the creative intelligentsia has entered have generated a range of issues focusing, contrary to the expectations, on the fundamentally changing status of modern literature.

Literature currently faces a difficult process of mentality change, beginning to realize that, besides its basic function, it provides cultural services to the population. However, this radical change of status does not yet have an adequate mechanism of operation. One example: independent by all its rules, in achieving this goal literature depends on a set of conditions that good preparation for this task often can not overcome.

Literature is an economic force and its cultural product is multidimensional: it produces general culture, education, vision and power of choice, civilization, humanity etc.. Paradoxically, however, this economic force is not taken into account within the development programs in the state!

Due to the universality of its concerns, the literature is involved and may be useful in several areas, but the cultural policy towards this art field is one of marginalization.

Along with many other cultural sectors, literature is always frustrated by the triviality and inequity of the decisions taken „somewhere“ and by „don't know who“ on its initiatives (through excessive fees and taxes, lack of incentive programs and criteria for literary projects, isolation from the public, fees under any limit of existence).

The writer earns his own living in institutions or patronage from royalties. But these rights do not make enough money to provide creative activities. In Moldova writers lack a flexible fiscal framework and a system of social assistance.

The writer has to handle all problems arising from the creation, but also from the carrying out of the literary product. This situation is worsened by the fact that the abso-

lute majority of literary men don't have the skills and knowledge necessary to promote their creations in market economy conditions.

Along with these issues, literature faces the consequences of its own illusions. Its status, „comfortably“ during the totalitarian period and „exclusively“ during the linguistic revolution is no longer valid in a market economy. For in its logic devoid of gratitude saving the writer is not only the acceptance of literature, but also overcoming inertia, expansion and diversifying strategies for action.

§ 4. Cultural industries

Among the core areas of cultural industries in the Republic of Moldova can be highlighted television and radio, producing and distributing movies, editing and carrying out books, advertising, media, folk crafts, show-business.

Television and Radio

The first television station started broadcasting in Moldova in 1958. First *Broadcasting Law*, passed in 1995, laid the early development of broadcasting based on diversification of sources and forms of ownership. TV market started on the basis of two television stations with national coverage - national channel „Moldova 1“ and retransmission of Russian channel „ORT“. Later on, these two TV stations were joined by the retransmission of the Romanian state television TVR. The rapid development of broadcasting in the neighboring countries has led to development of the retransmission of foreign TV productions to the detriment of domestic production. The quality of the programs of the main producer of TV programmes, national channel „Moldova 1“, can not compete with other television stations. Advertising placement was focused on the productions from retransmitted TV, especially those from Russia. In 2006, along with the above mentioned TV stations with national coverage, a private station appeared listed as television channel NIT, which offers a compilation of programmes retransmitted from various television stations in Russia and from local programs. During these years the market of local TV stations has grown representing in early 2007 about 35 local broadcasting studios via ether. The products of these studios consist of news and thematic programmes.

Cable operators with local coverage, mostly don't produce shows, but they retransmit TV stations from Russia, Ukraine, Romania within their packages. The largest cable television company is the operator Sun TV, which broadcasts in Chisinau and retransmits over 40 TV stations - local, Russian, Romanian, Ukrainian, entertainment in English, French and Italian. Cable television stations now operate in all districts of the country, providing services not only to residents of cities and towns, but to rural residents too. The total number of cable operators adds up to 160 stations.

The first radio station that started broadcasting regularly in Moldova was launched in 1930. In Moldova there is only one radio station with national coverage - national

station Radio Moldova, which is part of the public company „Teleradio Moldova“. There are also a number of stations with regional coverage, that retransmit programmes from Romanian and Russian radio stations with brief interferences of their own broadcasts, which are mostly news programmes. Local radio stations are located in the absolute majority of districts, and constitute about 44 stations broadcasting through ether and one radio station to broadcast via cable.

Only the national TV channel „Moldova 1“ and national radio station „Radio Moldova“ budget financed. Otherwise, all the other radio and television stations are self-financing private enterprises.

The public authority that regulates and coordinates the operation of companies, studios and stations in broadcasting is the Broadcasting Coordinating Council. The legislative framework, which determines the activity of the BCC is based on the *Audiovisual Code of the Republic of Moldova, the Telecommunications Law, the Press Law, the Law on Access to Information, the Law on Copyright and Related Rights*. In July 2006, after the Council of Europe Parliamentary Assembly's recommendations and detailed discussions with the civil society, the Moldovan Parliament adopted the new *Audiovisual Code*, which many experts say, is a significant step towards improving the activity conditions of radio and TV operators. Meanwhile, one of the basic issues that the new code has not managed to eliminate is the influence of politics on the work of the Broadcasting Coordinating Council and the Public Company „Teleradio Moldova“.

Production and distribution of film

Film production in Moldova began with the launch of the studio „Moldova-film“ in 1952. The first documentary films that were shot in the same year were („Codri“ and „Moldovan cans“), and the first drama film was released in 1957 („When a man's not where he belongs). In the 80's, the Moldovan studio productions asserted themselves on the international market, even winning the Grand Prix at Cannes. In the late '80s, the studio „Moldova-film“ produced annually over 25 documentaries, 3-4 drama and feature films and 4 cartoon movies. With the economic problems of the transition period, the degradation of film industry began in Moldova. Amounts allocated from the budget were not able to cover any running costs of the studio. However, due to alternative funds, private studios began to appear for the production of films - „Buciumul“ (1992), „SINM“ (1992), OWH Studio (1995) etc. Lately, the state allocations for studio „Moldova-film“ have increased, and therefore 5 short films, 9 documentaries and an artistic feature documentary were made in 2006.

Similar to the production of films, along with the transition to market economy the system of film distribution and projection was destroyed. Cinemas have been privatized, and new owners, mostly, haven't been able to provide the new spaces with refurbishment and cinema facilities. The first cinema theatre that was re-equipped using modern technologies was „Patria“, which now turned into a network of cinemas with three halls in Chisinau and one in Balti, Cahul and Ungheni. In Chisinau there operate three

more cinema theatres technically well equipped - „Flacara“, „Odeon“ and „Gaudeamus“. Besides „Odeon“ cinema where much of the production is presented in Romanian, all other cinemas run films imported from Russia and presented in Russian. In rural areas there are 44 operating cinemas.

Coordination of film activity in Moldova, between 2001 - 2005 was conducted by the Department of Cinematography within the Ministry of Culture of the Republic of Moldova. The aim of the department was to promote the state policy in the sphere of cinema production, cinema activity in regulation in the private area, creating the conditions necessary for the production, dissemination, exploitation, conservation and restoration of cinematographic works of high artistic value. In 2005 the Department was transformed into the Cinema Department within the Ministry of Culture and Tourism, and in 2006 it was liquidated. All these frequent and radical changes show a lack of clear strategy in Moldovan film development and the backwardness in the national cinematographic policy making might lead to a total decline in this area of cultural industries.

Editing and selling books

According to the estimations made, there are more than 250 publishing houses in Moldova. Out of them, 20 are viable and working. The absolute majority of editorial production is carried out by private publishing houses. State publishing houses „Cartea Moldovei“ and „Lumina“ cover only 2.3% of the market for edited products. Although the government has no strategy for development and promotion of the book, the printing unit number increased from 1.9 thousand units printed in 2002 to 2.4 thousand units printed in 2005. The share of Romanian language editions was of 78% in 2005. By adopting the *Law on editorial activity*, the state policy in publishing field was based on the principles of monopol prohibition, full respect of freedom, strengthening and modernizing the technical and material, organizational, legal and scientific basis. The legal provisions stipulate that „the state policy in publishing is geared to: a) supporting national book publishing, expanding the market and libraries' funds containing editions in the state language, providing the necessary literature to the central and local authorities, to the educational, cultural, scientific, legal and economic institutions b) publishing the national book with the support of the national government the national-cultural communities. „ Achieving these legal provisions requires a set of documents that would regulate the mechanism of state control, would set the priorities of state orders in book publishing, would ensure conditions for competition and transparency for state placed orders.

Exemption from value added tax for publishing houses helped reduce the price of end product and increase the amount of book sales. The language area shared with Romania directed the publishing activity in Moldova towards the Romanian market, which is much larger and more responsive.

At the same time, the Moldovan market severely lacks several editorial products, such as textbooks for higher education institutions, books specialized in auditing, tech-

nology, diplomacy, etc. Solving these problems is the concern of the state, as the reduced consumer market makes publishing these books inefficient.

Another problem with the legislative framework is that the publishing houses are unable to get copyrights. The legislation provides the mechanism for purchase of copyright only for a strictly defined period of time.

Lack of cooperation between publishing houses, lack of a coordinated plan of editorial publications, lack of literary criticism, poor technical equipment for the printing houses, lack of qualified staff and specialists, increased printing prices - are just some of the issues which the publishing houses are facing and have to be solved for a sustainable development of book production in Moldova.

The Ministry of Culture and Tourism exercises its rights as shareholder and director of the state property and assets which are in state management in 30 joint stock companies of which 13 are bookstores located in different districts. The biggest bookstores are situated in Chisinau - „Făt-Frumos“, „Cartea Moldovei“, „Cartea Academică“. Businesses dealing with book sales, whether joint stock or limited liability companies, are subject to the same taxes and duties as other commercial enterprises.

Sincere venues from books are smaller than those from other kinds of commerce, business organizations have to undertake other activities such as putting premises on lease, sales of other goods in the book stores. The current state of editorial production market requires close collaboration between publishing houses and book sellers, price policy coordination between stores, carrying out strategies to promote books with the involvement of publishing houses and book stores.

Publishing of books in Moldova is regulated by the *Law on Book* and the *Publishing Law* adopted passed by the Parliament on April 20, 2000. This laws have laid down the development of publishing book publishing. During these number of books and brochures published was in constant growth? So if in 2000-1300 printing units were edited, out of which 939 in Romanian, then in 2001-1715 (1244) printing units were edited, in 2002 - 1890 (1378), and in 2005 the number reached 2386 (1670) printing units. The total number of printed products in 2005 reached 2.4 million units, including 1.9 million in Romanian. The fiscal sparing for publishing houses, (exemption from VAT), new digital technologies, common linguistic space and Romania's EU accession creates opportunities for book producers in Moldova. At the same time there are problems that need to be resolved by optimizing the exposure of legal terms relating to taxation of copyright, free flow of information.

Privatization of libraries from the single network of book stores „Luminița „, conducted in Moldova in the mid-90s, destroyed the centralized book distribution system created during the Soviet times. Libraries, particularly those in rural areas could not meet the new, tough conditions imposed by the market economy. Currently, book sellers are companies, which pay the same taxes and duties as any other traders. Since income from selling books is small and there are no tax or any other exemptions, few compa-

nies or natural persons risk to make a business in the selling of books. An exception may serve the municipality of Chisinau, which over several years has made a program of book sales, offering various economic incentives to companies, which contributed to a more rapid development of libraries in comparison with other localities in the country.

Advertising

Advertising is a basic tool that helps to promote goods and services. And at the same time it is a product of creation. The formation of the advertising market in Moldova began with the economic transition to the new activity terms, based on the laws of market economy.

Advertising agents activity is regulated by the *Law on Advertising* adopted on June 27, 1997. Lately, this area has been developing into a very dynamic system and increasing annually by 25-40%. Thus, so far, there are more than 200 agencies providing advertising. Multinational brands agencies are few for the time being, but market and income growth rate is a decisive argument for business men abroad. In 2006 the advertising business volume was over 14 million USD. 80% of the advertising financial circuit of Moldova is financed from outside the country, resources brought by advertising agencies, which are spent in the country. This money is tax deductible, creates jobs, thus increasing the capacity of the consumer market. However, this area remains behind in comparison to the level reached in the neighboring countries Romania and Ukraine.

Experts believe that many of the situations considered by the *Law on advertising*, have lost up-to-dateless and have to be corrected. Particularly, it is necessary to effect the amendments in respect of articles that regulate the notion of advertising, the scope of the Act and the general requirements applicable to advertising and its broadcast. The concept of „advertising“ should also be clearly, practically and comprehensively defined in order to avoid litigation. Thus, periodicals and fiscal authorities do not interpret the same way the problems related to as political advertising and advertising unrelated to commercial activity taxation such as the announcement of vacancies, half-yearly report of banks, notices of joint stock companies, legal claim of the parties if their address is unknown, etc.

The press

The total annual circulation of magazines and periodicals in the period between 2002 - 2005 has doubled from 3.5 million copies a year up to 7.0 million copies. The share of magazines in Romanian also continued to grow and increased from 34% in 2002, up from 48% in 2005. A more difficult situation is observed in publishing newspapers, the total circulation of which remains at the same level of 1.2- 1.5 million copies through the years. According to sociological data, for 80% of the population, the main source of information is the television and only 26% receive information from the press. The difficult socioeconomic situation determines the population's attitude towards the printed editions. Inferring from the structure of family budgets, we can say that printed media products occupy last places among consumer preferences, and make-up only 0.43% of all

expenditure in 2005. During the last years the situation hasn't changed significantly. According to the experts' estimation, in rural areas, this percentage makes up only 0, 27.

The prices for printed editions have been growing much slower than the consumption basket, thus in the period 2001 - 2005 they increased only by 19.3% while the consumption basket has increased by 36.8% and the demand for mass-media products shows no upward trend. However there are opportunities to form demand because within the same expenses structure, a pretty impressive percentage goes to alcoholic beverages and tobacco. In order to change the situation it is necessary to modify the offer of printed editions, including through selling periodicals in some other places.

The activity in the media field is regulated by the *Press Law* adopted on October 26, 1994. This law establishes the relationship between printed media outlets, state and society by providing the rights and determining the obligations of journalists and media outlets. In February 1999 the Moldovan Parliament passed *Decision no. 277-XIV* approving „*The view on support and stimulation of mass media outlets by the state for the years 1999-2003*“ At the moment, the provisions of this decision maintain their importance, as many of those listed in the above-mentioned conception remain un-enforced because, throughout this day there is no law on state support of mass media, there are no fair conditions for the activity of informative-publicistic media outlets without taking into account their ownership and their legal structure. However, not enough effective mechanisms are created that help develop the national press, and there are no facilities for mass media, including tax matters. Moreover, state subsidies granted to particular mass media are a testament to the differentiated approach practiced by the state, and create inequality among the existing periodicals in Moldova.

Folk handicrafts

The activity of folk craftsmen, their organizations and enterprises related to artistic crafts are carried out under the *Law on handicrafts* approved in March 2003. In accordance with this law the craftsman is entitled to operate both based on agreements with legal entities and as an individual entrepreneur without registering as a legal entity. Craftsmen can operate in different legal forms of organization provided by law. Their activity is coordinated by *Folk Handicraftsmen Union* (PMU) in Moldova – a creative union which brings together the most representative folk craftsmen in the country and operates under its statute aiming at the preservation, development and spread of artistic crafts. Currently the union has over 250 members, folk craftsmen, who work in different fields such as folk pottery, straw knitting, weaving art, decorative stone, leather, wood, crocheting, making folk instruments, knitting in vegetable fiber and so on. The public authorities must grant folk artisans, their organizations and artistic handicrafts businesses tax exemptions and other facilities.

The most difficult obstacles in practicing folk handicrafts in Moldova are related to lack of market, importing raw materials, incorrect assessment of the value of artistic works, including folk craftsmen in the general category of entrepreneurs without specific differentiation of this work, no mechanism for awarding the title of „craftsman“.

Show-business

The development of show industry in Moldova remains far behind the achievements of the neighboring countries, particularly Russia and Romania, and is influenced largely by these markets. Moldovan TV-radio companies lack specialists and advanced techniques to create high quality show production. However, in the last few years more soundrecording studios were developed, which tend to make quality products not only for the national market but also for international ones. Various clubs activity is growing, the professionalism of the videoclips is increasing, there are some companies that have already good experience in organizing concerts, and, most important, the country has a large number of performers and artistic groups which are successful not only in Moldova but also abroad. A barrier to a rapid development of show-business is mostly the small and poor consumer market. That's why interpreters and artistic groups tend to perform more in other countries, primarily in Romania (Romanian speakers) and Russia (Russian speakers).

Another obstacle in the development of this industry is the non-functioning of copyright law. This in turn leads to the inability of manufacturers to invest in upgrading and selling of new production. Lately, the battle against the intellectual „piracy“ has become more efficient, but the situation is far from normal.

§5. Houses of Culture

In the Soviet period the authorities have made maximum efforts to create a house of culture in each rural village. Such special attention is due to the fact that the houses of culture were regarded as one of the main links in the ideological work of the communist regime. Most cultural activities that took place in the houses of culture had a clear Communist propaganda hue.

Under the provisions of the *Law on local public authorities*, the houses of culture have passed under the control of local administration. The property obtained by local municipalities has been quite important, because even after quite a difficult economic period of the 90s, the giant collapse of the national economy, the catastrophic decrease of the economic capacity of communities, Moldova has entered the new millennium with a great number of cultural buildings. There were 1245 houses of culture, 1333 libraries, 49 museums in 2002. Meanwhile, being sent to the balance of local authorities, due to the lack of financial resources in the local budgets, many of the houses of culture reached a deplorable condition: out of 1245 houses, only 476 (37%) were in good technical condition, 665 (53%) required major repairs and 108 buildings have become a wreck.

With no funding, no possibility to cover minimum expenses, without ongoing maintenance, without heating, houses of culture, in many cases, were completely destroyed and many were gradually closed.

In the last few years the authorities have paid special attention to problems of cultural institutions. There are various attempts to revive the activity of houses of culture through launching cultural projects, for example the national program aimed at supporting the Moldovan village. All these however are not the result of a determined policy of the state

which would aim at consistently solving the problems of the houses of culture, establishing priorities and a plan of action in this area, but represent wave chaotic actions. And although allowances increased the situation has not improved. The number of houses of culture which still work continues to diminish, reaching 1223 homes - in 2005.

Another sad problem is that the houses of culture where olden specialists used to work have ceased their activity due to lack of funds. The specialists, not beeing paid have turned to other activities or have left the concerned villages. The salary of a director of a House of Culture is about 400 lei. There is a total lack of people with knowledge of modern management in the activity of houses of culture who would be able to work out development strategies, seek funds, get to know the cultural marketing. There are no centers for training specialists in the field.

Most houses of culture today are at the mercy of municipalities and local councils. If the Mayor and the council are receptive to the cultural needs of the community, then the houses of culture receive financial benefits not only for wages, as in most villages, but also for some cultural activities. At present, the local authorities appoint directors of houses of culture. And although, formally, these appointments are coordinated with regional cultural departments, the Mayors have the final call. Cultural departments haven't got any tools to influence these decisions. As a result many heads of houses of culture are not specialists in culture, being appointed from persons close to the mayor or who largely only receive salaries without having done any work. A good example to change the situation for the better is the Ocnița district, where the regional cultural department succeeded in maintaining the right to appoint directors of houses of culture, although the houses of culture have been submitted to the local authorities.

The mistake made in the decentralization process, according to the opinion of several experts in the field, was the fact that when the houses of culture where submitted to the local authorities, the impossibility of these communities to support the cultural activity of the houses of culture wasn't taken into account. As a result only communities with a large number of people and strong businesses have managed to keep the houses of culture working. All the other buildings where the houses of culture used to be have been leased for commercial activities, or have been closed, gradually reaching a damaged state. And this process continues. In order to stop this process and revive the activity of the houses of culture, the experts suggest handing over houses of culture, which local governments are unable to support, to regional administrations. Being part of the local authorities, the houses of culture, in most cases are not separate legal entities. Although the law provides the possibility to work independently, the lack of financial and managerial capacity of the heads of houses of culture, does not favor their transition to autonomy. That's why the political instability seriously affects their activity.

The rehabilitation process of houses of culture was revived particularly due to the financial support allocated by the MSIF (Moldova Social Investment Fund). In 2006, 17 houses and palaces of culture in different regions of the country have been restored and repaired.

It was noted at the round table that houses of culture were and should remain the main institution for promoting and organizing cultural activities in our villages. Although their situation is often deplorable, they remain the only places that can provide the space required for the activity of various circles, ensembles, workshops.

Currently, the main part in assuring the activity of houses of culture goes to local municipalities and to the mayors respectively, because the houses of culture are submitted to the local authorities.

As a result, the houses of culture are facing 2 types of problems in their activity:

- insufficient funding, very small community budgets and insignificant national budget allocations;
- representatives of the local government, the mayor and councilmen often do not realize the role and necessity of cultural activities in their communities, the mayors and councilmen divert the funds intended for culture to other needs.

Chapter III

DECENTRALIZATION OF THE CULTURAL ACT AND ASSURANCE OF EQUAL ACCESS OF THE POPULATION TO THE CULTURAL VALUES

The issue of decentralization has been reported as a priority by many participants at the round tables. The Ministry of Culture has to take a reform into very serious consideration. According to the participants at the round table, the Ministry of Culture should have the job / prerogative of attorney of culture. We state that there is a prevailing crisis of cultural administration at all levels, and the Ministry of Culture has no staff resources for absorbing the ideas that come from outside, in order to reform from within.

The decentralization of the entire administrative system is necessary. Defining the exact role of each „actor“ from the central and local authorities in the cultural sector is compulsory. Decentralization is necessary since the cultural product is not promoted in these regions. Meanwhile there is no functional market for art in Moldova. There is no balanced interaction ratio between the regions and center, there is no mutual exchange of cultural product and of general information. On the national arena, there is no system for informing the public and the artistic communities, especially those in the Center (Chisinau) which would have up-to-the-minute information on what happens in the rural areas (districts, villages).

Another shortcoming relates to the fact that there is not promoted product in these regions. There is no entity that would assess the system/structure, the projects in the field of culture. Evaluating the situation both from inside and outside its system would develop solutions.

The *de jure* decentralization was adjusted to democratic standards only in the official documents but *de facto* it still fails to occur. It is an especially pressing problem for a country the size of Moldova, where the gap between cultural development in the center and the periphery is in sight, and its consequences oppose social and economic recovery.

According to official data, since 2001, the state funding for cultural activities in the territory is higher than that for the central cultural needs (in 2005, the local cultural budget was 132.9 million lei and the central - 118.6 million lei). The same official data claim that there were over 65329 cultural activities with an audience of 8 803 000 people organized in the territory in 2005. When, where, by whom and at what value level these events have been organized are rhetorical questions on the background of the problems identified at the round tables: libraries destroyed, houses of culture and clubs in ruins, non-functional libraries because of the lack of trained librarians and,

therefore, inappropriate book orders, dozens of „forgotten villages“, deprived of any cultural options, hundreds of schools facing a severe shortage of up-to-date textbooks as well as of teachers, who are long gone abroad to work illegally or turned to farmers, destroyed book distribution networks and ways of cultural communication between the province and the center etc.

At the same time we see remarkable cultural potential in the regions, that could improve the current deplorable situation. Except for the reconstruction of the cultural heritage consisting of buildings, which must become a primary goal for the state, most proposals have focused on one of the main components of the concept decentralization as an issue of cultural policy - the transfer of responsibilities from local cultural officials (who sometimes are not allowed and sometimes even able to manage their own cultural budget) to cultural subjects, local and from the center, who know the inner causes and are interested in finding ideas and solutions to change the effects.

Cultural products are marked by a double feature of product of the cultural act, on one hand, and as commercial product, on the other. Hence, the access of wide sections of the population is strictly conditioned by the economic situation of the society as a whole, and in particular, people's real income levels.

In a Moldovan society of absolute poverty (Moldova ranks last in Europe on economic development) giving people access to the products of cultural industries can be achieved primarily through the state budget and fiscal policy.

Thus, an active participation of the State as a beneficiary of the cultural product is required. This role is natural particularly in the case of publishing houses and typography products. There should be a transparent and effective mechanism of procurement by the State of printed products. This mechanism should involve a new books acquisition priority list. The body which will be empowered to place the State order for published books should also be determined. It is noticeable that within the frame of discussions, several participants have opted for shifting the main responsibility of purchasing books for district and village libraries to district departments of culture, arguing the proposal by the fact that the most competent staff in the field is concentrated mainly in the district departments.

In order to coordinate the interests of the villages and districts, it is necessary to create district committees, that will gather representatives at the district and village level, and that will join in developing policies for the purchase of books.

Another aspect of the State support of cultural industries is developing state orders nationwide. Currently, activities in this respect are limited to publishing textbooks for the primary and secondary level. It is noteworthy, that the above mentioned process is done with many deficiencies, which creates technical problems for the publishing houses involved in it. It is absolutely inadmissible, that the state bodies don't pay the required attention to the process of publishing textbooks and literature for high school, which leads to the appearance of several editions of questionable quality.

Another form of State contribution aimed at facilitating a wide access to offers of cultural industries would be a varied implementation of fiscal tools within cultural in-

dustries. Reducing tax rate for cultural services and objects would contribute to lowering the sales price and would make cultural products more affordable to the consumer. We assume that if the law regarding sponsorship would stipulate tax incentives for donations of books, it would create alternative sources of funding for libraries at all levels.

Extensive usage of the electronic industries achievements, the facilities offered by the Internet, enable broad access of the population to the wealth of cultural heritage of our country and to the world cultural values.

Coordination by the districts of rural houses of culture is to be made in such a way that gradually, in a short period of 4 to 5 years the rural houses of culture become true centers of information and cultural education of the population. That goal is still up-to-date for the cultural houses, which will be equipped with computers and access to Internet resources available to everyone.

In addition to the traditional cultural activity, houses of culture can develop commercial activities such as discos, organizing various events and carrying out other services to ensure the cultural needs of the population. In fact, it might still be a source of financial support for the houses of culture.

Nevertheless the systematic changes are not planned in this area. The civil society hasn't received a message about the strategic planning in this field, about creation of a new cultural infrastructure. Everyone understands that the role of this new bodies has to be changed, culture houses has to be transformed in polyvalent cultural, educational and information centers with advanced stuff.

The lack of strategic thinking of our authorities has been demonstrated in supporting a huge and ambitious project Caravella culturii. The real volume of financial resources implemented we don't know because they was not discussed, announced to a public. There only gossips from sources closed to old structures of the Ministry of Culture confirmed that the budget of the project is about 2 million Lei RM.

As we could understand from the TV news, this project is aimed to develop territories culturally. The organizers just visit one village after another inviting local people to show their amateur art - music groups or craftsmanship, or organizing concert with the only artist (the lady who is involved for this project and whose artistic quality is quite suspicious). Therefore the civil society doesn't understand clearly non artistic strategy, none structural changing this project brings. After the finishing of the project the infrastructure, the managerial skills of local cultural actors, their abilities to change situation will remain the same.

Meanwhile the infrastructure for culture in regions is a crucial issue for Republic of Moldova. Many art managers are interested in promoting local artists in territories but they don't have partners in this activity, don't have structures to contact and to collaborate with.

According to the participants at the round table, the Ministry of Culture should have the job / prerogative of attorney of culture. We state that there is a prevailing crisis of cultural administration at all levels, and the Ministry of Culture has no staff resources for absorbing the ideas that come from outside, in order to reform from within.

Chapter IV

PROTECTING AND DEVELOPING CULTURAL HERITAGE. PRESERVING CULTURAL IDENTITY

The current legal and organizational framework on Moldovan historic and cultural heritage is based on the Law on protection of monuments and *Museums Law*. According to the *Law on protection of monuments*, they are objects, or sets of objects having scientific, artistic or historical value, which are proof of the evolution of civilization on the territory of this country and of the social, economic, political and spiritual development, and that are entered in the register of monuments protected by State . The right to dispose of the state monuments as immovable property is exercised by the Parliament, village, city, municipal and district councils, depending on the category of the protected monument: of local, regional or national importance. The right to dispose of movable monuments shall be exercised respectively by the Government, prefectures and mayoralties.

According to the Director of the „Papyrus“ Association, Simeon Zamsa, there is a deep cultural identification crisis which is directly proportional to the state of the cultural heritage preservation: mobile and immobile. *The Museums Law* establishes the general legal framework providing for the organization and functioning of museums in Moldova. According to Article 2 of the *Museums Law*, the state guarantees equal conditions for the organization and operation of museums, regardless of their profile and type of ownership. Museums are non-commercial institutions which aim at establishing and developing the heritage of museums in accordance with their profile, at researching and promoting the heritage of museums in cognitive and educational purposes, developing and conducting cultural and scientific projects in order to develop the community spirit, developing and publishing catalogues of museum's collections and other scientific publications, implementing inter-museum cooperation and exchanges, domestic and international. The vast majority of cultural buildings (cultural infrastructure) in the region require renovation.

Several international conferences with the topic „Identity Crisis in post-totalitarian societies“ attended by or held in Moldova in the 90s, have exhausted the subjects in this field, leaving untouched the problem of Moldova's double identity: Romanian – Moldovan, first one being valid for the intelligentsia and the second serving as a pillar for the Moldovan statehood. Mentioning this, the writers present at the round table reiterated some ideas that were mentioned on other occasions:

- depoliticization of the identity problem;
- Cancellation of the anti-scientific concept of „Moldovan language“ from the Constitution;

- Promoting cultural values regardless of ethnicity;
- Modernization of the Literature Museum.

Cultural industries play a very special part in society's cultural process, because they occur as participants to the economic relations as well as promoters of cultural values. Representatives of cultural industries are virtually the only factors of the cultural act, that are capable of ensuring their own activity, being oriented primarily towards obtaining commercial profit.

But namely based on these grounds, cultural industries have a special responsibility in protecting and promoting the national cultural heritage, and, as a result, in preserving the cultural identity of the nation.

Today it can be stated that this role is largely achieved by the publishing houses community in Moldova, which managed to offer readers a wide range of books of the classics, published materials that explore the folk heritage and editions dedicated to contemporary art.

Moreover, some publishing houses, such as „Litera“, aim at developing performing arts-related projects, on electronic carriers, which include both text and audio materials.

It is noteworthy that extensive usage of modern technologies, digital technologies would allow to raise the activity of cultural industries, designed to preserve, acquire and promote the most valuable works of the national heritage to a level unknown today.

Coming back to cultural industries, we can mention that during the discussions, arose the idea that those entrepreneurs could contribute significantly to creating an electronic fund of Moldovan cultural values placed on the Internet.

It was obvious to all participants at the discussions that rural houses of culture play a special part in ensuring the protection and development of local cultural heritage. Virtually all activities, traditional to houses of culture, are directed to this end. Some participants, especially from district Sîngerei, said that there are museums or at least museum corners organized within most houses of culture which are dedicated to the history of the village.

For a more efficient activity of houses of culture, in order to develop the local cultural heritage, it is necessary to work closely with local schools. Namely, as a result of this collaboration school assemblies, school formations, etc., can be organized.

Several participants expressed the idea that houses of culture should resume their activity of organising traditional crafts fairs. A certain support from the central authorities directed at financing the participation of the best folk craftsmen in national and even international exhibitions would be welcome.

Chapter V

REFORMING THE RELATIONSHIP STATE VERSUS CULTURE

During the debates arose the problem of restructuring the Ministry of Culture, setting an accurate definition of its role in the cultural sector and of the responsibilities resulting from this relationship. The state, through its institutions, is bound to uphold and protect the creation, therefore it is necessary to develop legislative initiatives to support artists, especially by promoting the package of laws regarding the Status of the Artist. Artists Union' initiative on the status of the artist wasn't undertaken by the Ministry of Culture, however there is a draft law to that effect. There is no functional market for arts yet in the Republic of Moldova. In order to have a viable art market there has to be access at an international level and links to European networks. Professional artists, those who are fresh out of college as well as those already developing activities on the market can't find a job according to their skills and remain unemployed or facing social problems. There is a problem with their integration and social protection.

According to the data released by the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Moldova, it is responsible for the specialized education in 109 schools of music and fine arts in 32 districts; 9 art schools and highschools in 3 cities of Moldova; the Academy of Music, Theatre and Fine Arts; 5 Colleges - music, pedagogy, fine arts and choreography art; 4 boarding schools of music, dance and fine arts. The Ministry of Education is responsible for the general education in all of these specialized schools.

The system is adjusted to the Soviet practice and is based on early identification of gifted children and their selection for a specialized progressive training. For training in music or fine art, the process can be extended up to 20 years. The system provides several thousand students and pupils with education and offers a remarkable professional elite.

There should be established a separate study regarding the problem of the assessment of the artist's status and the conditions under which self-employed artists work today. The development of a set of proposals on the finalisation of the artist's status should be based on a study that would reflect the real needs of the self-employed in Moldova.

There is no legal framework regulating the visual arts sector in Moldova, except certain general provisions under the *Law on Culture*. In order to ascertain the actual situation of the visual arts, there should be noted that the standards and the values applied by the Ministry of Culture and were and still are tributary to the socialist ideological system, therefore require a fundamental review, in fact more than that, they require an adjustment to European standards in line with the universal values practiced worldwide.

It was also ascertained that the Republic of Moldova, in the period after 1945, was not guided by a set of values or basic principles regarding the creative act, and artistic practices were totally enslaved by the ideological program that was promoted by a totalitarian regime through extremely primitive and rudimentary means of propaganda. In this respect there is a pressing need to adjust these principles to European standards through a reform of the system of values prevailing in the educational system.

Cultural administration fails to develop national projects and there is a marked lack of cultural managers. It applies both to the local administration and to the independent sector.

We are facing a fundamental problem such as the educational system reform. The Bologna program was found to be inefficient and non-functioning, although Moldova joined the Bologna process on higher education on September 1, 2005. Several artistic education institutions have been accredited: College of Fine Arts „Al.Plamadeala“, College of Music „St. Neaga“, National College of Choreography, schools of art in Soroca and Balti. But all these measures are insufficient as they are not reported to European standards and values regarding the promotion of visual arts and require a profound reform of the entire set of values and principles concerning the creative act.

The educational system has to be reformed by introducing visual arts practices with reference to current trends, techniques and new media in the educational system at all levels, expanding and rewriting the entire curriculum. It is necessary to adjust the methodology of the educational system, the whole concept of education and the fundamental principles that define the creative act to the international standards. It is compulsory to create a methodological system in order to adjust the teaching of the visual arts in the educational system on all levels to the European standards.

According to the view of most lecturers attending the discussion, the Bologna program does not work in Moldova also due to other reasons. The qualification of the lecturers in the educational system is outdated, the curriculum is obsolete simply because it is based on Marxist aesthetics which has been and still is tributary to the system of values based on socialist realism. Therefore graduates of higher education institutions are often very poorly prepared, further efforts are needed on training and retraining them to bring them to current practice standards and values of contemporary art and culture.

The training level of the lecturers as well as the quality of the educational programs, of the educational process in general is very low. Professors and lecturers in general do not know the new practices, but nor is there a system of teacher training courses. It takes a real democratization of educational system for the pupil, the student hasn't got the right to choose, he is constantly under the pressure of the teacher. It requires the use of new technologies (Internet, new media) in order to train the artists as well as the lecturers through supporting initiatives of artists and professors regarding the educational system reform.

Artist-State power relationship has always been a complicated and controversial one. In the totalitarian period, literature was considered, tacitly, the most „subversive“ field of art, simply because it was written in Romanian. During the post-totalitarian

period, writers (the intelligentsia in general) bring touchy subjects into question and therefore become a threat to „the future of the Moldovan state“.

At the round table, one of the most frequently approached topics was the relationship between businessmen and State structures. The participants, firstly made reference to the fact that the empowered State structures and especially the particular ministry, do not engage at a necessary amount into promoting Moldovan cultural industries on the international market. The Ministry's coordination and support of the publishing houses so that they can participate at international book fairs with an unique stand is long required.

This report also mentioned that the State should develop a book procurement plan.

This might also work in a direction were the State covers certain costs of an independently developed book editing plan. This course requires of course, that the selection of publishing houses that will make the plan is as transparent and fair as possible, so that the publishing houses belonging to the State are not favored in any way.

Meanwhile, several heads of publishing houses have expressed the idea that in addition to optimizing the relationship with the State, the creation and activation of self-regulatory organizations is required. Thus, the existence of publishing houses unions and editorial may allow the coordination of editorial plans and exclusion of multiple duplications. That means limiting to the maximum the cases when several publishing houses publish the same book by the same author.

The coordination between publishing houses organization and book spreading networks would enable the establishment of the same prices throughout the country. This would be extremely attractive to readers.

At the same time, it was noted more than once at the round table that consumers should be aware of the fact that the product of the cultural industries is a valuable one, and in this sense all actions designed to balance book price and purchasing capacity of the reader should not lead to devaluation of the book as a cultural product. The population must learn that books are luxury items.

Speaking about this, the roundtable participants from houses of culture have expressed the idea that the district should be the main link in the culture management structure in the country. The argument presented in this regard is the fact that currently the best and most experienced experts are working mainly at this level.

The reorganization of the cultural sections within the district councils is required so that they are turned into cultural departments. However, in order to present real opportunities for the disctict authorities to ensure the cultural process, the creation of special funds intended strictly for cultural activity is required.

In order to ensure effective collaboration between the districtual authorities and the local ones, it would be useful to create specialized committees that would include the most competent employees of the houses of culture who would solve actual problems related to the activity of houses of culture. For example, one of such committees supplemented with library workers could develop unique plans of book purchasing for rural libraries.

Measures on completion of the status of the artist:

In this respect there has to be an extensive discussion regarding the status of the artist in a country like the Republic of Moldova, that finds itself in a state of deep political stagnation, a deadlock regarding the new cultural, educational,social, fiscal and economic policy. A cultural policy that is developed and implemented without the participation of creators (authors and artists) is not viable and is inappropriate to the actual situation.

That is why the development of the sector of self-employed artists should be an important part of the very concept of privatization of the cultural activities and institutions, representing an alternative to the current system of the budget payed artists:

- Development of an independent study into the problem of assessing the status of the artist
- Development of a set of proposals on completion of the artist's status should be based on a study that would reflect the real needs of the self-employed in Moldova.
- Launching programs to provide access to the international level and creating lasting links to the European networks.
- Creating a center / department of information, creating a website that will provide data on artists, institutions, initiatives, their up-dating, monitoring of the activities, mailing-list for public relations.
- Creating a training program for cultural managers.

Chapter VI

THE PARTICIPATION OF CULTURE IN SOLVING THE PROBLEMS OF THE COMMUNITY

Under the given circumstances, the development of rural community informing resources is compulsory. Such resources would be:

- Creating a database of institutions, of cultural/artistic initiatives, existing resources in the rural areas (it should be within the national cultural informational system mentioned above).
- Support from the Ministry of Culture (financial and logistics) in order to include teams from the rural areas in an international cultural circuit through the establishment of an international cultural center or re-formation of the National Center for Folk Creation.
- Implementing the Swedish model of financing the viewer, which gives the theater artists and musicians the possibility to perform in the province permanently. The role of the Ministry of Culture is perhaps to establish quotas for various forms and genres of performing arts be it music, theater, dance, etc.

At the same time houses of culture are the place to search for information, conduct public discussions and rest for the whole community.

In the last 7 years over 600 thousand Moldovans have gone abroad to work. A lot of people have been working abroad for 5 to 7 years without even once coming home. In many of these countries Moldovans have created their own communities. These communities need information from back home, things that would remind them of their native country. And these things are largely products of cultural industries - books, movies, CDs and DVDs of Moldovan music and movies. All these contribute to the moral support of our diaspora.

Unlike other areas of the economy where prosper business development requires nothing more than favorable economic conditions, the cultural industries need a continued inflow of talented persons with artistic and creative abilities. The development of cultural industries contributes to finding and promoting young talents, to creating the country's image.

According to other opinions these circumstances require the development of resources for the rural community informing, which imply the creation of archives/data bases containing information on cultural institutions, cultural/artistic initiatives, artists and projects, creation of galleries or spaces intended for exhibiting and presenting art and cultural projects, as well as other cultural events dedicated to the rural community.

The involvement of the artistic community from the rural areas is necessary in order to increase collaboration between central cultural institutions and the rural ones (creation unions, artistic initiatives, associations and NGOs).

Moldova's most important problem since gaining independence is that of the transnistrean separatism. 15 years later, after the armed conflict, there is a new generation in Transnistria, that was brought up on hostile ideology towards the Moldovan state. The separatist regime has limited to the maximum the contact between people on both sides of the river Nistru, has banned the press from Moldova, has created an atmosphere of suspicion in the transnistrean community.

The problem should be solved by political means, but restoration of the territorial unity is inconvenient to the separatist government, because the present situation benefits the businesses they control. Outside as well as inside pressure on the secessionist government is compulsory. In order for this to happen, trust between the population from the two sides of the river Nistru has to be restored. And the most effective influence can be exercised through culture and through cultural industries in particular. Press, books, movies, concerts are the best messengers that Moldova has for the population from the transnistrean region.

In the framework of the discussion it was proposed to create or re-launch exhibition spaces (centers, galleries), presentations and cultural events in the rural areas.

Although an extensive program of renovation of houses of culture was launched (cultural infrastructure) by the Ministry of Culture and Tourism most of the communities facing such a problem had no free access to this program. The Ministry of Culture doesn't have regard for the criteria of selection and transparency in accessing public funds. Houses of Culture carry out several social functions for the community:

- 1) ensures the protection and value enhancement of the movable and immovable cultural heritage,
- 2) ensures the preservation of traditions and folk customs, of regional cultural identity,
- 3) ensures the fulfilment of cultural aspirations and demands and cultural education of the community members,
- 4) provides free access to information, incentives to attract people to cultural activities,
- 5) enhances the value of the cultural creation.

Chapter VII

CULTURE'S FINANCING: DIVERSIFICATION OF FUNDING SOURCES

There was stated the necessity of some actions regarding the instruction for fund-raising, generally the creation of a training policy for operators from cultural sector. In this way, the creation of some courses intended for managers from cultural sector is also imposed in the Republic of Moldova.

At the same time, there is stated that on budget level of the Ministry of Culture do not exist sufficient funds and the lack of transparency is a real question. Budget articles, planned by the Ministry of Culture are wrongly previewed from the moment of their conception. The govern forces constantly financings from commercial companies for its own projects, that can be hardly included through the objectives intended for culture (Soldier's memorial/Chisinau, Nation's Candle/Soroca, Culture's Caravel).

In the case of sponsorship law it should be noted that this one does not function, the main reason is that this one is not in the interest of one potential sponsor, consequently the law is nonfunctional. Another important aspect is that the commercial societies do not know the modality by which operates the civil society and this fact creates an additional encumbrance in the approach of private sector with non-profit sector.

According to made analysis by the Contact Center it is stated that over 3000 existing NGO, only 10% are focused on culture, but from all registered organizations only 2% are functioning effectively, so in such conditions can not exist a market of art. In this way the lobby capacity of civil society in culture field is very weak and consequently the state by means of its authorized bodies – the Parliament, the Government, the Ministry of Culture should sustain the non-profit sector involved in cultural activities.

In the socialist society the artist had an important role from which he was taking fully his advantage – state pension, he was acting in the society benefit, but nowadays the artist is not protected by the state, from this reason appears the necessity to adopt a package of laws (Artist Statute), that should create the social protection covered by law.

The Ministry of Culture must fulfill the function of mediator between the artists and the parliament and have to promote the law of 1% income for the non-profit sector. The law could allow the direct support of the non-profit sector by the private sector.

The importance of supporting and development of cultural operators on all levels must be maintained in anyway by the state through training programs, supporting their activity by means of little grants program in order to encourage the activity and the progress in the field of visual arts.

Another problem is the lack of one organization at national level based on the principle European Art Council or of a Cultural Fund, that could operate on Baltic countries formula – (ex: Cultur Capital in Estonia) or of Romania (ex: Cultural National Fund).

Creation of Cultural National Fund. A such fund should have the functions to sustain the cultural sector with a grant program for cultural projects, both in the center and in the regions, this one should have information and insurance functions/supporting of artists mobility of regional and international plan, which is a problem in opportunities development and establishment of some connections with artistic environment and professional networks from the outside.

Creation of Cultural National Fund should be realized only with direct support of the civil society, being a stringent necessity for development of Republic of Moldova cultural sector. The functioning mechanism as well as funding sources must be realized by mutual consent with the Ministry of Culture and Ministry of Finances. This initiative is of strategic interest for public authorities as well as for the civil society.

Excluded from state financing since 1994 (actually the Ministry of Culture finances only the Unions of creation, based on some cultural projects being evidently directed by ideological criterion; in 2005, the subventions for unions of creation constituted 0,6% from the whole central budget of the Ministry), the literature has accumulated an experience of 13 years of searching some alternative funding sources. From other side, or sooner from same reason, the writers are informed in reference to financing mechanisms from the countries of Western and Eastern Europe- empowering respective governments to develop and to promote this national sector of major importance and financing some institutions and foundations that have undertaken this goal.

In the frame of the round work table have been identified some problems connected with the main literature object of consumption in report with financial equivalencies – the book, the editions – and in this context the problem of editorial activity, of distribution, book's and publications' acquisition was discussed.

There was stated that consumption market of the book is very little in Moldova, and consequently, independent publishing companies export 80% of books on Romanian market. There is a big discrepancy between the publishing companies financed by state and the independent publishing companies, the first one are producing very little (around 2% from the whole editorial production) that are directing the money according to unknown principles and criterion, the second one are running the risks with their own money , producing the overwhelming majority of editorial production.

As other fields of economy, cultural industries need an encouraging atmosphere for business development. But, in contrast to other fields of economy, cultural industries are decisively contributing to formation and promotion of country's image. This fact is more important for little countries, with a weak economy. By this reason, cultural industries can not be left under complete dependence of market conditions. There is necessary to involve the state in the support and promotion of cultural industries. In the Republic of Moldova have been made some steps, in this direction, but these are foreseen more for the field

of books publishing, press and less for other fields of cultural industries. The exemption from value-added tax payment is not previewed for other fields than film production and distribution, advertising, show-business. Simultaneously, the example of publishing companies' development proves that the offering of some tax remissions can efficiently change the situation. The approval of the law on editorial activity and exemption from VAT payment has allowed the development of this field in a more dynamic rhythm in comparison with other fields of cultural industries. The changes in fiscal system could stimulate the activity of cultural industries. There is necessary to analyze the possibilities of exemption from sales tax of cultural industries products, including the books.

In the field of books publishing, the participants to the discussion have come with the idea to stimulate also by fiscal way the authors, giving as example the situation from Ireland, where the authors' incomes are taxed only with 2%.

Another way to stimulate cultural industries it could be the creation of some fiscal special conditions for the enterprises that are in the incipient stage. The modalities of supporting could be different, as may be credits for equipment purchasing, offering of some „fiscal holidays“, giving the spaces for rent at a lower price or for free. In this regard the local authorities could stimulate the activity of cultural industries by offering prestigious premises only to the economic agents that will produce a cultural product. For example, one of the best known musical project in the world from Republic of Moldova, „Zdob si Zdub“ rock music group rents for its activity a premise located in a less prestigious area, because the rent is cheaper.

There is necessary to elaborate an efficient mechanism of investments attraction in film industry. The equipment of „Moldova-film“ studio is outdated, nevertheless the studio is permanently rented by different companies from abroad for film production. This fact proves that this enterprise has kept the capacity to product films, but for stimulating studio activity must be taken a range of administrative and fiscal measures. In this field must be solved some problems:

- elaboration of cinematography development;
- determination of the studio property form (or the studio remains further a state property, or it is privatized, or there is sold only a part of shares keeping the majority holding by the state);
- foundation at state level of a cinematographic institution, that could have the task to create the necessary conditions for investments attraction in Moldavian cinematography from the side of some multinational producers, facilitation of filming processes by exclusion at maximum of bureaucratic procedures in the organization of film production.

Actually, the funding sources of houses of culture are the local budgets, which are completed with allocations from central budget calculated per capita, according to the quantum of 5 lei for each community resident. It is obvious that this funding way is extremely insufficient and unequal. This algorithm impedes from the beginning the localities with a little population size.

At the round table was formulated the idea to modify the existing financing system by increasing importantly the quantum of 5 lei per capita and by allocation of some fixed amounts without taking into consideration the number of residents, but established in dependence of community realization in the cultural field. These additional funds have to be distributed by special commissions created at district level, in a transparent way to the public, based on some definite projects presented by the local cultural houses.

There have been also expressed in the frame of the discussions, the ideas to study the fiscal experience from other countries for motivating the local economic agents to sponsor and to support cultural activities from the community, held by the houses of culture.

Conclusions, recommendations, solutions

Basing on thoughts, trends, facts and generalizations expressed by the participants to „Visions on Cultural Policy of Moldova: from Changes to Sustainability“ project held by Soros Foundation Moldova in cooperation with European Cultural Foundation from Amsterdam and with participation of the Ministry of Culture and Tourism and artistic community (2006-2007) some conclusions, recommendations, proposals have been set that form a given program of actions in the field of cultural policies from the Republic of Moldova.

The Parliament of Republic of Moldova:

1. To improve radically culture financing by means of:
 - a) creation of Culture's Fund, that should include sponsorships, donations, national Lottery in culture field, one percent contributions from the incomes of physical and juridical persons;
 - b) increase of specialists' salary from culture and art field, especially of those that are acting in specialized educational institutions;
 - c) awarding of honorific pensions to the personalities from culture and arts field;
 - d) setting of a compulsory coefficient for artistic element, design in the estimate of expenditures of objectives under construction, reconstruction and upgrading;
 - e) licensing and strict financial control of service activities for festivities and ceremonies (patronal feasts, parties, weddings, birthdays etc.)
 - f) stimulation by fiscal way of author's emoluments;
 - g) extension of supporting spheres of Unions of Creation, including by the organization of national yearly contests for nomination of the best artistic creations.
2. Enactment of the Law on Art Worker, drafted up by the Ministry of Culture and Tourism in collaboration with the Unions of Creation in compliance with the example of other countries.
3. Interdiction to redirect financial means intended for culture to other fields.
4. Review of the Law on Sponsorship in the purpose to stimulate the economic agents from the country and from abroad to support the culture.

5. Reexamination of the *Law on theaters, circuses and concert organizations* for their updating according to the current conditions that could provide:
 - a) competitiveness in the selection of cultural projects financed from the state budget;
 - b) settlement of a normative frame regarding the state order in the culture;
 - c) creativity stimulation of the personality of culture and art;

- d) supporting of cultural projects of public organizations and of Unions of Creation;
 - e) passing to the financing based on projects of theatrical-concert institutions;
6. Acceleration of adoption process of the law project on lifelong allowances in culture field, which makes part from the Parliament Plan of activities.
7. Reexamination of the Law on patent and inclusion of stone working in the nomenclature.
8. Setting of some customs remissions and VAT exemptions for commercialization of art objects and handicrafts, made in Moldova. Obligatory attachment to such products of the copy of author's patent etc.
9. Modification of *Museums Law* for extension of services list for cash.

The Government of Republic of Moldova, Ministry of Culture and Tourism

- 1. The institutional reform of the Ministry of Culture and Tourism that should conduct to decentralization of cultural act, settlement of some new relations with national institutions of culture and city, district directions (sections) in this field.
- 2. Elaboration of some decisions that should lead to the protection and development of cultural heritage for keeping the cultural identity.
- 3. Elaboration of the Plan of Actions that should contribute to the solution of community problems (villages' depopulation, human being traffic, hard drinking, drug addition, behavior within the society etc.)
- 4. Elaboration of more efficient mechanisms for supporting the writer's art, including the contests of manuscripts, of publishing and promotion of some artworks.
- 5. Elaboration of a relaunching program of the national cinematography, inclusively by attraction of foreign investments in the field, reopening of halls for films projection and creation of a doubling/subtitling center of films in state language.
- 6. Appreciating the Government actions for stimulation of editorial activity in Moldova, there is requested the state support for promotion of publishing companies on international market. We consider also that the Government must indispensably update the policy of book promotion on internal market.
- 7. Republic of Moldova in its quality of state should manifest itself more active as beneficiary of cultural product: by organization of festivals, acquisitions of artworks, purchase of books, institution of some grants (wages), special pensions.
- 8. Administrative/organizational reformation of cultural systems on district and local level. Transformation of district culture sections into directions. Creation of councils under district directions, that will include representatives of district level as well as of village level and which will be able to elaborate commonly the plan of cultural actions, the policy of books acquisition etc. Assignment, when is possible, of the statute of legal person for the Houses of culture and clubs, that would allow them to organize services and actions in culture field for cash. Elaboration of recommendations in the purpose to collaborate with village houses of culture, with educational institutions for relaunching their activity.

9. Elaboration and launching on the Internet of electronic Fund of Moldavian cultural heritage. Elaboration of a program that could make easier the population access to cultural, national and world values through the electronic network, equipment of cultural institutions and of libraries with computers connected to the Internet network.

10. Elaboration in cooperation with Writers' Union and the National Library of a Plan of Actions that could stimulate the interest in reference to the book: meetings with readers, public readings in schools, libraries, museums; organization of book fairs and „days of the poetry“ 3-4 times per year, inclusively in the cities and in the biggest rural localities.

11. Elaboration at ministerial level of some cultural projects intended especially for rural localities, including scenario and concept plans, insurance with décor elements etc.

12. Foundation of publishing companies or branches at regional, district level.

13. Institution of some cultural functions at municipal, city, district level.

14. Depoliticizing the Moldavian-Romanian identity problem in the organization and holding of cultural actions.

15. Elaboration and carrying out of a modernization project of Museum Literature;

16. Approval of additional actions for supporting traditional handicrafts: creation of exhibition and sale spaces in each city and district center and of methodological center under The Village Museum.

17. With the aim to attract the specialists from culture field in villages, it is proposed to extend for young specialists the existing protection measures for teachers and physicians.

18. There are necessary the actions of transparency improvement within the elaboration of transparency improvement actions while realizing actions and cultural policies, organizing public discussions of main cultural projects, forming boards that will verify the opportunity and the correctness of social costs from the field;

19. It is requested to form an information system in the field: creation of some database on cultural institutions and their potential, on the new cultural-artistic projects, on producers, artists, stage directors, Maecenas from the field. There is also perceived the lack of a publication in the related field.

20. Organization by the ministries of „fundraising“ (aptitude to get a sponsorship) courses for the directors of cultural institutions at all levels.

21. The increase of the role and efficiency of cultural attachés of Republic of Moldova Embassies from abroad, of cooperation level with culture and art institutions.

22. Creation of a literary tourist route in the country, a more active promotion of internal tourism for pupils, lyceum pupils, students, people of all ages.

23. Realization of a reform in the educational system in arts field at all levels by means of introduction of visual arts potential, by synchronization according to actual trends in arts development; by reviewing and updating the whole curriculum, adjusting the methodology to international standards etc.

24. There is necessary to take some measures for sustaining and promoting the national cultural-linguistic heritage:

- a) sustaining by the state of publications editing in Romanian language for a certain period (3 years);
- b) realization of Audiovisual Code objectives, that is 80 percents from emission volume of radio broadcasting from the country must be transmitted in the state language;
- c) stimulation of production and advertising broadcast in the state language etc. ;
- d) recording and storage of main cultural events, performances etc.

25. Elaboration and implementation of some strict standards for artistic product proposed to the public, consumer's protection from forgeries and lie usage by elaboration of some restrictions in artists' evolution with vocal phonograms in the frame of public, paid spectacles, realization of not authorized copies etc.

26. For stimulation of professionals from culture, art and mass-media there is proposed to reintroduce the obligatory norm of author's emoluments for evaluation of personalities of culture and arts on TV, radio, in written press.

27. There is necessary to identify and to promote new leaders in culture field (available for the Unions of creation and private institutions from the field).

28. To elaborate a studying program of other countries experience in the given field and to adapt this experience to the conditions of Republic of Moldova.

29. Education of country citizen in a quality of exigent and permanent consumer of the artistic product, this one being the surest funding source for culture and art.

30. In the purpose to ensure the equal population's access to cultural values there is proposed to revitalize carrying out of tours, theaters, museums, concert organizations in district centers and villages. In this regard, the Ministry of Culture and the local public administrations have to open a special article of partial funding (stimulation) of these tours – transport costs, accommodation, but sometimes – per diem.

31. Stimulation of Maecenas' activity and sponsorship of cultural field at national and local level.

32. Elaboration of a new program of reconstruction and repairing of cultural buildings from rural localities. To introduce into reviewed projects some spaces for computers, halls for exhibitions, discussions, artistic education and libraries.

33. There is requested to prepare the personnel from the field at national and local level in compliance with economic market requests that should provide:

- a) keeping of the whole artistic educational system in the subordination of the Ministry of Culture;
- b) introduction into the specialties nomenclature of the following terms: „Cultural management“, „Cultural activities“;
- c) institutionalization of higher courses of staging (film, drama theater, musical theater etc.);
- d) creation of some scholarships for the trainees from abroad;

- e) implementation of a national program of continuing formation of the staff from the field (at least one time during 5 years) and institution of a methodical museum Center;
 - j) authorization of National Center of Popular Creation for training activities of cultural institutions managers and of popular masters from the territory.
34. Setting of a permanent dialogue between decisional factors with culture and art people and with the consumer of artistic production.
35. Promotion of cultural standards of European Union in Moldova; mobilization of culture and art people in the implementation of Republic of Moldova – European Union Program and common projects.
36. For insuring the equal access to public funds there is proposed to extent the funding way of artistic projects through contests organization, including architecture and improvement field.
37. Realization of a linguistic state policy in the acquisition and films projection field, projection of films from national heritage.
38. Reexamination of the charter of „MoldArtProduction“ Impresario agency for conferring to this one the functions of a consulting body for obtaining funds from outside.
39. Holding of Cultural Lottery.
40. Settlement by the Government decision or by a ministerial order of cultural institutions' obligatoriness to establish permanent relations with the public – consumer of artistic creations: opinion polls; promotion of future premieres, CDs, exhibitions; organization of press conferences; replies in the settled way to critic objections of artistic production consumers; opening of fan clubs; printing of photos, signs, t-shirts, albums with institution's logo or stars mark.
41. To review the regulation on minimal rent fees for not used provisional spaces of the buildings intended for Culture, so that the activity field of the tenant has tangencies with the culture, the entertainment, undertaking the function of culture promoters.
42. Extension in Chisinau city and opening in each city/district center of a specialized shop of art and handicraft objects. Elaboration and realization of an editing plan and making of prospects, albums, signs, t-shirts, object that should be able to promote Moldova's realizations in culture and art field, tourist routes of the country. Opening of some stalls for souvenirs and artistic objects in the frame of theatrical – concert institutions.
43. Settlement by the Government decision that one share from the bonus fund to each lotteries, contests, competitions, Olympiads made by merchandises – be as objects with artistic value or products of popular masters – (to propose 25 percents).
44. To set for a given period, that the promotion in written and electronic press of cultural-artistic events (festivals, premiere, concerts, spectacles/film, concerts, book, disks and video clips launching, etc.) will make part from the advertising with social character and will be broadcast/published for free.

45. To institute the honorific title „Maecenas of national art“.
46. To make an evaluation of sieges state of the Union of creation, Press House, Actor's House, Artistic Fund, and the using of the areas in compliance with their destination and to undertake measures for reparation and/or restoration of these buildings. There is proposed to allot funds for placing some spaces for creative boutiques in the new buildings from the capital.

Other objectives

1. There is necessary that the people of culture and art pass from confrontation to the dialogue with any authorities: the lack of cooperation with the authorities, in Republic of Moldova, is equal to isolation from the society and stagnation in the field.
2. The art workers must require permanently the freedom of creation, the creator's autonomy, the copyright, appealing to the support of legal bodies and of public Associations from the field.
3. There is required to form some auto regulating organizations in arts field, elaboration of some conduct codes of arts people, creation of a network of cultural NGO in the main localities from the country.
4. The organizational problem of lobby to cultural policies remains up to date.
5. The civil society should supervise the implementation way of such objectives (strategies), to popularize got successes in certain localities and fields.
6. There is requested to diversify the collaboration form directly between theaters, museums, concert institutions, houses of culture, libraries.
7. There is proposed to organize at national level subscription programs with participation of National Philharmonic and other theatrical – concert organizations.
8. The organization by mayor's offices, schools, lyceums, culture divisions of some tours in Chisinau municipality will be useful in the purpose to disclose the value of cultural potential of the capital.
9. The problem of volume growth of cultural emissions is actual within audiovisual institutions from the country, especially at IPNA „Teleradio-Moldova“, as well as the solution of the problem of artistic production storing (printing and keeping in the archives of theater spectacles, artistic manifestations, exhibitions).
10. Increase of exigencies (studies, creations, exhibitions) for the candidates to member title of the Union of creation.
12. To establish in the necessary way that businessmen that are permanently supporting the culture, the art, can become Honorary Members of some Unions of creation, being proposed to be awarded with honorific titles, with orders and state medals.
13. The people of culture and art have to project actions and liabilities for the purpose of esthetical education of the citizen.

Redactori: *Liliana Armașu, Larisa Nosacenko, Victoria Tcacenco*

Coperta: *Mihai Bacinschi*

Redactor tehnic: *Sergiu Vlas*

Editura Arc, str. G. Meniuc nr. 3, Chișinău

Tel.: 735329, 733619; fax: 733623

e-mail:info@arc.moldnet.md

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRTII

Viziuni de viitor: politica culturală a Republicii Moldova de la schimbări la viabilitate/ resp. ed.: Victoria Tcacenco: – Ch.: Arc, 2009 (F.E.-P. „Tipografia Centrală“). – 160 p.

Texte: lb. rom., rusă, engl. – 500 ex.

ISBN 978-9975-61-548-8

CZU 008(478)=135.1=111=161.1

V 50

Imprimat la „Tipografia Centrală“. Chișinău, str. Florilor nr. 1

Com. nr. 824